

Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių: SAULĖ

Dainius RAZAUSKAS

Straipsnio objektas – Saulė baltų religijoje ir mitologijoje. Tikslas – remiantis šaltiniais (istoriniais, įvairių žanrų tautosaka, kalbos duomenimis ir t.t.) bei tyrinėtojų darbais, apžvelgti mitinį Saulės įvaizdį ir su Saule susijusius tikėjimus bei papročius. Straipsnis seka anksčiau, skirtas Aušrinei, žvaigždei, meteorui bei kometai baltų mitologijoje. Metodai – aprašomasis, struktūrinis (ir iš dalies lyginamasis). Išvados: šaltinių žinios apie Saulę ryškiai išsiskiria į dvi rūšis: vieni kalba apie suasmenintą Saulę ir jos garbinimą, kiti teigia ją esant daiktą (nukaltą mitinio kalvio ir įmestą į dangų) arba prilygina daiktui (ratui, žiedui ir pan.).

Prasminiai žodžiai: Saulė, dangaus šviesuliai, baltų mitologija

Šaltinių žinios apie Saulę ryškiai skyla į dvi rūšis: vieni kalba apie „saulės garbinimą“, suasmenintą deivę Saulę, o kiti teigia saulę esant daiktą, paprastai nukaltą mitinio kalvio, arba prilygina daiktui, paprastai apskritam ar apvaliam (nors ne tik). Vis dėlto duomenų visuma leidžia užčiuopti šio regimo prieštaravimo gilesnę bendrą vardiklį.

Garbinimas. Daugelis BRM istorinių šaltinių krikščionišku papročiu kalba baltus saulę, kartu su kitais gamtos objektais, „garbinus“, kartais net laikius dievybe: apie prūsus ir lietuvius – Petras Dusburgietis 1326 m., Mikalojus iš Jerošino 1335 m., Jonas Dluogošas XV a. vidury ^{BRMŠ1, 333, 344, 358, 367, 545–546, (565–566)} Erazmas Stella 1518 m. ^{BRMŠ2, 17, 22, (JnLF, 54)} Simonas Grunau 1529 ^{BRMŠ2, 49, 88, 71, 109, 75, 112, 75, 112} „Sūduvių knygelė“ apie 1520–1530 m. ^{BRMŠ2, 142, (156)} Martynas Kromeris 1555 m. ^{BRMŠ2, 414–415, 418–419, 417, (421)} Sigismundas Herberšteinas 1557 m. ^{BRMŠ2, 396, (397)} Georgas Braunas 1581 m. ^{BRMŠ2, 449, 450} Lukas Davidas 1583 m. ^{BRMŠ2, 242, (276)} Vilniaus kolegijos jėzuitų metinės ataskaitos 1588 m. ^{BRMŠ2, 618, 626} Jonas Bretkūnas 1588 ir 1591 m. ^{BRMŠ2, 307, (311), 309, (314), 318, 319; BrtRR, 27, 30; (JnLF, 82)} Konstantinas Sirvydas 1629 m. ^{BRMŠ3, 476} Galeacas Mareskotis 1670–1671 m. ^{BRMŠ3, 542–544} Wolfgangas Kristoforas Netelhorstas 1674 m. ^{BRMŠ3, 72, 73} Matas Pretorijus XVII a. pabaigoje ^{PretPI3, 302, 303, 318, 319; (BRMŠ3,}

148, 261, 154, 265) Vilniaus jėzuitų akademinės kolegijos „Ganytojiškos veiklos dienoraštis“ 1718–1719 m. ^{AlšSR, 67–68; BRMŠ4, 115–116, 121}; apie latvius – S. Münsteris 1550 m. ^{ŠmLTT, 1589: Nr. 26303; StrP, 37} Baltazaras Rusovas 1584 m. ^{BRMŠ2, 677, 680} Salomonas Heningas 1589 m. ^{BRMŠ2, 689} Dionysijus Fabricijus 1610 m. ^{BRMŠ3, 569, 572; StrP, 37} Paulius Einhornas 1649 m. ^{BRMŠ3, 621, (630)} Georgas Mancelis 1654 m. ^{ŠmLTT, 1589: Nr. 26305; StrP, 37} Bernardas Johanas Niresijus 1676 m. ^{BRMŠ3, 330–331, 332} (BIR1, 23) Užtat ir J. I. Kraševskio nuomone (1847 m.): „Saulės garbinimas Lietuvoje buvo pats seniausias“; ją 1882 m. pakartojo, šiek tiek dargi sustiprinęs, A. H. Kirkoras: „Saulės garbinimas, manoma, buvo seniausias lietuvių tikėjimas“ ^{LMI, 192, 308}.

J. Balio paaiškinimu, paremtu pastarųjų laikų liaudies tradicija, „Apskritai, ką mes viršų, dangų, matome, tas viskas yra šventa (Tauragė). Kadangi Saulė, Mėnulis ir žvaigždės yra šventi, tad reikia juos gerbti“; užtat, pavyzdžiui, „negalima prieš Saulę ar Mėnulį atsigręžus šlapintis, nes už tuo būdu pareikštą nepagarbą dangaus šviesuoliui susilauksi bausmės, būtent, skaudulių ar šašų pavidalu“ ^{BITD, 4; (BIR2, 23)} Panašiai Baltarusijoje, Vitebsko apylinkėse, XIX a. buvo draudžiama priešais Saulę bei Mėnulį lengvintis, o už tokią nepagarbą jiedu galėję užleisti įvairiomis ligomis ^{НкфПП, 86: Nr. 566}. Kone pažodžiui Polesėje XX a. pradžioje užrašyta: *Проціў сонейка або месяца не можна хадзіць да ветру, бо за тое яны могуць наслаць такую хваробу, што асыпле ўсю задніцу* „Priešais saulę ar mėnulį negalima lengvintis, nes už tai jie gali užleisti tokią ligą, kad visą užpakalį išbers“ ^{СржнПЗ, 161: Nr. 1399}. Dėl tos pat priežasties nevalia į saulę ir kitus dangaus kūnus bei reiškinius pirštu rodyti.

Nors štai jau Matas Pretorijus, atidesnis tikram žmonių gyvenimui, religiniu saulės (ir mėnulio) garbinimu suabejoja: jo žodžiais, *Wie aber sie Sonn, Mond a part mögen bedienet haben, finden wir nirgend. Unsere jetzige Nadrawen geben hievon keine Spur, ausser daß man von einigen alten Abergläubischen Leuten siehet, daß sie sich gegen die Sonne offters besprützen, zumahlen, wenn sie Sonnenschein, oder Regen-wetter begehren,*

dabey sie einige Wörte murmeln, dieses geschiehet ins gemein, wenn sie gegen Frühstück-Zeit ihr Gebet halten „Kaip jie specialiai tarnavo saulei, mėnuliui, nerandame niekur. Tarp mūsų dabartinių nadruvių nerandame jokių šito pėdsakų, išskyrus tik tai, kad matyti, jog kai kurie seni prietaringi žmonės prieš saulę dažnai apsilieja, tuo labiau, kai nori saulės ar lietaus; tai jie daro sumurmėdami keletą žodžių ir paprastai tada, kai prieš pusryčius kalba malda“^{PretPJ3, 302, (303); (BRMŠ3, 149, 261)}. Iš ryto, tekant saulei prūsus meldusis sakė ir Simonas Grunau (1529 m.): tarp jų *Etliche sein, und sie so balde im morgen die sonne sehen, sie beten sie an, wen sie macht gut getreide und ist dem menschin sehr liplich und andir dingk me* „yra tokių, kurie kai tik rytą pamato saulę, tuoj ir meldžiasi jai, kad ji augina javus ir žmonėms yra maloni ir daro daug gera“^{BRMŠ2, 71, 109 (LM2, 224, 422)}. Lietuviai tekančią (bei nusileidžiančią) saulę pagarbindavo dar XX a. pradžioje, kaip kad liudija tokie štai užrašymai: *Iš ryto, kai Saulė teka, ją baruose gieda. Atsistoja, žiūri į Saulę ir gieda. Atsistoja, užsideda pjautuvus ant kairio peties ir laiko už koto įsitvėrę. Giedodamos mislydavo, kad saulė duos radzojų: gerumą grūdų, pagadą, išdžiovinimą rugių. Giedodavo žiūrėdamos į Saulę – tik pradeda Saulė lįst iš debesio, ir jau gieda; arba: Pamatę, kad Saulė sėda, moterys pasideda prieky savęs rugių pėdą ir subeda pjautuvus pėdan. Atsigrežę į Saulę ir gieda šitą sutartinę, dėkavodamos Saulei užu dieną. Susėdę, rankas sudėję žiūri į Saulę, linguoja priekin ir atgal, nusilenkdamos saulei, ir gieda; ir dar: Prieš pradedant rugius pjauti, vyriausias tų namų žmogus, rugpjūčio pradėjėjas, supjovęs keletą pėdų ir sustatęs aiškiausioje vietoje vieną gubą, atsigrežia į Saulę ir nusilenkia prieš ją keletą sykių lig pat žemės. Kiti visi pjovėjai nejudėdami ir nei žodelio netardami stovi ir žiūri. Tik pabaigus rugpjūčio pradėjėjui tą senybės paprotį, visi eina prie darbo*^{BIR1, 27: Nr. 11, 12}. Ta proga būdavo dainuojama ir atitinkama rugiapjūtės daina, menanti Saulės pagerbimą, pvz.: *Vaikščioja tėvelis / Pabarėmi, parugėmi. // Prašinėjo saulelės / Be kepurės, kepurėlės. // Usileisie, saulele, / Vakaruosna, vakaruosna. // Ba jau mano dukrelė / Jau pavargo, jau pailso...*^{BISLK, 159}; J. Balio žodžiais, tai sena „apeiginė rugiapjūtės daina. Prieš pradedant rugius pjauti, šeiminkas arba pravadyrius apeina rugių lauką, nusiėmęs kepurę nusilenkia prieš saulę, o visi pjovėjai ir rišėjės gieda tą ‘Himną Saulei’, kaip aš ją vadinu“^{BISLK, 134}. Į tai dėmesį nesyk atkreipė P. Dundulienė^{LM3, 211; DndPL, 123}. E. Plioplienė dar XXI a. prisimena, kad jos motina „meldavosi besileidžiančiai Saulei, nors sakė, kad Dievu netiki“^{VL, 6} (čia turimas omeny, reikia manyti,

krikščionybės Dievas). Panašu, jog šių papročių atbalsis girdėti V. Mačernio eilutėse: *Aš pažvelgiau į tėviškės laukus, dar rytmečio tyloj paskendusius, / Kai jie prieš saulę tekančią suklaupę meldės tyliai*^{MėrnSP, 9}; Justino Marcinkevičiaus: *Aš šlovinu tekančią saulę*^{JstMrcE, 49} ir t.t. Iš Latvijos esama duomenų, kad saulei nusileidus (t.y. *bez saules* „be saulės“) išvis nevalia dainuoti, kaip antai pabrėžiama pačiose dainose: *Netīšam izdziedāju / Bez saulītes vakarā: / Kas bijiet skauģa ļaudis, / Balsa mana neģemiet* „Netyčia uždainavau / Vakare be saulės: / Kas buvote pavyduoliai, / Mano balso negirdėkit“; *Lēni, lēni padziedāju / Bez saulītes vakarā, / Lai nedzird ļauni ļaudis, / Lai balsiņu nemaitā* „Lėtai lėtai padainavau / Vakare be saulės, / Lai negirdi pikti žmonės, / Lai balselio negadina“^{StrBV, 658, 664}. Be to, latviai turėjo paprotį saulei leidžiantis nutraukti darbą – „saulę švęsti“^{BRMŠ4, 232, 239; ŠmLM, 31}: *Pa saules apakšām saimniece ļāva meitām atkrist: saules celiņš jānosvētī* „Po saulėleidžio šeiminkė leisdavo merginoms mesti darbus: saulės kelią reikia švęsti“; *Senāk svētīja saules celiņu, no saules noiešanas līdz tumsai, kamēr istabā iededza uguni* „Seniau švęsdavo saulės kelią, nuo saulėleidžio ligi tamsos, kai troboj uždegama ugnis“^{ŠmLTT, 1591: Nr. 26324, 26326 ir pan. Nr. 26312–26347}. Saulėleidis buvo reikšmingas baltarusių ritualuose^{BM, 517}. Bet vargu bau, kaip suprato jau M. Pretorijus, iš viso to galima daryti išvadą apie religinį Saulės kaip dievybės garbinimą. Antai ir K. Ch. Klemenas abejojo, ar „iš paprasto saulės pasveikinimo turėtume iškart daryti išvadą, kad ji buvo garbinama“^{LM2, 317}. Be to, rytinė (rečiau vakarinė) malda atsigrežus į Saulę iš dalies yra atskiras religinis reiškinyss, menantis rytą ir vakarą apskritai buvus rituališkai itin reikšmingus paros laikus. Antai A. Kriauza saulės garbinimo pėdsakus („Ar nebus saulės garbinimo atgarsiai?“) dar įžiūri XIX a. antrojoje pusėje Kupiškio apyl. tebegyvavusiame paprotyje vaikus mokyti melstis štai kaip: „Klupdo prie suolo, kad veidas būtų nusuktas į artimiausios bažnyčios pusę. Kur bažnyčios arti nėra, tai vakare į vakarus, o rytą į rytus“^{KrzVA, 234}.

Kita vertus, esama šiokių tokių duomenų ir būtent apie Saulės garbinimą. Štai A. Gvanjinio žiniomis (1578 m.), lietuviai, *Solem forte nubibus obscuratum credebant sibi succenseri, ideo sese illi quo placaretur devovebant* „Saulei kitąsyk debesimis apsitraukus, manė ją pykstant ant jų, užtat aukodavo jai, siekdami permaldauti“^{BRMŠ2, 469, (473)}; arba (1611 m.): *Słonce gdy się zaćmiło albo obłokami zaszło, rozumieli że się na nich gniewało; przeto mu się niektórzy, aby go mogli ubłagać, ofiarowali* „Saulei aptemus ar apsitraukus debesimis, manė, kad ji ant jų pyksta, todėl kai kurie, siekdami permaldauti, jai

aukodavo“^{BRMS2, 476, (488)}. M. Dovydaitienė pasakoja panašius prisiminimus dar apie XX a. trečią dešimtmetį: „Gražiausiais vardais kviesdavom saulę, kad ji tik pasirodytų iš po debesų. Saulei pasirodžius labai džiaugdavomės, šokdavom, dainuodavom, garbindavom saulę“^{DvdtPA, 537}. Saulės vien rytinį pasveikinimą pranoksta ir Sintautų, Šakių r., apylinkėse 1978 m. surinkti duomenys, kaip antai: „Pradėdami svarbesnius darbus, persižegnodavę ir pasakydavę: *Su Dievo pagalba, su tekančios saulės viltim*“; o štai pateikėja „Matilda Petrauskienė-Girdauskaitė pasakojo, kad jos tėvai persižegnodavę prieš pradėdami laukų darbus. Žegnojami lauke, atsukdavę į saulę. *Juk Saulė – visas Dievas*. Per didžiąsias šventes, ypač Velykų rytą, garbindavo saulę. Jos senelis, nusiėmęs kepurę, linguodavęs į visas puses. Jei tik mato tekant – poteriauja“^{VnVcSTP, 371}. G. Lančkovskio nuomone, „Visi baltai garbino Saulės deivę“^{LM3, 217}. V. Mažiulio nuomone, apskritai neabejotina, kad Saulė buvo dievybė, dar daugiau: esą „žodžiais *Saulė* ir *Žemė* senovėje buvo vadinamos dvi didžiausios dievybės“^{MZPKĖŽA, 73}. Šiaip ar taip, įvaizdis tebegyvas poezijoje, antai Justino Marcinkevičiaus: *...į saulę – patį pirmą dievą – vis kažko dar laukdamas, dairaus*^{JstMrcE, 219; JstMrcV, 33}.

Prie Saulės garbinimo ar dievinimo paminėtina tradicinė lietuvių nuomonė, J. Balio žodžiais, jog „į Saulę gryna arba neprisidengta akimi gali žiūrėti tik tas, kas nėra padaręs didelės nuodėmės“^{BIR2, 23; BITD, 4} (nes ir apskritai *Griešnos akys šviesos bijo*^{LPP1, 119; Nr. 195}); atitinkamai latvių: *Kas vaļējām acīm var saulē skatīties, tam ir maz grēku* „Kas plikomis akimis gali į saulę žiūrėti, tas turi mažai nuodėmių“; *Kas ilgāk var saulē skatīties, tam mazāk grēku* „Kas ilgiau gali į saulę žiūrėti, tas turi mažiau nuodėmių“; *Kas nevar saulītē skatīties, tam daudz grēku* „Kas negali saulutēn žiūrėti, tas turi daug nuodėmių“^{ŠmLTT, 1592; Nr. 26348–26350} (nors šiaip jau *Saule nemīl, ka tai acīs skatās* „Saulė nemėgsta, kai jai į akis žiūri“^{KKLSP, 310; Nr. 6861}). Ir užkalbant nuo gyvatės reikia *Žiūrėti saulēn ir trīs kartus sakyti: „Atsitrauk nuo manęs, nelaboji, kad daugiau tavęs nematyčiau!*“^{DvtLU, 153–154; Nr. 129}. Su visu tuo gal susijęs baltarusių požiūris, esą *Рай угары там кала яснаго сонейка* „Rojus – ten aukštai, prie šviesios saulelės“^{СржнПЗ, 67; Nr. 349}.

1530 m. „Prūsijos Pamedės ir Sembos vyskupų sinodo nutarimai“ Saulę (lo. *Sol*) prilygina dievui Švaistikui, ar Žvaigždikui (*Suaixtix*)^{BRMS2, 159, 160}; 1626 m. „Nutarimus“ pakartoja Celestinas Mislenta^{BRMS3, 27, 31}; 1847 m. jais rėmėsi J. I. Kraševskis^{LM1, 192}. Tuo remdamasis V. Toporovas spėja Saulę vis dėlto buvus dievybę ir gana svarbią – užėmus lietuvių „panteone“ trečią

vietą po Dievo ir Perkūno: „Galimas daktas, trečioje lietuvių panteono vietoje buvo Saulė, nuo kurios linija leidosi žemyn: Mėnuo–Žvaigždės–Aušra ir t.t. Plg. *Suaixtix*’o vietą prūsų sąrašuose arba tokio pobūdžio latvių seką: *Deews... Perkuhnis... Saule... Swaigsnes...*“ ir t.t. (pagal Stenderį)^{TprBMR, 33; ТпрЗЕМ, 314}. Tačiau G. Beresnevičiaus nuomone, tasai „Švaistikas iš tikrųjų turėjo būti visų pirma šviesos dievas, o soliarinio dievo funkcijos būtų antrinės“^{BrsnGŠ, 74}; ir apskritai, „prisiminime lietuvių mitą, pagal kurį saulė – tai Teliavelio, dievo kalvio, nukaltas ir dangun užsviestas metalo luitas, – tad kokia kalba čia gali būti apie saulės garbinimą“

^{BrsnGŠ, 73; (LM3, xxi)}.

Kalvio nukalta saulė. G. Beresnevičius čia turėjo omeny pirmą iš žinomų istoriniuose lietuvių mitologijos šaltiniuose saulės paminėjimą, būtent Jono Malalos „Kronikos“ intarpą apie Sovijų (1261 m.), kuriame sakoma lietuvius, tarp kitų dievų, aukojus *телявели къ коузнецю. сковавше емоу солнце. яко свѣтити по земли. и възвергъшу емоу на небо солнце* „Teliaveliui, kalviui, nukalusiam jam saulę, kad šviestų virš žemės, ir įmetusiam jam ant dangaus saulę“^{LmSS, 297, (322); (BRMS1, 266 268)}. Taigi saulė yra vieno iš dievų (dievo kalvio) kūrinys, o ne dievybė (visai panašiai, kaip kad saulę esant Dievo kūrinį lietuvius paskui mokė krikščionys). Sekantis vertas dėmesio šaltinis, nors ir pritaria privalomam „saulės garbinimui“, vėlgi susieja saulę su kūju (kalvio įrankiu). Tai Enėjo Silvijaus Pikolominio perpasakota (1477 m.) Lietuvoje su misija buvusio Jeronimo Prahieško žinia, esą tasai *gentem reperit, quae Solem colebat, et malleum ferreum rarae magnitudinis singulari cultu uenerabatur. Interrogati sacerdotes, quid ea sibi ueneratio uellet, responderunt olim pluribus mensibus non fuisse uisum Solem, quem rex potentissimus captum reclusisset in carcere munitissimae turris. Signa zodiaci deinde opem tulisse Soli, ingentique malleo perfregisse turrim, Solemque liberatum hominibus restituisse. Dignum itaque ueneratu instrumentum esse, quo mortales lucem recepissent* „rado gentį, kuri garbino saulę ir labai pagarbiai laikė nepaprasto didumo geležinį kūjį. Žyniai, paklausti, ką reiškia šis garbinimas, atsakę, jog kadaise ištisus mėnesius nebuvo matyti saulės, kurią galingasis karalius buvo sugavęs ir uždaręs pačiame tvirčiausiame bokšte. Tada atėję saulei į pagalbą Zodiako ženklai. Didžiuliu kūju jie sudaužė bokštą, išlaisvinę saulę ir grąžinę ją žmonėms. Taigi esąs vertas pagarbos įrankis, kuriuo mirtingieji atgavę šviesą“^{BRMS1, 591, 595; (VIRM, 22)}. Pikolominio pranešimą 1498 m. perpasakoja, nieko naujo nepridūręs, Markas Antonijus Kocėjus, išskyrus nebent tai, jog minėtą kūjį sutapatina

su pačia saule. Pasak jo, vieni Lietuvoje garbina žalčius, kiti ugnį, „o kai kas – saulę milžiniško didumo geležinio kūjo pavidalu“ (*solem nonnulli, mallei ferri specie immani magnitudine*)^{BRMŠ1, 607, (608–609)}. Viena vertus, saulė čia tebėra daiktas, kita vertus, jai priskirtas ir garbinimas, taip nejučia suplakant abiejų rūšių žinias. Kokcijumi paseka Johanesas Boemas Aubietis 1520 m., pasak kurio, *Solem nonnulli mallei ferrei specie immani magnitudine, proprium duce habent, quem Magnum vocant* „kai kas Saulę milžiniško didumo geležinio kūjo pavidalu savo kunigaikščiu laiko, vadindami Didžiąja/Didžiuoju“^{BRMŠ2, 358, (359)}. Ne visai aišku, gal pažymins vns. gal. *Magnum* čia priskirtinas saulei, lo. vyr. g. *sol*, o gal kunigaikščiui, lo. vyr. g. *dux* (pastaruoju atveju išeitų, esą lietuviai Saulę laikę tarsi savo didžiuoju kunigaikščiu arba savo didįjį kunigaikštį, lyg sekdami senųjų civilizacijų pavyzdžiu, – „saulė“), nors vis dėlto įtikimiausia, kad „didysis“ čia iš tikrųjų turi būti kūjis, lo. *malleum*, o painiava ėmė atsirasti vis savais žodžiais nurašinėjant pirminį šaltinį. Tų pačių žinių atbalsis, matyt, yra Georgo Brauno 1581 m. pranešimas, kuriame paniekiamai pasakodamas apie Vilnių ir vilniečius jis priduria, jog *vt mirum non fit, priscis ipsos temporibus serpentes, solem, malleos, et ignem, pro dijs penatibus coluisse* „ir nenuostabu – juk senais laikais jie garbino kaip namų dievus žalčius, s a u l ė, k ū j u s ir ugnį“^{BRMŠ2, 449, 450}. Į Pikolominio perpasakotą mitą atkreipė dėmesį daug tyrinėtojų: P. Klimas, J. Bertulaitis, Z. Ivinskis^{LM2, 158, 216, (419), 356, (426)}, V. Šafranskis^{LM3, 167} ir kt. Bene L. H. Grėjus pirmasis spėjo, jog „Tikrasis bokšto griovėjas buvo Perkūnas“^{LM2, 127}. Ir J. Balio nuomone, „Saulę greičiausiai išvadavo kūjis, kaip žinomasis Perkūno įrankis“^{BILTS2, 204}. V. Pizanis ne tik pritarė šiai nuomonei, bet ir palygino Pikolominio persakytą mitą su kitų ide. tautų atitikmenimis: „Tas bokštas Armėnijoje vaizduojamas kaip bronzinis miestas, indų ‘Rigvedoje’ – kaip akmeninė tvirtovė, ir visur jis naudojamas šviesai ir vandeniui slėpti; kūjis yra Perkūno žaibas, germanų Toro kūjis, indų Indros žaibas“^{LM3, 65}. Pasak N. Vėliaus: „Nesunku suprasti, kad čia susiduriame su indoeuropiečių ir jų kaimynų mitologijose populiariu mitu apie Saulės pagrobimą ir jos išvadavimą“^{VIRM, 22}, kurį paprastai atlieka būtent griaustinio dievas. Saulės personifikacija čia, nors tikėtina, vis dėlto tebėra neišreikšta. O sulig J. Vaiškūno įžvalga, „Saulės nukalimas ir jos išvadavimas yra funkciškai tapatūs veiksmai“^{VšKS, (22–)24}.

G. Beresnevičius šiuo atžvilgiu atkreipė dėmesį dar į vieną Pikolominio pateiktą misionieriaus Jeronimo Prahieško žinią: lietuvių moterys skundėsi Vytautui

sacrum lucum succisum... et domum Dei ademptam, in qua diuinam opem petere consuissent, inde pluuias, inde soles obtinuisse „esant iškirstą šventą giraitę ir atimtus Dievo namus, kuriuose jos papratusios dieviškos pagalbos melsti tai lietui, tai saulei sulaikyti“^{BRMŠ1, 592, (595)}; Beresnevičiaus nuomone, ir čia saulė suvokiama tik kaip „antraeilis personažas kosminės dievybės atžvilgiu. Ne į saulę kreipiamasi, kad ji šviestų, – kreipiamasi į kosminių reiškinių ir atmosferos valdovą, kad jis leistų saulei šviesti. Arba, jei reikia lietaus, paslėptų ją debesimis. Ir Lietuvoje saulė kulto objektu paprasčiausiai negalėjo būti“^{BRsnGŠ, 76–77}. Beje, čia netgi nesakoma, jog saulė yra „personažas“ – ji tebegali būti suprantama ir kaip daiktas. Kaip ir latvių sakmėje, kurioje teigiama, jog senais laikais *par sauli valdnieks bijis Dievs, bet lietus valdnieks atkal velns* „saulės valdovas buvo Dievas, o lietaus valdovas – velnias“^{TPD, 14; Nr. 18; ŠmLTT, 1910–1911: Nr. 31847}.

T. Narbutas pateikia (1835 m.) neva jam iš Raseinių parašiusio žmogaus žinią, esą „Lietuviai saulę prilygino aukso keptuvei, kurioje kaista amžinasis aliejus, kuris reikalingas pasauliui apšviesti ir sušildyti. Ši dangaus keptuvė dėl tos priežasties, kad yra labai toli nuo žemės, atrodo tokio pat dydžio kaip ir keptuvė, kurioje bobos blynus kepa“^{NrbLM, 195}. Mįslėse saulė kartais išties prilyginama taukams: *Vidury dvaro taukai kabo*^{TŽ5, 582; Nr. 16}. Kita vertus, keptuvė, šiaip ar taip, irgi yra kalvio dirbinys, o jei įsivaizduosime ją be rankenos, anksčiau jai nė nebūdingos, – tai ir apskritas, apvalus kaip saulė.

Pasak J. Šliavo, Žeimelio apylinkėse, Pakruojo r. (taigi palatvy), yra užrašyta „pora sakmių apie mechanišką saulės kilmę (kaip ją nukalė kalvis ir pats įmetė į dangų)“^{ŠIŽA, 103}. Viena iš jų (užrašyta aiškiai netiksliai, įterpiant savų žodžių) skamba taip: *Senais laikais gyveno žmogus kalvis. Jis buvo įžymus kalvis. Tada buvo visur tamsu, buvo naktis ir naktis. Tai šis kalvis nutarė nukalti saulę. Paėmęs blizgančią geležį, kalė kalė ir nukalė per šešerius metus saulę. Tada, užlipęs ant aukščiausios trobos, įmetė į dangų. Tai ir iki šios dienos ji ten tebestovi*^{LrkK, 90; (VIKAŽ, 15: Nr. 2; LrkPK, 11)}. Daugiau panašaus turinio tekstų užrašyta Latvijoje: *Agrāk ticēja, ka Dievs licis kalējam uzkal apaļu rīpu. Kalējs uzkalis. Tad Dievs nokrāsojis apaļo rīpu zelta krāsā un pakāris to pie dabesīm. Tā radusies saule* „Anksčiau tikėta, jog Dievas liepęs kalviui nukalti apvalų skridinį. Kalvis nukalė. Tada Dievas nuspalvino tą apvalų skridinį aukso spalva ir pakabino danguje. Taip atsirado saulė“^{AnIT, 35}; kitoje (latgalių) sakmėje Velnias su Dievu pasaulio pradžioje gyresi vienas kitam savo turtais: *Dīvs reizi aizgōjis pi Valna, un Valns*

jam parōdejis sauli un mėnesi. Dīvs prasejis, lai tūdūt šam pacilōt, vai šī skaistumi asūt arī smagi. Valns arī atļōvis. Dīvs paņēmis sauli lobajā rūkā un mėnesi kreisajā un, kai svīdis sauli, tai tū īsvīdis debesīs; arī mėnesi ar kreisū rūku īsvīdis debesīs. Tai Dīvs atbreivōjis sauli un mėnesi nu Valna, un vėl tagad tī speid debesīs „Dievas kartā atējo pas Velniā, ir Velnias jam parodē saulē ir mėnulī. Dievas paprašē, kad duotų juos pakiloti, ar šitos grožybės sunkios. Velnias ir leido. Dievas paēmē saulē į dešinē rankā, o mėnulī į kairē, ir kad sviedē saulē, tai įsviedē į dangų; ir mėnulī kairiaja ranka įsviedē į dangų. Taip Dievas išlaisvino saulē ir mėnulī iš Velnio, ir iki šiol jie spindi danguje“^{AnIT, 35} (Saulės „išlaisvinimas“ čia, kaip Jeronimo Prahieškio pranešime, neatsitiktinis, mat kitąsyk *Velns Dievam nozadzis Sauli un ieslēdzis to ellē aiz deviņām durvīm. Dievs gājis meklēt Sauli...* „Velnias iš Dievo pavogē Saulē ir uždārē už devynių durų. Dievas ējo ieškoti Saulēs“^{AnIT, 35}); kitoje sakmėje saulē dangun įmeta pats Velnias: sumanēs sudaužyti dangų jis liepē tarnams surasti jam kuo didžiausią akmenį, tada *Velns grābis milzeni, sviedis pret debesīm. Akmens rūkdams aizgājis pa gaisu, bet, par ķibeli, aizķēries aiz zemes malas, palicis stāvam un sācis spīdēt: gadījusies saule no viņa* „Velnias griebē milžinā ir sviedē į dangų. Akmuo gausdamas nulēkē oru, bet užkliuvo ir užsikabino už žemēs krašto, sustojo ir pradējo spindēti: iš jo pasidarē saulē“^{AnIT, 34–35}. Tiesa, čia jau nebematyti kalvio, tik saulē, kaip daiktas įmetama dangun. Kita vertus, vienoje latvių dainoje-mįslėje Saulē prilyginama nebe kalvio nukaltam daiktui, o pačiam mitiniam kalviui: *Kalējs kala dabesīs, / Ogles sprāga jūrmalā; / Kas tas tāds kalējiņš, / Kam tik tālu ogles sprāga? / Tā jau mūsu silta saule, / Savus starus mētādama* „Kalvis kalē danguje, / Žiezīrbos spragsējo pajūry; / Kas gi toks šitas kalvelis, / Kurio žiezīrbos taip toli spragsi? / Čia gi mūsų šilta saulē / Savo spindulēlius svaido“^{AnLTM, 240: Nr. 2695; (ИвнМПО, 23–24)} (nors štai P. Šmitas pastaršias dvi eilutes laiko neautentiškomis, o šio dangiškojo kalvio prilyginimą saulei – nepagrīstu^{šmLM, 35–36}). Šiaip ar taip, kalvio nukaltos ir jo ar kokio nors kito mitinio veikėjo dangun įsviestos saulēs vaizdinį baltuose paremia ir lyginamieji duomenys: jau A. Mežinskis pastebėjo: „Tai esąs arijų ir net nearijų tautoms žinomas kalvis, kuris kiekvieną dieną savo kalvėje, t.y. ryto aušroje, kala naują saulē“^{LM1, 399–400 (LrkK, 90–91; (LrkD, 69–70); ИвнТрпИОС, 100)}.

Greta minētų apskritų daiktų – saulės įvaizdžių (T. Narbuto „keptuvė“, latvių sakmės „apvalus skridinys“) paminētini ir kiti, būdingi lietuvių kalėdinėms

dainoms, – paprastai aukso (simbolizuojančio saulę) „kupka“ (beje, priklausanti kulinarijos sričiai kaip ir keptuvė), vainikas ir žiedas, irgi nukalti kalvių: *Atbēgo elnis, devyniaragis... Devyni rageliai, dešimta šakelė. / Ant tos šakelės kalveliai kala... Oi jūs, kalveliai, mano broleliai, / Jūs man nuliekit aukselio kupką...* BILTS1, 120; (GmbDD, 89); *Atlēkē alnis devyniaragis... Devyniaragis, dešimtašakis... An jo ragelių kalveliai kala... Oi jūs nukalkit aukselio kupką...* AK, 70: Nr. 62; *Vai, atbēga baikštus elnelis... Baikštus elnelis devyniaragis... Ant devinto rago kavoliai kalē... Jūs, kavolēliai, mani broleliai... Vai, jūs nukalkit aukso žiedelį...* Lts1, 209: Nr. 215; AK, 69: Nr. 61, (60); *Atlēkē elnias / Devyniaragis... an antro rago / Kavoliai kalē... Oi, jūs nukalkit / Aukselio žiedą...; arba Tai jie nukalē / Aukso žiedelį... Aukso žiedelį, / Aukso kūbkelį... Tai jie nulėjo / Rūtų vainikų... (vainikas kalvių nulietas!); Atbēga elnias, kalēda, / Devyniaragis, kalēda... An tų ragelių, kalēda, / Atneš žiedelį, kalēda...* LLD20, 575: Nr. 343; 578: Nr. 345; 581: Nr. 347; (571–581: Nr. 341–147) (LM1, 400).¹ A. J. Greimas pažymėjo, jog šios Kalėdų – taigi saulės „(at)gimimo“ laikotarpio – dainos ne tik patikimai liudija saulę esant prilyginamą kalvio nukaltam apskritam metaliniam daiktui, bet ir neginčytinai patvirtina minėtus istorinių šaltinių duomenis^{GmbTAB, 467–470}. Labai tikėtina, jog ir Saulės išvadavimo motyvas sietinas su Kalėdomis^{DVtUM, 24; LrkK, 90–96; LrkPK, 11–12; VškKS, 20–29}.

Paminėtina šiuo atžvilgiu dar ir tokia daina: ...*Turiu brolių kalviuką, kalviuką, / Jis nukals man tilčiuką, tilčiuką. // Aš tuo tiltu tekina, tekina, / Aukso žiedą riedina, riedina. // Kur žiedelis nuriedės, nuriedės, / Ten Saulutė nutekės ir nusės* BIR1, 27: Nr. 14; BILTS1, 115: Nr. 19; Plg. mįslę: *Iš lango į langą auksinis žiedelis* = saulē^{DVtUM, 53}. Čia saulē jau visai akivaizdžiai prilyginta riedančiam aukso žiedui.

Saulė – riedantis ratas. Saulės prilyginimas ritiniui, ratui, kuris rieda, ritasi, ritinėjasi, rituoja, baltų tradicijoje itin ryškus. Lietuvių dainose: *Kas tar teka par dvarelį? / Saula ridulėla / Saulala, Saulala, ridulėla arba riduolėla ir pan.* BIR1, 26: Nr. 10, 11; DSktSV, 200; GmbS, 14–15; *Teka saulelė kaip ritulėlis* Lts1, 549: Nr. 548; (DndK, 15) ir t.t. Pasakojamojoje tautosakoje: *Jaučius kai ganydavom, žiūrėdavom, kaip saulė juostomis puošiasi, šokinėja ir ritinėjasi* VISV, 20; *Gaidžių giedojimas pažadina angelus, ir jie vėl ima ritenti saulę* DVtUM, 130; DVtSK, 80; (DndK, 9). Mįslėse: *Atsiriti ritinys per aukštus kalnus, per liepų kelmus – ir šmakšt į molio skylę* DVtUM, 142; *Auksinis obuolėlis po žemę ritinėja* Lts5, 450: Nr. 5357; (DndK, 14) = saulē. Plg. ištiktuką *riti* saulės riedėjimui žymėti: *Saulala rūtela, / Riti riti vakaruose* KR, 263: Nr. 33; *Saulele*

motule, riti riti vakaruosa; taip pat posakį *saulė žeme ritinėja(si)* apie gražią, saulėtą dieną; veiksmazodžio *išsi-rīsti* reikšmę „išnirti, pasirodyti (apie saulę, mėnulį)“, *užsi-rīsti* reikšmę „pakilti (apie saulę)“: *Saulaitė biskį užsiritusi*; taip pat *ritūoti* reikšmę „judėti, slinkti (apie dangaus kūnus)“: *Saulele motule, rituok, rituok vakaruose, gulk, gulk pataluose* ir pan. LKŽ11, 688, 693, 732, 745, 759; LKŽ12, 195; FŽ, 600 (patalus Saulei motulei, reikia manyti, kloja jos dukra Aušrinė²). Pasak N. Vėliaus, „per linamynį irgi žaidžiamas žaidimas *ratu riedėti*, aiškiai susijęs su saulės simbolika“^{VIBP, 162–163}. Taip pat per Kupolę „ridenamas nuo kalnelių uždegtas ratlankis greičiausiai simbolizavo Saulės [...] ratą“^{DndK, 18}. Saulę mena ir Baltarusijoje išlikęs paprotys per Jonines, Jurgines arba apotropėjiniais tikslais ritinti ratą aplink trobą, sodybą, kaimą^{RzsR, 255}. Iš tradicijos toks būdingas saulės vaizdinys perėjo į literatūrą, plg. Donelaitį: *Vei! kaip vėl aukštyn saulelė kopti paliovė / Ir, aukščiaus s a v o žerintį n u r i t u s i r a t a, / Ant dangaus išgaidryto sėdėdama žaidžia* („Vasaros darbai“ 49–51); *Ant saulelė vėl nuo mūs atstodama r i t a s / Irgi palikusi mus greita vakarop nusileidžia* („Rudenio gėrybės“ 1–2)^{DnlM, 41, 69}; V. Mačernį: *Saulė rieda kaip varinė moneta... Bet pavyt greituolės saulės negaliu, / Ji nurieda kaip varinė moneta*^{MčrnSP, 63}; Justiną Marcinkevičių: *Saulė virš miegančio šilo / negreit dar išsisis; Per lauką, per lauką atsirita saulė*^{JstMrcE, 40, 250}; prozoje – J. Biliūną: *Saulė riedėjo žemyn ir ruošėsi greitai pasislėpti...*; J. Baltušį: *Saulė riedėjo pavarakėn...*; Žemaitę: *Saulelė kasdien vienodai rieta per dangų*; S. Dabušį: *Saulelė pamaži rieta pakalniui kaip didžiausias raudonas ritinys*^{LKŽ11, 549, 584} ir t.t. Be to, podraug su veiksmazodžiu *tekėti*, kuriuo būdingai nusakomas saulės judėjimas dangumi iš ryto, galvoje reikia turėti (iš to pat veiksmazodžio kita reikšmė padarytą) daiktavardį *tekinis* „ratas, ratilas“^{LKŽ15, 1224–1225}; plg. dainą iš J. Jablonskio rankraščių: *T e k a r i e d a saulelė pro vario vartelius*^{LKŽ11, 549} ir pan. Ir lietuvių „Liaudies mene, – sulig M. Gimbutiene, – saulė vaizduojama kaip žiedas, ratas, apskritimas, apskritimas su spinduliais, roželė arba ramunė, Saulės gėlė (lietuviškai ši gėlė dar vadinama saulute arba ratilu)“^{LM3, 125}.

Saulė būdingai rieda, ritasi, ritinėjasi ir latvių dainose: *Ai, upīte olainīte, / Tavu greznu likumiņu! / Visapkārt ievas zied, / Vidū saule rotājās*, var. *rotināja*, var. *ritināja* „Ai, upele akmenuota, / Na ir grakštūs tavo vingiai! / Vis aplinkui ievos žydi, / Vidury saulē rituoja“ arba „ritinėjasi“; *Rotāj' saule, rotāj' bite / Pa garo sila malu...* „Ritas saulē, ritas bitē / Palei aukštājī šilelī“^{BDS, Nr. 30951, 32566 var.; (KrsLF, 206)}; *Sit kociņa*

pie kociņa, / Lai rit Saule vakarā; / Lai rit Saule vakarā / Aiz deviņām jūriņām „Daužyk lazdele ī lazdele, / Tegu ritas saulē vakarop; / Tegu ritas saulē vakarop / Už devynių jūru“^{KrsLF, 119}; *Ne svētdienas nesvētīju, / Ne Saulīti norietam* „Nei šventadienių švenčiau, / Nei saulytę leidžiantis (nusiriant)“; *Svētījiet, jaunās meitas, / Kamēr Saule norietēja* „Švēskit, jaunos merguželės, / Kolei Saulē leidžiasi (ritasi)“^{šmLM, 31}. Mīslēse: *Zelta piesta pa kalnu veļas* „Aukso piesta per kalnā rieda“; *Pār kalnu veļas zelta mucīņa* „Per kalnā rieda aukso statinaitē“; *Zelta kamols pār kalnu veļas* „Aukso kamuolys per kalnā rieda“; *Ritēja kamolīts mākoņiem pāri...* „Ritasi kamuolēlis per debesēlius“; *Zelta ritulis iet pa ceļu, uzrit un norit no kalna* „Aukso ritulys rieda keliu, užsiritā ir nusiritā nuo kalno“ = saulē^{AnLTM, 239–240; Nr. 2688.a–c, 2689}. Panašiai baltarusių mīslēse: *Кацілася качулачка...*; *Кацілася катушачка...* „Ritosi ritulēlis“; *Коціцца катушка...* „Ritasi ritulys“^{Зрді, 23; Nr. 21–23; Нкф3, 28; Nr. 506}; *Па гары гаранскай каціўся шар...* „Per kalnū kalnā ritosi ritulys...“ = saulē^{Зрді, 24; Nr. 38 (БМ, 479)}.

Saulės, kaip ritinio, rato, ritimasis baltų tradicijai taip būdingas, kad latvių kalboje veiksmazodis (*no*) *rietēt* „nusiristi, risti, rietėti“ įgijo net leksinę reikšmę „nusileisti (apie saulę)“, iš jo – *riets* „(saulės) nusileidimas, saulėleidis“, *rietumi* „vakarai“; tos pat šaknies, tik šįsyk saulės rato *atsi-ritimā* žymintis, yra la. *rīts* „rytas“ bei lie. *rytas*^{KrLEV2, 120–121, 125–126; RzsR, (230–233), 237–238 (RzsR, 233–238; GmbS, 14–15)}.

Saulė ratuose. R. Rimantienės žodžiais, nuo senų senovės žinomas „Saulės ženklas tampa rato ženklu, pati saulė – ratas, ir galiausiai tie ratai veža saulę“; pirmosios tokio vaizdinio archeologinės užuominos Lietuvoje aptinkamos tarp ankstyvojo geležies amžiaus radinių^{RmnLK, 171 (172)}. Seniausias tiesioginis jo paliudijimas baltų žemėse, matyt, bus „ratas ratuose“^{BIR1, 29} pavaizduotas piešinyje ant urnos maždaug iš pirmojo tūkst. pr. m. e. vidurio, rastos Vyslos žemupyje^{GmbB, 80–81, 82; DndPL, 133; pav. 7}. P. Dundulienės duomenimis, dar pastaraisiais laikais „panašus, greičiausiai Saulės, vežimas, traukiamas poros žirgų, pavaizduotas ant prieverpstės (1847 m., Bružų k., Zarasų aps.)“^{DndK, 18; DndPL, 131, 126; pav. 6}. J. Vaiškūno požiūriu, šis vaizdinys gali būti susijęs su atitinkamu ritualu, tad gali būti, kad „žirgų traukiamo arba vežime vežamo rato atvaizdai yra būtent archajiško saulės išvadavimo ir sugražinimo ritualo priešistorinės iliustracijos“^{VšKKS, 28}. Tacitas jau I a. aprašo būtent šitaip aisčių įsivaizduotą saulėtekį: *...sonum insuper emergentis audiri formasque equorum et radios capitis adspici persuasio adicit* „Be to, tikima, kad virš

vandens girdimas išnyrančios saulės šnaresys, matyti žirgai ir spinduliuojanti jos pačios galva“^{KrBP2, 36–37, (38); BRMŠ1, 143, 145; TcRR, 29}. Važiuojančią ir šokančią ratuose suasmenintą Saulę 1842 m. mini L. A. Jucevičius^{JcvR, 460}. Lietuvių tautosakoje tokius įvaizdžius aptinkame pirmiausia vadinamosiose piemenų maldelėse (kilme siekiančiose seniausius laikus^{McjLS, 170, 180}), kitąsyk neapsisprendžiant tarp riedančio saulės rato ir Saulės ratuose: *Prie Drūlėnų ežerėlio / S a u l ė ž e m e r i d i n ė j o . / Darr-darr Saulelė r a t e l i u o s , r a t e l i u o s ...*

BIR4, 242: Nr. 151; bet dažniau būtent ratuose: *Atvažiuoja Saulala / Variniais rateliais, / Masiniziais bateliais, / Ugniniais arklaliais*^{BIR4, 254: Nr. 330; (BILTS2, 28)}; *Važiuk, debesėli, / Sunkiuose ratuose, / Atvažiuok, Saulele, / Rateliuose, rateliuose; Nuvažiuok, debesėli, sunkiuose ratuose, / Atvažiuok, atvažiuok, Saulele, rateliuose, rateliuose; Debesiau, važiuok sunkiuos ratuos, sunkiuos ratuos, / Saulelė atvažiuok ratelius, ratelius; Nuvažiuok, debesėl, dunduliuos, / Atvažiuok, saulele, ratelius*^{BIR4, 239–240: Nr. 127–130; (BITD, 5; BIR2, 23; BILTS2, 43; LM3, 211; DndPL, 131; KR, 264–265: Nr. 36)}. P. Dundulienės duomenimis, netgi Grįžulo ratų žvaigždynas laikytas Saulės ratais: „Žeimelio apylinkėse sakoma, kad Grįžulo ratais Jurginių rytą (balandžio 23 d.) Saulė važiuoja link dangaus krašto, į tą vietą, kur ji turi patekėti, t.y. į rytus“, ir apskritai „Šiaurės Lietuvoje pasakojama, kad Didieji Grįžulo ratai buvę Saulės ratai“^{DndK, 59, 60}. Ratuose Saulė būdingai važiuoja latvių dainose: *Kas to teica, tas meloja, / Ka Saulīte kājām tek: / Par siliņu ratiņos, / Par jūriņu laiviņā* „Kas taip sakė, tas melavo, / Kad Saulytė kojom teka [bėga]: / Per šilelī rateliuose, / Per jūružę laively“^{BDS, Nr. 33811; (ŠmLM, 30; LM2, 199–200, 202; ИБНМПО, 25–26; VškSMS, 140; SchckSN, 149): (RzSR, 239–242)}.

Saulės kelias dieną ir naktį. Taigi Saulė ne tik rieda ratais, bet ir plaukia luotu ar laiveliu; R. Rimantienės nuomone, „Tokia idėja galėjo atsirasti įvairiose pasaulio šalyse, kur žmonės matė iš jūros kylančią arba į ją besileidžiančią saulę. Taigi lygiai taip pat Egipte, kaip ir Skandinavijoje ar Lietuvoje“, be to, ir mitologiškai „visur žalvario amžiaus žmonės vaizdavosi pasaulį apsuptą jūros, kuri virto vientisu pasaulio vandenynu. Tuo požemio vandenynu saulė ir plaukia naktimis, kad rytą pasirodytų iš priešingos pusės. Toks įsivaizdavimas gyvavo dar viduramžiais“^{RmnLK, 171–172, 173}. Taigi ratais Saulė rieda per dangų dieną, o naktį laiveliu plaukia per (požeminius) vandenį: *Ik vakaris skatījos, / Kā Saulīte norietēja; / Kā Saulīte norietēja / Zelīta laiviņā* „Kas vakarą žiūrėjau, / Kaip leidžiasi Saulelė; / Kaip leidžiasi Saulelė / Aukso laivelin“^{ИБНМПО, 25–26; Mēnestinis tā}

vaicāja: / Kur, Saulīte, nakti guli? / Sak' saulīte raudadama: / Vai es arī nakti gulu? / Dienu teku zalu birzi, / Nakti zelta laiviņā „Mėnesėlis šitaip klausė: / Kur, Saulyte, naktį miegi? / Sakė Saule raudodama: / Na, argi aš naktį miegu? / Dieną teku [bėgu] žalia birže, / Naktį aukso laiveliu“; *Saulīt' vēlu vakarā / Sēžās zelta laiviņā, / Rītā agri uzlēkdama, / Atstāj laivu ligojot* „Saulė vėlu vakarą / Sėdosi aukso laivelin, / Ryte anskiti tekėdama / Paliko laivą supantis“^{BDS, Nr. 33860, 33878/2; (StrP, 8; SchckSN, 149, 151; ŠlpLM, 67; LM2, 201–202; VškSMS, 140; BlsZD, 130)} ir pan. Čia galima atkreipti dėmesį į būdingai baltą vežimą ir juodą laivą (lyg tad menančius dieną ir naktį) lietuvių dainose^{RzD1, 141: Nr. 39; Klvd, 75: Nr. 155; (BlsZD, 128)}. P. Dundulienė su Saule sieja Joninių naktį valtyse ant vandens uždegamas ugnis, Saulės valtele laiko tradiciniame mene po Saule dažnai vaizduojamą mėnulio pjautuvą^{DndK, 19, 84–85; DndPL, 132–133}.

Vaizdinys Saulę dieną riedant ratuose, o naktį plaukiant laivu itin išreikštas latvių dainose, ir pasak jį tyrinėjusios V. Vykės-Freibergos, jis mena „aną pasaulį“ (la. *viņa saule*), į kurį kartu su saule nukeliauja mirusiųjų vėlės^{VkFrKS, 42}. „Latvių, kaip ir daugelio kitų tautų, diena simboliškai prilyginama gyvenimui, o naktis – mirčiai. Saulėleidis kaip pereinamasis tarpsnis nuo vieno prie kito tad įgauna ypatingą emocinį bei simbolinį krūvį tiek paros laiko, tiek atitinkamos erdvinės orientacijos prasme. Saulėleidžio metas, kaip matysime, siejamas su laidotuvėmis bei kitais artimais ritualais, o toji dangaus pusė, kur saulė leidžiasi, vėlgi visuotinai suvokiama kaip vartai į mirusiųjų karalystę“, taigi „Saulė kas vakarą tarsi pati numiršta, o kitą rytą vėl prisikelia iš numirusių. Kas vakarą ji nusileidžia anan pasaulin ir kas rytą sugrįžta iš jo atgal“; „Saulėleidžio ir mirties ryšys toks glaudus, kad laidotuvių apeigos tiesiog derinamos su atitinkamu paros laiku“^{VkFrKS, 46}, t.y. mirusįjį palaidoti stengtasi prieš saulėleidį, nes „su saulės laida užsklendžiami ir vėlių vartai“^{VkFrKS, 47}. Su tuo gal susijęs ir minėtas paprotys švęsti saulėleidį (nedirbti saulei leidžiantis): „Saulės kelias į aną pasaulį švęstinas todėl, kad tuo pačiu keliu tenka eiti ir mirusiųjų vėlėms“^{VkFrKS, 46; (DVtUM, 136)}; *Saules celiņu svētīja, tādēļ, kad mirstot dvēsele iet projām, tad dvēseles ceļš tiekot svētīts* „Saulės kelias švenčiamas, todėl, kai mirusiojo siela iškeliauja, tai švenčiamas sielos kelias“^{ŠmLTT, 1591: Nr. 26325}. „Religinis tikėjimas, kad mirusieji į aną pasaulį išeina kartu su saule, dainose išsakomas ne vien poetiškai bei netiesiogiai, bet ir visai tiesiai, nedviprasmiškai, tiesiog pažodžiui: *Līdz ar sauli aizalaida / Mana veca māmulīna ...*“^{VkFrKS, 48} „Kartu su saule nusileido / Mano sena

motulė“. Kaip tik todėl galiausiai mirusiųjų pasaulis paprastai įsivaizduojamas vakaruose. Su požiūriu, kad Saulė vakare keliauja į vėlių šalį, gal susijęs ir įvaizdis ją nusileidžiant „Velnio pėdomis“: pasak vienos latvių saktmės, senų senovėje dangaus būta plokščio kaip lenta, velniui tai nepatikę, jis palindęs po dangum ir ėmęs jį kelti, bet kraštai vis tiek nepasikėlė, tai jis supykęs ir dideliais šuoliais pasileidęs dangumi žemyn: *Tā vēl šo baltu dienu Saule staigā pa Velna pēdām* „Taip dar ir šiandien Saulė eina Velnio pėdomis“^{AnIT, 35} (Plg. baltarusių tikėjimą, jog vidudienį, t.y. pradėdama leistis, *сонца становіцца нават памагатым нячыстай сіле* „saulė net tampa piktosios jėgos pagalbininke“^{III, 72: Nr. 896}.) P. Šmitas latvių Saulę tiesiog gretina su Vėlių mote, *Veļu māte*, nes ji, „kaip ir Vėlių motė, nulydi vėles į ‘aną pasaulį“^{šmLM, 30}; „Saulė yra susijusi su ‘anuo pasauliu’, kur pati nueidama gali kartu pasiimti bei ‘paslėpti’ ir žmogaus sielą. Todėl ir toks sapnas, kuriame miegantį žmogų apšviečia saulė, reiškia mirtį“^{šmLM, 94}: *Ja sapnī redz sauli norietam, tad kāds mirs* „Jei sapnuoji saulę leidžiantis, tai kas nors mirs“; *Ja sapnī redz, ka saule noriet, tad nomirs vecs cilvēks* „Jei sapnuoji, kad saulė leidžiasi, tai numirs senas žmogus“; *Ja sapnī redz, ka saule noriet, tad apkārtņē drīzumā mirs kāda sievietē, bet ja mēness – tad vīrietis* „Jei sapnuoji, kad saulė leidžiasi, tai netoliese netrukus mirs kokia nors moteris, o jei mėnulī – tai vyras“^{šmLTT, 1600: Nr. 26509, 26511–(26513)}. Pagal tradicinius lietuvių sapnų aiškinimus: *Jei sapne matysi saulę pusdieniuose – nebetoli smerties, jei saulę matysi sėdint – smertis; Kad tunkiai saulė leidžias – prieš smertį; Matyti saulę leidžiantis reiškia gyvenimo galą*^{VsnkSA, 161} ir t.t. Įdomi, ypač turint omeny būdingą sielos palyginimą su šešėliu, šiuo atžvilgiu atrodo mįslė: *Saulei tekant gimsta, leidžiantis – miršta* = šešėlis^{LTsU, 417: Nr. 446}. Su tais pat vaizdiniais gal susijęs ir baltarusių prietaras, draudžiantis juoktis saulei leidžiantis, taip pat mirtinas prakeiksmas: *Закаіць жаркім сонцам пад кустом!* „Nusirisk kaip karšta saulė po krūmu!“^{БМ, 479}. Užtat *Ligonius saulei sėdant budina, kad nemiegotų* (P. Dundulienės paaiškinimu, „kad Saulė nenusineštų jų gyvybės“); *Saulei sėdant ligonis nemirė, tai dar patrauks iki ryto* (Dusetų apylinkės)^{MŽISD, 136; DndK, 24–25; (DndPL, 126)}. Dainoje *Saulė tekėjo, / Kai brolių nukirto* (var.: *Kai brolelį šovė*), / *Saulė l e i d o s, kai l a i d o j o*^{BISLK, 148; LKŽ12, 191}. Arba štai: *Bėke, sirata, / Kur saulelė leidžias, / Tų tavo motulė / Pirmam grabi guli*^{ČPOTK, 91: Nr. 60} ir pan. Pagal Saulę Lietuvoje kartais motyvuojama ir laidojimo kryptis: *Kai laidoja, tai ing saulėtekis galva reik, ir in pietus irgi priseina; Laidojant galvą deda ingi saulį, ingi pietus*; arba *Kur saulė laidžiasi,*

ton pusėn. Galvų ton pusėn. [...] tai itep ir kasa, itep ir stato rakštį [karštą] – galvu saulėlaidzin^{DVVtM, 245–246: Nr. 72–17}. Saulėleidžio žaras kaip mirusiųjų pasaulio įvaizdį gal mena ir mįslė: *Gale lauko pragaras liepsnoja* = saulė leidžiasi^{LTs5, 451: Nr. 5373}. Todėl ir mitinės „saulės kelio“ sąsajos lietuvių tradicijoje apibendrinamos atitinkamai: D. Vaitkevičienės žodžiais, „per dieną saulė apeina vieną gyvybės ciklą: rytą išnyra iš paskandų (gimsta), o vakare vėl grįžta į mirties okeaną (dieną apkeliauja žemę, aplankydama žmones, o naktį valtele apiplaukia vandenį – vėlių buveinę). Antra vertus, ir metinis Saulės ciklas apima gyvybės–mirties kategorijas: per Kalėdas Saulė gimsta (rožė pražydo), per Jonines teka, o rudenį pasitraukia į mirties karalystę“^{DVtSS, 34; (DVtUM, 24)} (gal todėl *saulės kelias*, arba *saulės takas*^{LKŽ12, 192}, suvokiamas kaip tolimas, antai ką nors „saulės keliu“ aplenkti reiškia iš tolo išsilenkti, vengti: *Kad būčiau teisybę apie tave žinojęs, būčiau saulės keliu apsilenkęs* Viekšniai, Akmenės r.^{LKŽ12, 194; FŽ, 599}). Taigi „žemyn besileidžianti Saulė rodo gyvenimo persiritimą į antrąją pusę. Įprasti lietuvių pasakymai *saulė jau nebeaukštai, saulė leidžiasi* reiškia ‘baigiasi gyvenimas’“^{DVtUM, 126; DVtSK, 78; (LKŽ12, 193; FŽ, 600)}. Dar: *Kaip saulė nusileidžia, taip amžius praeina*; plg. ir žodį *saulėlydis* atitinkama perkeltine prasme (ypač *gyvenimo saulėlydis*)^{LKŽ12, 193, 197}. „Kiekvieną vakarą Saulė leidžiasi į šią mirties ir mirusiųjų karalystę, pati simboliškai mirdama – prigerdama vandenyje. Saulės miegas mariose yra dieviška vėlių buvimo paskandose išraiška“^{DVtUM, 149}; savo ruožtu, „kaip saulėlydis rodo kelią iš gyvenimo į mirtį, taip saulėtekis simbolizuoja priešingą – gimimo procesą“, nes „saulėtekis išreiškia mirčiai priešingą gyvybinį turinį, pavyzdžiui: *Gyvuliai saulei tekant ilgai nesibaigia, – saulė gyvybę atneša*“^{DVtUM, 151} (Dusetos^{MŽISD, 135}). V. Vaitkevičiaus ir L. Kurilos pritarimu, „Saulėtekis, be jokios abejonės, yra gimtis, saulėlydis – mirtis“^{KFVtMM, 120}. Jau A. H. Kirkoras pastebėjo, kad lietuviams „Saulė buvo gyvybės šaltinis. Jai tekant lietuvis džiaugėsi, nes jautė, kad viskas aplinkui prisikelia, jai leidžiantis, jį apimdavo nerimas: ar grįš saulė, ar atgims gyvybė?“^{LM1, 308}. Pasak A. Mažiulio, „Labai būdingi pasartiškių samprotavimai, kad saulutė yra gyvybės teikėja. Dar ir šiandieną [XX a. pirmoje pusėje] Pasačių krašte stengiasi visus gyvulius pjauti dar saulutei neaptekus: mat, tik tokiu laiku jie lengviausia ir greičiausia pavyksta papjauti. Dienos metas – bėdos pjovimas, nes gyvuliai ilgai dar rodą gyvybės ženklų – trūkčioją“^{MŽISD, 135}. J. Balio žodžiais: „Negerai yra Saulei tekant skersti kiaulę, nes ilgai nenusibaigia, todėl skerdzia dar prieš Saulės tekėjimą, – manoma, kad

saulė suteikia gyvuliui daugiau jėgų ir gyvybės“^{BITD, 7; BILTS2, 44}. Baltarusių: „Jeigu žinduklis [kumeliukas] ganykloje vakare, saulei leidžiantis, žaidžia, t.y. laigo, šokinėja bei spardosi, tai jį per ateinančius metus būtinais suės vilkas. O jeigu jis žaidžia iš ryto, saulei tekant, tai jis gerai augs ir išliks vilkų nepaliestas“^{ББК, 255}. Lietuvių „tikėta, kad užmušta gyvatė tol raitos ir nemiršta, kol nenusileidžia saulė“^{VSKŽDŠ, 9}; nes, J. Vaiškūno paaiškinimu, „jos spinduliai gyvatėms teikia gyvybinių galių“; antai dar pastaraisiais laikais Rygiškių k. Šakių r. užrašyta: ...*sako, gali gyvatę sukapot į gabalėlius, o kol Saulė nenusileidžia, jos nors galas uodegos juda i juda. O kai Saulė nusileidžia, tik tada ji pasibaigia*^{VSKDŠG, 19, 26: Nr. 14}. (DndPL, 125.) Ir apskritai, pasak frazeologizmo, *saulės spindulius išvyti* reiškia „gimti“^{FŽ, 599}; *saulėtekis* turi perkeltinę reikšmę „ko nors pradžia, atgimimas, pakilimas“^{LKŽ12, 198}. J. Balio žiniomis, „Sapnuoti užtekančią Saulę esąs labai geras ženklas: reiškia didelę laimę, džiaugsmą, pasisekimą, bus šviesus gyvenimas, sunki dalia pasikeis į geresnę, laukia graži ateitis, ilgas ir ramus gyvenimas. Tuo tarpu sapnuoti besileidžiančią Saulę reiškia mirtį: mirs koks nors artimas žmogus, giminė, motina arba pats sapnuotojas“^{BITD, 8}. Panašiai latvių: *Ja sapni redz sauli lecot, tad dzird kur piedzimušu* „Jeigu sapnuoji tekančią saulę, tai išgirsi ką nors gimus“^{ŠmLTT, 1600: Nr. 26504; DVtUM, 151}; *Ja sapnī redz sauli uzlecot, tad piedzims kāda meitene. Ja sapnī redz sauli noejot, tad kāda sieviete mirs* „Jeigu sapnuoji saulę užtekančią, tai kam nors gims mergaitė. Jeigu sapnuoji saulę nusileidžiant, tai kokio nors moteris mirs“; *Ja sapnī redz sauli uzlecot, tad piedzimst meitene, bet ja mēnesi, tad puisēns* „Jei kas sapnuoja saulę užtekančią, tai gimsta mergaitė, o jei mėnulį, tai berniukas“^{ŠmLTT, 1600: Nr. 26503, 26505, (26506)}. (SchckSN, 139–159.) Panašiai Polesės baltarusių: *Сонцо сніць на захадзе – кепско, на ўсходзе – вельмі добрэ* „Saulę sapnuoti leidžiantis – blogai, o tekančią – labai gerai“^{СржнПЗ, 70: Nr. 434}. Gal su tuo susijęs ir latvių būsimumo gyvenimo spėjimas iš tekančios saulės: *Piekdienas rītā jākāpj kalnā skatīties, kā saule lēc, un no tā iztulko savu nakotni* „Penktadienio rytą reikia lipti į kalną žiūrėti, kaip saulė teka, ir iš to išaiškina savo ateitį“^{ŠmLTT, 1430: Nr. 23633}. Su tokiomis pažiūromis iš dalies galima sieti ir minėtą tekančios saulės garbinimą.

Saulės kelio per šį ir aną pasaulius vaizdinys, prilygintas žmogaus sielos kelionei per gyvenimą ir mirtį, savaime mena sielų pergimimą^(RzsRRR, 135–138).³

Prisiminus pasaulio Kalno įvaizdį, Saulę paeiliui lankant šį ir aną pasaulius mena ir mįslė: *Šiapus kalno sutemo, anapus kalno prašvito* = saulė nusileido^{BISLK, 87: Nr. 34; MS, 99}; ir atvirkščiai: „anapus kalno“ sutemus,

reikia manyti, prašvinta „šiapus“. G. Beresnevičiaus nuomone, aname, apatiniame pasaulyje apskritai „Saulė teka vakaruose (kuomet ji žemiškojo, viršutinio pasaulio atžvilgiu nusileidžia), o leidžiasi rytuose (tuomet viršutiniame pasaulyje pateka)“^{BrsnD, 171}. Panašiai pateikėjos N. Savickienės iš Viliūšių k., Šakių r., patikiniu, persakytu J. Vaiškūno, „ta pati Saulė šviečianti ir mums, gyvenantiems žemėje, ir tiems, kas gyvena danguje“^{VSKDŠG, 19}. Todėl ir pati „Saulė – dvejopa, nes ji kyla ir leidžiasi, juda gyvybės ir mirties kryptimis: *Divėjāda saule tek, / Tek kalnā, tek lejā; / Divėjāds mans mūžiņš / Ar to vienu dvēselīti* ‘Dvejopa saulė teka, / Tek kalnan, teka slėnin, / Dvejopas mano amželis / Su ta viena sielužēle’“^{DVtSS, 34; DVtUM, 126, 130–131}. Gal verta atkreipti dėmesį, jog G. F. Stenderio žodyne (1789 m.) latvių posakis *viņā saulē* vokiškai paaiškintas kaip *in jener Welt, in jenem himmlischen Licht* „aname pasaulyje, anoje dangiškoje šviesoje“^{BRMS4, 232}; taigi šis vėliau įprastas „aną pasaulį“ žymintis frazeologizmas čia dar lyg ir tebeturi tiesioginę „anos saulės“ reikšmę. Iš tikrųjų, pasak 1832 m. užrašyto latvių tikėjimo, *Retāki gadās, ka divi saules vai divi mēneši liekas pie debess esot* „Retsykiausiai pasitaiko, kad regis, lyg danguje būtų dvi saulės arba du mėnesiai“; *Labību nedrīkst sēt divās saulēs, jo tad aug melnplaukas* „Javų negalima sėti esant dviems saulėms, nes tuomet auga kūlės“^{ŠmLTT, 1590: Nr. 26306; 1620: Nr. 26874; (StrP, 38)}. Lietuvos bajoras Martynas Matuševičius 1744 m. rašė „kartu su bendrakeleiviais matęs dvi saules ir kometa, o toks gamtos reiškiny, jo manymu, rodo, kad tame regione per keliolika kitų metų dažnai kils ligų epidemijos“^{PkmM, 115}. J. Balio žiniomis, „Kartais Saulei tekant arba leidžiantis pasirodo danguje dvi ar trys Saulės: vidury viena didelė ir šviesi, o šonuose mažesnės ‘saulės’, arba abiejose Saulės pusėse pasirodo šviesūs stulpai. Juos žmonės paprastai vadina *saulationiais* arba tiesiog *saulėmis, stulpais* (apie Kapčiamiestį juos vadina *saulynais*, apie Užventį *atspinduliais*)“^{BITD, 8}. Pasak Žeimelio apylinkėse, Pakruojo r., užrašyto tikėjimo, *Kai danguje matyti dvi saulės, bus oro permaininga*^{ŠIŽA, 94}. Šiuo atžvilgiu paminėtina lietuvių pasaka „Saulė ir vėjų motina“, kuri ir prasiseda tuo, kad *Buvo trys broliai. O vienam broliui, Juozapui, vis rodės akyse dvi sauli...*^{DvPSO, 309: Nr. 99; (DndPL, 141)} (nors „antroji Saulė“ čia gali būti Aušrinė^{VIVA, 121}). Vienoje (galbūt latviškos kilmės^{NmLR, 298}) dainoje iš L. Rėzos rinkinio minimos nebe dvi, o devynios saulės: ...*O kur, mamyte mano, / Drabužiais apsilvilksiu, / Baltuosius išnešiosiu? // Dukryte, toj dienelej, / Kad spjį devynios saulelės*^{Rzd1, 223: Nr. 62; Klvd, 334: Nr. 141; LTsR, 49; LTs1, 176: Nr. 187; (ŠlpLM, 69)}. J. I. Kraševskio nuomone, kuriai pritarė ir J. Šliūpas,

„Padavimas apie devynias saules siejasi su pasaulio pa-
baiga“^{LM1, 193; ŠlpLM, 70, (67)}, taigi su visuotine mirtimi.
Nors L. H. Grėjaus nuomone, „diena su devyniomis sau-
lelėmis simbolizuoja saulės spindulius“^{LM2, 129}. O štai
frazologizmas *k i t a s a u l ė p a t e k a p r o l a n g ą* reiškia
„pasidaro smagu“, *septynios saulės patekėjo* – „atėjo
džiaugsmas“^{FŽ, 600; LKŽ12, 194–495} (apie saulę-džiaugsmą
žr. toliau).

Saulėleidžio ryšio su mirtimi, vėlėmis pagrindu
V. Toporovas, remdamasis ir slavų gretiniais, Saulei pri-
lygino Sovijaus sūnų, nužengusių į mirusiųjų pasaulį pro
devynis vartus ir padėjusių Sovijui rasti tinkamą laidojimo
būdą – palaikų sudėginimą^{ТурЯМ, 147–148}.

Mirusių pasaulį gal mena ir dainės, užrašytos tar-
pukary Alvite, žodžiai Saulė „už kalnelių“ raminus naš-
laičius: *Tu Saulute, raudonoji, / Kur taip ilgai užtrukai?*
/ Už kalnelių, už aukštųjų / Našlaitėlius raminau^{BITD, 7}.
Apskritai vaizduotasi, jog „Vakarais saulė nukeliauja
poilsio už kalnų“^{ŠiZA, 103}; ligi šiol pasakoma, kad nu-
sileisdama Saulė *už kalnų užėina arba į jūrą nukrinta*
^{VskDŠG, 19}. Vaizdinys perėjo į autorinę poeziją, kaip antai
Justino Marcinkevičiaus: *Spinduliais iš tolo modama,*
/ už kalnų saulutė nusileido; Saulė greit už kalnų nu-
siris^{JstMrcE, 25, 33} (pastarojoje eilutėje saulė dar ir kaip
ratas ritasi). Panašiai ir ką tik minėtos liaudies dainos
atmainoje iš L. Rėzos rinkinio: *Miela Saulyte, Dievo dukryte,*
/ Kur taip ilgai užtrukai, / Kur taip ilgai gyvenai,
/ Nuo mūs atstojus? // Po jūrių, po kalnelių / Kavojau
siratėles, / Sušildžiau piemenacių; toliau šioje dai-
noje Aušrinė Saulei iš ryto kuria ugnį, o vakare, kaip
Vakarinė, kloja patalą: *Miela Saulyte, Dievo dukryte, /*
Kas rytais vakarėliais / Prakūrė tau ugnelę? / Tau klojo
patalėlį? // Aušrinė, vakarinė: / Aušrinė ugnį prakūrė, /
Vakarinė patalą klojo...^{RzD1, 283; Nr. 78; KlVD, 335; Nr. 144; LTsR,}
^{51; LTs1, 177; Nr. 188}. Išidėmetina, jog Saulė čia pavadinta
Dievo dukra (į tai, savo ruožtu ir latvių dainose, atkrei-
pė dėmesį ne vienas tyrinėtojas: K. Skirmuntaitė^{LM1,}
⁴⁰⁸; J. Lautenbachas, Vydūnas, L. H. Grėjus, P. Klimas,
L. fon Šrioderis^{LM2, 108–109, 121, 132, 158, 189, 199}). Aušrinė iš
ryto ugnį Saulei prakuria, o vakare patalą kloja ir kitoje
lietuvių dainoje: *...Išėjau pas Aušrinę, / Aušrinė atsi-*
liepė: / „Aš anksti ryt Saulelei / Turiu prakurti ugne-
lę“. // Išėjau pas Vakarinę, / Vakarinė atsiliepė: / „Aš
vakarais Saulelei / Turiu klot patalėlį“...^{RzD1, 291; Nr. 81;}
^{KlVD, 334–335; Nr. 142; (KrkBF, 131); LTsR, 50; LTs1, 177; Nr. 189}. Ilsisi
po žeme Saulė ir Polesės baltarusių požiūriu: *Сонейко*
раненько падымаецца з-за зямлі ў коціцца на небу
на захад, потым нанач яно заходзіць пад землю ў
там атдыхае, а потым зноў падымаецца „Saulėle
anksti keliasi iš už žemės ir ritasi dangumi į vakarus,

paskui nakčiai ji nusileidžia po žeme ir ten ilsisi, o pas-
kui vėl keliasi“; *...сонейко ходзіць кругом зямлі: та*
ўсходзіць, та заходзіць, а ноч атдыхае „saulėle eina
aplink žemę: tai kyla, tai leidžiasi, o naktį ilsisi“^{СржтПЗ,}
^{28, 29; Nr. 10, 13}. Vienoje latvių dainoje patikslinama Saulė
naktį miegant vidury jūros saloje: *Zin Dieviņis, zin*
Laimiņa, / Kur Saulīte nakti guļ: / Vidū jūras saliņā, /
Sausas niedres galiņā „Dievas žino, Laima žino, / Kur
Saulutė naktį miega: / Vidur jūros saloje, / Ant sausos
nendrės galiuko“^{KrsLF, 217; BDS, Nr. 33788/2, (33781)}.

Saulės prašynas. Esama duomenų, kad nusileidusi
Saulė (prieš guldamasi į patalą?) eina pirtin. Antai la-
tvių dainose: *...Tās upītes maliņā / Dieva dēli pirti tai-*
sa. / Tur Saulīte pērties gāja... „Ant tos upės kranto /
Dievo sūnūs pirtį kūrē. / Ten Saulutė pertis ējo“^{BDS, Nr.}
^{33770; (ŠlpLM, 68)}; *Svētījiet, jaunās meitas, / Kamēr Saule*
norietēja, / Kamēr saule nosapēra / Sudrabiņa pirtiņā
„Švēskit, jaunos mergužēlēs, / Kolei Saulē leidžiasi, /
Kolei Saulē periasi / Sidabrinėje pirty“^{BDS, Nr. 6846; ŠmLTT,}
^{1590; Nr. 26313; ŠmLM, 31} (čia ir būdingas saulėleidžio „šven-
timas“). Į tai dėmesį atkreipęs T. Narbutas rašė, jog prieš
nusileisdama poilsio Saulė „pasinerdavusi nusimaudyti“
^{LM1, 74; (NrBLM, 186)}. Vienoje lietuvių sakmėje darbo
nubaigti nespėjusių merginų paprašyta Saulė uždelsia
nusileisti, o paskui pasipiktina: *„Kad jūs, mergelės, taip*
užšaltut, kaip mano pirtis užšalo!“ Mat saulė turėjo eiti
pirtin, bet, mergaičių prašoma, nenusileido ir nesuspėjo
nueiti į pirtį. Toji užšalo^{VISV, 20–21; (DndPL, 124)}. Čia rei-
kia prisiminti ir J. Lasickį, pasak kurio, *Percuna tete,*
mater est fulminis atque tonitruui: quae solem fessum ac
pulueruentum, balneo excipit: deinde lotum et nitidum,
postera die emittit „Percuna tete yra žaibo ir griausmo
motina, kuri saulę, nuvargusią ir dulkiną, išsprausia pir-
tyje (maudyklėje), o po to kitą dieną išleidžia švarią ir
švytinčią“^{Lsc, 40, (19); BRMŠ2, 581, (593); (KrlBP2, 46–47)}. Žemėje
„pirtį užkuria“ ir pati Saulė (*Saulė kaip užkepino, kaip*
pirty^{LKŽ12, 191}), todėl nenuostabu, kad pirty ji ten, kur
nusileidžia, atsiduria ir pati. J. Balys apie manymą, kad
nakties metu Saulė nusileidžia į marias, ten maudosi
ir ilsisi, turėjo duomenų iš Vidžių, Gražiškių, Vainuto,
Utenos^{BITD, 7}. Saulės prašimosi vaizdiniu paremtas ir
buitinis palyginimas: *Ji kaip saulė ilgai prausiasi*^{LTs5,}
^{119; Nr. 735} arba *Ilgai prausiasi, kaip saulė mariose*^{LKPŽ,}
²³⁷. S. Daunio žodžiais, „Žinomi keli atvejai, kai mergi-
nos pirty palyginamos su saule“, be to, „Rasta užuomi-
nų, kad moterims pirtį kūrėti padedanti mitologizuota
Saulė. Dėl to, matyt, pirtį kūrenančioji kai kada ir va-
dinta saule. Saulėmis taip pat vadinamos visos subren-
dusios moterys, besiperiančios pirty. Tokia poetizacija
yra susijusi su kosminiu ‘Saulės pirties’ įvaizdžiu: Saulė

periasi pirty, bet kai kuriuose šio mito variantuose ji pirtį ir pakuria. Latvių medžiagoje randame, kad ‘Saulė yra toji, kuri pirtį kuria’^{“ DnPLP, 86–87· (DndPL, 123·)}

Suasmeninta Saulė. Visuose pastaruosiuose pavyzdžiuose Saulė yra akivaizdžiai suasmeninta ir, kadangi pavadinta Dievo dukra, vadinasi, priklauso pirmos eilės dievaičiams, taigi yra tikra deivė. O tai iš dalies pateisina minėtas istorinių šaltinių žinias ir kai kurių tyrinėtojų nuomones apie Saulės garbinimą. J. Balio duomenimis (iš Želvos, Marijampolės Kalvarių, Gražiškių), kartais suasmeninta „Saulė pasirodanti žmonėms jaunos ir labai gražios mergaitės pavidalu“^{BITD, 9; BILTS2, 45; (LM2, 404)} panašiai Žeimelio apylinkėse, Pakruojo r., „Žmonės saulę vaizduodavo mergina“^{ŠiŽA, 103}, o mįslėse ji tiesiog prilyginama mergelei, panelei: *Mergelė ant dangaus, kojos ant žemės* = Saulė ir spinduliai^{BISLKL, 87: Nr. 35}; *Pasėj diedas žirnius po visus kelius, po visus laukus. Niekas neparinks – nė cėrius [caras], nė cėrienė, tik pati gražiausioji mergelė* = rasa, saulė^{Dvn68, 372: Nr. 61}; *Atlėkė paukštis be sparnų, įsitūpė į medį be šakų, atėjo mergužėlė be kojų, suvalgė paukštį be dantų* = sniegas, žemė, saulė^{LTs5, 458: Nr. 5457; (MS, 187)}; *Alus be putų, duona be plutų, merga be dėmių* = ežeras, žemė, Saulė^{BISLKL, 116: Nr. 610 (nors Arī uz saules ir plankumi „Ir saulėje yra dėmių“^{KkLSP, 219: Nr. 4408}); *Alus be putos, duona be plutos, graži panelė be vainiko* = marios, žemė, saulė^{GrgLLM, 17: Nr. 63; LTs5, 462: Nr. 5496; LTsU, 416: Nr. 437; (MS, 175)}; arba atvirkiščiai – mergina palyginama su Saule: *Merga kaip saulė*^{LKŽ12, 193; LKPŽ, 237; KdrG, 55}; be to, kaip aišku iš tokių palyginimų (*Graži kaip saulutė*^{LKPŽ, 237}; *...jau gražumėlis jos, tai kaip saulė šviečia*^{BISLKL, 201}), Saulė-mergelė suvokiama esanti pavyzdinio grožio. Gražiai, skaisčiai mergelei (*красная дзявіца*) Saulė prilyginama baltarusių mįslėje^{Зрді, 22: Nr. 18} (žr. toliau), kitoje – *ponia*: *Самані гуляла, платок пацяряла* „Pati ponia vaikštinėjo, nosinaite pametė“ = Saulė ir mėnulis^{Зрді, 24: Nr. 38a}; taip pat lietuvių: *Atlėkė paukštis be sparnų, nutūpė į medį be šakų, nušovė strielčius be nagų, suėdė ponia be dantų* = sniegas, žemė, vėjas, saulė^{LTs5, 458: Nr. 5458; (LTsR, 415)}; *Atlėkė paukštis be sparnų, įtūpė į medį be šakų, atėjo ponia be dantų, suėdė paukštį be sparnų* = Saulė nutirpdė sniegą^{VšKDŠG, 19}, nors „ponia be dantų“ veikiau vadintina *boba*: *Atlėkė paukštis be sparnų, tūpė į medį be šakų, atėjo boba be dantų, suėdė paukštį be sparnų* = sniegas, žemė, saulė^{GrgLLM, 19: Nr. 85; LTs5, 458: Nr. 5456; MS, 188}; *Atskrido paukštis be sparnų, įtūpė medin be apdarų, atbėgo boba be dantų, suėdė paukštį be sparnų* = sniegas ant medžių ir Saulė^{BISLKL, (82), 116: Nr. 608}. Bet dažniau Saulė prilyginama *motina*. Jau J. I. Kraševskis 1847 m. rašė, jog Saulė „paprastai buvo garbinama kaip}

deivė, pasaulio motina“; ir E. Volteris 1896 m. pažymėjo, kad žemaičių „Saulė vadinama motina, o žvaigždės – Saulės dukromis“^{LM1, 192, 352}. Antai dainoje Saulė tiesiai prilyginama motinai: *Užteka saulužė, daulėliu, lėliu, / Aplinkui dangužį, daulėliu, // Apeiki, s a u l u ž e... / Aplinkui oružį... ir, savo ruožtu, Užteka saulužė... / Aplinkui dangužį... // Apeiki, m o t u š e... / Aplinkui dvaružį... JSSD1, 538–539: Nr. 637; LTsR, 92; KR, 342: Nr. 119; (BIR1, 24–25; NmLR, 300). Įsidėmėtina, kad Saulė čia eina aplinkui, taigi ratu; kitur dar atviriau: *Oi tu sauliul, sauliule, tu rateliu tekėjai* Adutiškis, Švenčionių r.^{LKŽ11, 239}; *Saulė ratu tekėjo, aukso žiedas mirgėjo* Salakas, Žarasų r.^{LKŽ15, 1108}. Taigi net kai suasmeninta Saulė nesėdi ratuose, jos ryšys su ratu nepamiršamas (plg. ir jau minėtą pavyzdį: *Saulele motule, riti riti...*). (^{RzsR, 257–258}·) Vienoje XIX a. užrašytoje pasakoje pati Saulė, apsilankiusi pas žmogų, išmoko jį maldelių: *Kad duonelės neteksi, tei sakyk: „Saulele motinėle, duok man duonelės!“* O jei pinigų neturėsi, tai sakyk: „Saulele motinėle, duok man pinigėlių!“; Saulei išėjus, *tas žmogus su pačia ir vaikais savo, rankas iškėlė, dėkavojo, teip sakydami: „Saulele, motinėle mūsų, dėkavojame tau už aplankymą mūsų!“*; ir iki šiol žmonės, esant reikalui, maldauja: *Saule motinėle, nusileisk, nusileisk!* arba, priešingai: *Saule motinėle, patekėk, patekėk!*; ir dainuoja: *Saulė motušė, saulė motušė / Kraitelį klojo / Ir saulė motušė / Pri šalelės sėdėjo*^{DvPSO, 118–119: Nr. 24}. Panašiai po šimtmečio mardasaviškis P. Zalanskas paaiškino: *O saulė – tai... kai kokia motina, visi laukiam saulės motulės*; ir padainavo: *Saulala motula, / Ankscyviuosa vakaruosa* bei *Saulala motula, / Vėlyviuosa vakaruosa*^{ZičUS, 50, 73–74: Nr. 12}; pavyzdžiui, prašant Saulę nusileisti: *Vaikštinėjo tėvulis pabarėm, parugėm, / Prašinėjo saulelės be kepurės, be kepurėles: / – Oi saulele motule, vėlyvuosna vakaruosna, / Jau mano dukrelė tai nuilso, tai nuvargo... LTsU, 39: Nr. 15* (čia ir aptarti garbinimo požymiai). Kitoje dainoje vėlg sakoma: *Užtek saulelė kaip motinėle*^{BizLRD, 107: Nr. 62}. Arba klausama: *Saulute močiute, kur šiąnakt nakvojai? / Ko mūs našlaitėlių varge nedabojai?*^{VšKDŠG, 19}. Plg. ir tradicinį nusistebėjimo šūksnį: *Vai tu, Saule motina! Keturvalakiai, Vilkaviškio r. LKŽ12, 193. Motina Saulė būdingai vadinama piemenų maldelėse: *Saulala, motula, / Užkask, užkask...; Saulele, motinėle, / Užtekėk, užtekėk...; Saulute, močiute, / Nusileisk, nusileisk...; Saulė, močiutė, ant mūsų, ant mūsų! / Debesėli juodbruvėli, ant Prūsų, ant Prūsų!; Saulele, motule, pasigailėk mūsų!; Saulele, motinėle, mūsų šalin, mūsų šalin!; Debesėliai, juodulaliai, / Gudų šalalan, gudų šalalan. / Saulytela, motinela, / Mūsų žemelan, mūsų žemelan; Saulutė motinėle – vakaran, vakaran, / Piemenėliai vargdienėliai***

– *patalan, patalan!* BIR4, 237–241: Nr. 103–113, 131–149; BITD, 5; MsvPD, 21; (LTsR, 261); *Lieteli tėveli, / Ant prūsų, ant prūsų. / Saulele motule, / Ant mūsų, ant mūsų* McjLS, 171; *Saulute, motinėle, kol (kodėl) ilgai švieti, gal tu padienė nebuvai?; Saulute motinėle, gal nebuvai padienė (kad taip kaitini)* MZISD, 135 ir pan. (A. Mažiulis tarpukary Pasarčiuose užrašė įdomią, nors abejotino tradiciškumo dainą, kurioje Saulė, jo žodžiais, eina „našlaičių globėjos pareigas“: *Saulė nuraškys paparčio žiedą, / Saulė nuramins našlaidį biedną* MZISD, 134.) Savo ruožtu „suaugusieji, klodami linus, padarydavo iš linų ratelį, įmesdavo vidurin baltą akmenuką ir sakydavo: *Saulute, motinėle, išbaltink linelius* (Dusetos)“ BITD, 5; (MZISD, 135); J. Balio nuomone, visa „tai seno Saulės gerbimo liekanos“ BIR2, 23; (NvsMS, 42). Iš dalies Saulės-motinos vaizdinį, tik mažiau pagarbiam, mena ir priežodis: *Saulė pilnus pamatus vaikų priperi* PPr, 66; LTs5, 377: Nr. 5239. Motina Saulė būdingai vadinama latvių, antai 1774 m. užrašytame užkalbėjime (kuriame ji, beje, pasirodo aiškiai religiniame kontekste): *Sauliht Mahmiņ, Sihkas Zwaigznites, Deewiņ Tehtiņ, Laimes Mahmiņ nahc tu Palīgā, Jesus Kristus* „Saulyte mamyte, mažosios žvaigždėlės, Dievuli tėtuli, Laime mamyte, ateik pagalbon, Jėzau Kristau“ StrBV, 125, 402. Latviškąją primenantį baltarusių „Saulės motė“ turi aukso rūmus: pasakos herojus žiūri, *аж это сонейка палацы блишцаць у золаце, бы вагонь гарыць. Насілу вайшоў ён туды, чуць не аслеп ат бляску да ў сустракае там сонейка матку* „ogi tai Saulės rūmai žėri nuo aukso, tarsi ugnis dega. Vos įžengė jis vidun, kone apako nuo spindesio, ir sutinka ten Saulės motė“ СржпКАС, 124, (125): Nr. 41; motiną Saulė atstoja ir baltarusių našlaidiams СржпКАС, 213: Nr. 77.

Išreikštai Saulė prilyginama nuotakai, m a r č i a i (taigi būsimai žmonai, motinai), kaip kad dainoje su dviem gretutinėmis šakomis: *Ein saulelė aplinkui dangų, / Oi kupola kupolėli, / Aplinkui dangų mėnulio kelti* ir, savo ruožtu, *Ein martelė per didį dvarą, / Oi kupola kupolėli, / Per didį dvarą šešuro kelti...* LTs1, 243: Nr. 253; LFCh, 63: Nr. 103; (KR, 341: Nr. 118; BILTS1, 100; LrkMKD, 143; DndK, 15; DvdJ, 257). Graži moteris kartais apibūdinama *kaip saulės marti* FŽ, 601. Nuotaka *sauluže mergaite* pavadinama L. A. Jucevičiaus pateiktoje vestuvinėje oracijoje JcvR, 261; su Saule palyginama: *Jaunoja įėjo grįčion kaip saulė šviesi Šimonys, Kupišio r.* LKŽ12, 193; LKPŽ, 237. Kai kuriose saktmėse pasakoma, jog *Saule išeinunt aš vyra* BsLPI2, 412: Nr. 199, taigi ištekanti; *Kartą Saulė sumislė ženytis* MZISD, 134 ir pan. Kas jos jaunikis, nepasakyta, tačiau galima numanyti, jog tai Mėnulis. Beje, tokiame kontekste Saulės judėjimą dangumi iš ryto žymintį veiksmažodį *tekėti* galima suprasti ir reikšme „eiti

už vyro“ LKŽ15, 1108; ir tokiu atveju, D. Saukos žodžiais, „sesulės *tekėjimas* suvokiamas kaip metaforinis *tekėjimo* reikšmės pritaikymas“ DSKTSV, 200. Plg. tekančios saulės vestuvinės sąsajos dainose: *Aušružei auštant vainiką pyniau, saulužei tekant ant galvos dėjau; Dangun saulelė bus mano motulė, anksti tekėjo, toli lydėjo* LKŽ15, 1107; *Leidžiase saulelė į vakarus, / Išleidu dukrelę į ašaras, / Užtekės saulelė par kalnelius, / Išleidu dukrelę į vargelius* DvPSO, 119: Nr. 24; *...Kas tai ištekėjo, dobiliau? / Saulelė tekėjo, dobiliau... Kas tai ištekėjo, dobiliau? / Sesutė tekėjo, dobiliau...* LTs1, 297–298: Nr. 302; *Tekėčiau toli... Kur Saulelė teka* DndPL, 124 ir pan. Be to, pasak A. Vyšniauskaitės, „Kaip saulė teka, riedėdama dangaus skliautu iš rytų į vakarus, taip ir tekanti į svečią šalį mergina, atsisveikindama su namais, aplink stalą eina iš rytų į vakarus, pasauliui“ VŠnsSLV, 80. Šiuo atžvilgiu dar reikia turėti omeny ir minėtą saulės įvaizdį – aukso žiedą (juoba dainoje *...Kur žiedelis nuriedės, nuriedės, / Ten Saulutė nutekės...* po draug su variantu *...Kur tas žiedelis nuriedėjo, / Ten mano sesiulė nutekėjo...* BIR1, 28: Nr. 15). (DSKTSV, 200–202; GmbB, 164.) Apie „šokančią Saulę“, J. Balio duomenimis, „kiti sakydavo, kad ji tada rėdosi ir ruošias vestuvėms“ BITD, 6. Latgalių dainoje sapne pamatyta saulė reiškia vestuves, santuoką: *Es redzēju sapynā / Div' saulītes izlācūt: / Byus munā myužiņā / Div' lauloti gre dzentiņi* „Aš regėjau sapne / Dvi saulutes tekant: / Bus mano amžely / Du vestuvių žiedeliai“ ŠmLTT, 1600: Nr. 26507 (plg. aukščiau „dvi saules“). Buvusios Vilniaus gubernijos baltarusių vestuvinėje dainoje irgi: *Вязём нявехну як слонца* „Vežam nuotaką kaip saulę“ KркBF, 268: Nr. 36.

A. J. Greimo nuomone, skirtingo amžiaus bei šeimyninės padėties Saulės įsameninimai yra susiję su metų ratu: per Kalėdas, žiemos saulėgrįžą, Saulė gimsta, pavasarį tampa mergele, paskui marčia, o po vasaros saulėgrįžos (Joninių, Petrinių) – motina, ir nuo tada ligi metų pabaigos ji tolydžio sensta GrTAB, 467–473; (VšksSMS, 143).

Esama duomenų, kad Saulė laikyta „dangaus karalienė“. Tai mena ir kalvelių „nulietas“ vainikas aukščiau minėtoje lietuvių kalėdinėje dainoje, ir netrukus paminėsimi Saulės „sidabro vainikas“ bei karūna. Saulės-karalienės įvaizdis perėjo ir į autorinę poeziją, plg. Maironį: *O skubinkis, miela, į marių platybę, / Jei gaila tau saulės skaisčių spinduliu: / Išvysi dangaus karalienės gražybę, / Kai maudos nuraudus tarp vilnių blaivių* (čia dar ir Saulės prausynos); *Apsisupusi šydu, auksu austu, raudonu, / Saulė žengia per dangų karalienės gražybę!* MFL, 179, 190, (296). Būdingi dangiškieji situoktiniai, baltų mitologijos karališkoji pora, dažnai pavadinami motina ir tėvu, yra Saulė ir Mėnulis.

Latvių suasmenintos „Saulės apdaras būna dažniausiai iš aukso ir sidabro. Dėvi ji arba ‘aukso skarą’ (*zelta sagšu* [BDS, Nr. 33934, 33935]), arba Jūros dukters (*Jūras meitas*) nuauštą skarą, išrašytą ‘paukuotom gijom’ (*zeltītiem dzīpariem* [BDS, Nr. 33790]). Dar ją puošia ‘aukso kurpės’ (*zelta kurpes* [BDS, Nr. 33951, 33992]) ir ‘aukso kutai’ (*zelta puški* [BDS, Nr. 33931]) bei ‘sidabro atlangai’ (*sudraba ieloki* [BDS, Nr. 33930, 33931]), ‘šilko suknią’ (*zīda kleita*) ir ‘sidabro vainikas’ (*sudraba vainags* [BDS, Nr. 34027]). Jos apdarai ‘sidabruoti’ [BDS, Nr. 33785/4, 34014], ir per liemenį ji juosi ‘juosta’ [BDS, Nr. 33750, 33827], kuri savo ruožtu yra ‘auksinė’ [BDS, Nr. 33820]. Taip pat neretai Saulė turi ‘šilko sijonus’ (*zīda svārki* [BDS, Nr. 33791, 33866]), ‘baltus marškinius’ (*balts kreklis* [BDS, Nr. 34028]), ‘aukso karūną ant galvelės, vaško kurpes ant kojų’ (*zelta kronis galviņā, vaska kurpes kājiņā* [BDS, Nr. 33917]), jos ‘pilni pirštai abiejų rankų iš aukso suktų žiedelių’ (*pilni pirksti abās rokās zelta grieztu gredzentiņu* [BDS, Nr. 33932])“; „Taip pat ji dirba visokius moteriškus darbus. Saulė ‘audžia’ (*auž* [BDS, Nr. 83907]) arba ‘meta audeklą’ (*met audeklu* [BDS, Nr. 33941]), ‘taiso skaras’ (*darina sagšas* [BDS, Nr. 4385]), ‘pina vainiką’ (*pin vainagu* [BDS, Nr. 33942]), ‘velėja vilaines’ (*velē villānītes* [BDS, Nr. 34025]). Pasitaiko, kad ‘Saulė kanklēm skambinėja, ant Auštros sėdėdama’ (*Saule kokles skandināja, austriņā sēdēdama* [BDS, Nr. 33924]), o nusileidžia ‘aukso obuolį mėtydama’ (*zeltābolu mētādama* [BDS, Nr. 33881]). Kaip ir **Laima**, ji rūpinasi žmonėmis“ ŠmLM, 30.

Beje, *Ja saulei rietot lej ārā samazgu ūdeni, tad aizlej Laimai acis* „Jei saulei leidžiantis išpils laukan pamazgas, tai užpils Laimai akis“ ŠmLTT, 1591: Nr. 26339. Ir apskritai suasmeninta latvių Saulė kai kuriais atžvilgiais supanašėja su Laima ŠmLM, 11. Nėgana to, latvių dainose Laima pavadinama *Dieva meita* „Dievo dukterimi“

BDS, Nr. 32, 35804; ŠmLM, 26; KrsLF, 232 – taip pat, kaip minėtoje lietuvių dainoje Saulė. J. I. Kraševskis panašiai galvojo apie lietuvius: „Jų garbinta Saulė buvo vadinama Laima“ LM1, 192. Nors štai lietuvių sutartinėje jodvi supriešinamos: ...*Ketina Laima alaus daryti, / visų sveteilių susiprašyti, / Tik neprašyti vienos Saulelės. / Palauk, Laimėle, kerštą darysiu: / Devynius rytus neužtekėsiu...*

DndPL, 50. Vis dėlto ir lietuvių kartais pasakoma: *Laimė lėmė sauluzės dienele*... Zapyškis, Kauno r. LKŽ12, 194. Saulė reiškia laimę ir frazeologizmu virtusiame posakyje *saulė įspindo į langą* „atėjo laimė“ FŽ, 600. atitinkamuose optimizimą perteikiančiuose priežodžiuose: *Įspis saulė ir į mūsų langą; Rasi įspis saul(el)ė ir į mūsų langą* (panašiai baltarusių: *Загляне сонца і ў нашу ваконца* „Pažvelgs saulė ir į mūsų langą“); *Nenusimink, dūšėle, ir vėl tekės saulelė* bei pan. GrgPP, 435–436: Nr. 434; LTs5, 212: Nr. 2342, 2342; LKŽ12, 193 (plg. Maironį: *Bet laimę sutiksi ant*

žemės retai. / Ji taip kaip pavasario šypsos saulutė MrL, 23); panašiai vėlgi latvių: *Gan arī kādreiz mūsu sētā saulīte spīdēs* „Kada nors ir mūsų kieme saulė švies“; *Pēc pērkona negaisa spīd saule, pēc nelaimes nāk laime* „Po perkūnijos nušvinta saulė, po nelaimės ateina laimė“; kita vertus: *Ne mūžam saule, ne mūžam laime* „Ne amžinai saulė, ne amžinai laimė“ KKLSP, 149: Nr. 2536; 286: Nr. 6285; 287: Nr. 6301. Lietuvių posakiai (*kaip*) *saulė patekėjo, užtekėjo, nušvito, prašvito* reiškia „prasidėjo geresnis gyvenimas“ ar „atėjo džiaugsmas“ FŽ, 600, 601; LKPŽ, 238; (LKŽ12, 193, 194–495); būdvardis *saulėtas* turi perkeltinę reikšmę „džiaugsmingas“ LKŽ12, 198; pateikėjo P. Zalansko žodžiais, *nėra saulėtės – visi liūdni, išlenda saulėtė – visi, visi nusdziaugiam* ZiČUS, 50 (Maironis: *Taip liūdna man kartais ant saulė laidos... Taip liūdna ant saulės laidos; Daug kentėjus šalis, žeme bočių senų, / Pasiilgusi saulės dienų* MrL, 69, 57); panašiai tradiciniuose lietuvių sapnų aiškinimuose: *Jeigu saulę, jau šviečia, saulėta diena, tai labai gerai, labai gerai, jeigu saulę sapnuoji; Sėkmė – saulė; Sapne matyti šviesią saulę – gerai; Jei matai saulį ar mėnulį per sapną, tai turėsi linksmą gyvenimą; Sapne matyti saulę reiškia gerą gyvenimą* ir pan. VšnksA, 160–161. Sulig latvių sapnų aiškinimu, *Ja pa sapniem redz sauli spīdam, būs vispārējs labums* „Jeigu sapne matai saulę spindint, tai bus visokeriopas gėris“ ŠmLTT, 1600: Nr. 26502. Be to, latvių patarlėse saulė reiškia sveikatą: *Kad saules stari pa logu iekšā, tad ārsts pa durvīm laukā* „Kai saulės spinduliai pro langą vidun, tai daktaras pro duris laukan“; *Kur saule iespīd, tur ārsts reti kad parādās* „Kur saulė įspīsta, ten daktaras retai kada pasirodo“ KKLSP, 297: Nr. 6596, 6597; saulė minima gydomuosiuose užkalbėjimuose (kitąsyk, be to, aiškiai religiniame kontekste), kaip kad latvių: *Saule, zeme, debess, zvaigznes, Dieva Dēls, Svētais Gars, palīdzī man to cilvēku paglābt un tās sāpes atņemt* „Saulė, žeme, dangau, žvaigždės, Dievo Sūnau, Šventoji Dvasia, padėk man šį žmogų išgelbėti ir šitą skausmą atimti“ StrBV, 243; nusileidžiančios saulės prašoma nusinešti ligą su savimi (= „numarinti“): ...*Vakarā saule riet, lai tā kaite iet tai līdz* „Vakare saulė leidžiasi, lai ta liga kartu su ja išėina“; nuo strazdanų patariama praustis ryto rasa ir prašyti Saulės: *Saulīte, lūdzu, ņem prom šos brūnos raibumus* „Saulėle, prašau, pašalink šias rudas dėmes“ StrBV, 235; panašiai pasak V. Krėvės užrašyto lietuvių užkalbėjimo nuo visų ligų ir priepuolių, *reikia anksty rytą atsikėlus, saulei dar netekėjus, išėiti ant kiemo ir, į rytus nusigrėžus, taip kalbėti*: „*Anksty rytą keliuos, gailiu rasu prausiuos, saulį kalbinu, Dzeivų garbinu. Ligos, pro šalį, priepuoliai, pro šalį...*“ DVtLU, 162: Nr. 149 (čia iš dalies, matyt, pasireiškia būtent tekančios, ryto saulės galia); arba štai

užkalbant rožę: *Rože, rože, išeik iš ito daikto, kad saulė iššviestų ir rožė nubėgtų in undenio* DVtLU, 154: Nr. 132 ir pan. Savo ruožtu, pasak lietuvių frazeologizmo, *saulę užstoti* reiškia „trukdyti gyventi“ FŽ, 600. Baltarusių: *Калі ў той дзень, як пякуць каравай да не будзе відаць сонейка, та ў жытка маладых будзе нярадасная, а калі ясна засвеціць сонейка, та ў жытка будзе ясная, радасная* „Jei tą dieną, kai kepamas karvojus, nematyti saulelės, tai ir jaunųjų gyvenimas bus nedžiugus, o jeigu saulelė nušvinta ryškiai, tai ir gyvenimas bus šviesus, džiugus“ СржпПЗ, 199: Nr. 1774. Žmogaus vidiniame pasaulyje Saulė palyginama su meile: *Be saulės nėra šilumos, be meilės nėra gyvenimo* LTs5, 82: Nr. 100. Ir apskritai žmogui gali būti *ilgu kaip be saulės*, tuomet jis ko nors *laukia it saulės užtekančios* LKPŽ, 238. Nes *Saulelė gera daro – viską augina* (Eigirdžiai, Telšių r.) LKŽ12, 192. Nes apskritai *juk Kur saule, tur gaisma* „Kur saulė, ten šviesa“, ir *Saulei lėcot, migla zūd* „Saulei tekant, migla pradingsta“ KkLSP, 305: Nr. 6712; 307: Nr. 6808.

Tik priešingai Laimai, Saulė savo šviesą ir šilumą teikia nesirinkdama, visiems vienodai: *Saulė visus lygiai myli; Saulė visiems šviečia; Šviesi saulelė dėl visų; Saulė ir kelmo nelenkia; Saulė ir (eglės) kelmo neaplenkia; Nė vieno medelio saulė nelenkia* MZISD, 136; PPr, 135, 275, 276; LTs5, 228: Nr. 2628, 2630, 2631; LKŽ12, 193; (FŽ, 600); panašiai baltarusių sakoma: *Як Бог сатварыў свет, та вялеў сонейку свяціць на добрых і на ліхix* „Kai Dievas sutvėrė pasaulį, tai liepė Saulelei šviesti ir geriesiems, ir blogiesiems“, todėl *Сонейка ніколі не злуе, яно заўжды ласкаво пазірае да хукае на ўсіх, як матка на сваix дзетак* „Saulėlė niekuomet nepyksta, ji visuomet švelniai žiūri ir alsuoja į visus, kaip motina į savo vaikus“ СржпПЗ, 29: Nr. 12, 14; *Яснае сонейка свеціць у хукае, бы на дзіцятко родная матка* „Šviesi saulelė šviečia ir alsuoja kaip tikra motina į vaiką“ СржпКАС, 213: Nr. 77; (БМ, 478) (čia vėlgi ir Saulės-motinos vaizdinys).

Tiek suasmeninta, tiek nesuasmeninta Saulė gali būti suvokiama priežodžiuose, pabrėžiančiuose jos ilgaamžiškumą, palyginti su žmogaus gyvenimu žemėje, arba net amžinumą: *Saulės amžiaus negyvensi; Ne saulės amžių gyvensi; Ne su saule gyvensim; Su saule negyvensi; Su saule kožnas negyvensma; Saulė savo eile bus, o tums žemė akis užgrius; Saulės niekas nepragyveno; Ne marių širdis, ne saulės amžius*; latvių: *Saules mūžu ne(no)dzīvosī* „Saulės amžiaus ne(nu)gyvensi“; *Saulītes mūža neviens nedzīvos* „Saulės amžiaus niekas negyvens“ ir pan. PPr, 101, 102; LTs5, 85: Nr. 147–149, 151; LTsR, 404; GrPP, 438: Nr. 438; LKŽ12, 195; MZISD, 136; BldMP, 274; BldLRD, 201: Nr. 228; KkLSP, 299: Nr. 6647; posakis *saulės amžius* net virtęs frazeologizmu reiškė „ilgas gyvenimas“ ar tiesiog „ilgas

laikas“ LKŽ12, 194; FŽ, 599; taip pat posakis *su saule* (...*negi su saule gyvensi* ir pan.) FŽ, 600–601; atitinkamai pasak sapnų aiškinimo, *Jei sapne matysi patekėjusią saulę, ilgai gyvensi* VšnksA, 160. (DndPL, 126.)

Suasmenintą Saulę-dievybę, V. Mažiulio manymu, mena ir jos laidos nusakymas veiksmazodžiu *sėsti(s)*, antai: *Einam namo, jau saulė sėda* (Dusetos, Zarasų r.); *Saulė sėda devyniōs* (Obeliai, Rokiškio r.); *Saulė sėsta, nu, tai tada jau darbą meta* (Apsas, Baltarusija, Breslaujos r.), taigi „švenčia sauleleidį“, ir pan. LKŽ12, 441–442; kartais stačiai „sėstis į krėslą“ MŽS, (45), 60 (plg. „Saulės krėslas“ įvaizdį baltų tradicijoje HnkKC, 251–278).

Suasmeninimo užuomina – ir įsivaizdavimas Saulę giedrame danguje šypsant, juokiantis: *Ant dangaus š y p l a, miške vypla, ežere troškutis* = saulė, varna, žuvis LTs5, 451: Nr. 5378; MT3, 180; *Danguj š y p l a, miške vypla, ežere pleškutė* = saulė, varna, žuvis BISLK, 117: Nr. 617. Plg. ir Donelaitį (I.1–2): *Jau saulelė vėl atkopardama budino svieta / Ir žiemos šaltos trūsus pargraudama j u o k ė s* DnlM, 11; Maironį: *Bet laimę sutiksi ant žemės retai. / Ji taip kaip pavasario š y p s o s saulutė; Pavasario saulė prašvito meiliai / Ir j u o k i a s i, širdį vilioja* Mrl, 23, 65. Pasakoma, jog *Saulelė l i n k s m a i švietė...* (Žemaitė) LKŽ12, 192. Pasak latvių tikėjimo: *Ja bez saules dzimstot bērnš, tad tas dzīvojojot dusmīgs, bet ja ar sauli, tad laipns un smaidīgs kā saulīte* „Jei vaikas gimsta be saulės, tai gyvenime jis būna piktas, o jei su saule, tai meilus ir šypsantis kaip saulelė“ StrP, 264. Kita vertus, pasak latvių priežodžio, *Saule gan ir, bet ar zobiem* „Saulė tai saulė, bet su dantimis“ KkLSP, 309: Nr. 6829. Kitąsyk pamoralizuojama, esą *Saulė džiaugiasi, kai žmonės dirba* BldMP, 276; t.y. priklausomai nuo žmogaus elgesio.

Suasmeninimą mena ir įsivaizdavimas Saulę galint verkti, kaip kad latvių dainoje: *Gauži raud Saulīte / Ābeļu dārzā...* „Graudžiai verkia (rauda) Saulytė / Obelių sode“ VctALF, 126; arba tokiuose štai poetiškuose vaizdiniuose: *Ja logi norasojuši, tad saule raud* „Jeigu langai aprasoję, tai Saulė verkia (rauda)“; *Ja logi norasojuši, tad saule raud par cilvēku griekiem* „Jei langai aprasoję, tai Saulė verkia (rauda) dėl žmonių nuodėmių“ ŠmLTT, 1095: Nr. 17779; 1096: Nr. 17784. Pasak D. Vaitkevičienės, „Saulės ašaros yra vienas iš geriausiai išlikusių mitinių vaizdinių baltų mitologijoje“, kitąsyk, pavyzdžiui, „tapatinamos su našlaičių ašaromis: *Kam saulīte žēli raud, / Vakarāi noiedama? / Tās sērdieņu asariņas, / Kas rit žēli vakarā* [‘Ko saulytė gailiai verkia / Vakaruos leisdamasi? / Tai našlaičių ašarėlės / Gailiai ritas vakare’]. Saulės verksmas, liūdesys ženklina mirties momentus, pavyzdžiui, ji verkia ar gedi nuskendusią brolių: *Šodien saule tumša tek /*

Aiz lielām žēlabām: / Vakar slīka oša laiva / Ar deviņi bāleliņi ‘Šiandien saulē tamsi teka / Iš didelio sielvarto: / Vakar (nu)skendo uosio laivas / Su devyniais broleliais’; dar plg.: *Ko ta Saulīte / tik gauži raud?* / *Jūrāi noslīka / Sudraba laiviņ’* „Dėl ko Saulytė / Taip graudžiai rauda? / Jūroje nuskendo / Sidabro laivelis’; savo ruožtu „*gedėti, raudoti, laidoti* – tai trys Saulės reakciją į žūtį apibūdinantys žodžiai lietuvių karinės-istorinės dainos ‘Visi bajorai į Rygą jojo’ variantuose: *Saulelė tarė / nusileisdama: / – Tai aš padėsiu / Broli apraudoti*“ ir pan. ^{DVtKP, 171–172} Pasak lietuvių tikėjimų, verkia Saulė ir užmušus gyvatę; pagaliau tiesiog priežodyje: *Saulė verkia, tinginiui duoną valgant* ^{LTs5, 356; Nr. 4872} Verkiančios Saulės vaizdiniu remiasi fitonimiai *saulšara, sūlašarė, sauliu ašara* „Drosera“, taip pat *saulės ašarėlės* „saulašarė“ arba „smiltyninis gvazdikas (*Dianthus arenarius*)“ ^{LKŽ12, 190, 194; FŽ 599}; į tai, beje, dėmesį atkreipė jau S. Daukantas ^{DkR1, 505; LM1, 159–160} Pasak vienos M. Davainio-Silvestraičio pateiktos pasakos su įterpta etiologine sakme, šitaip vadinamos žolės (turinčios gydomųjų savybių) atsiranda būtent iš Saulės ašarų, paliktų žmogui jį aplankiusios Saulės: *Ale aš tau savo znoką paliektu, tei yra mano ašaras, kurias pas tave išliejau dėl tavęs ir vaikų tavo, dėl didelio anų biednystės. Tei tu nunešk į savo daržą ir ten palik. Ir kad užaugš iš tų žolės, tei tu anas vadinsi saliu ašaros. Ir tu anas nešiok po svieta, pasivertęs daktaru. Gerai tau seksias su tum žoliums imti vaista. Galėsi gydyti visokius ligonius* ^{DvPSO, 118; Nr. 24} (plg. minėtą gydomąją Saulės galią). Į tai atsižvelgdama D. Vaitkevičienė, remdamasi viena latvių daina, pastebėjo dar ir sąsają „su kita botanine *Saulės ašarų* forma – raudonomis uogomis: *Jūriņāi zaļš kalniņis / Sarkanāmi ozdiņām. / Tās nebija zemes ogas, / Tās saulītes asariņas. / Te saulīte raudājuse, / Te birušas asariņas* ‘Jūružėje žalias kalnelis / Su raudonomis uogelėmis. / Tai ne žemės uogos, / Tai saulutės ašarėlės. / Čia saulutė verkė, / Čia byrėjo ašarėlės’. Raudonos uogos yra karštos (ugninės) Saulės ašaros“ ^{DVtUM, 107–108} Saulės suasmeninimo požymis yra ir jos vaizdavimasis (avių-debesų) piemeniu: *Mėlynoj pievelėj piemenėlis baltas avis gano* = dangus, saulė, debesys ^{GrgLLM, 10; Nr. 5; LTs5, 449; Nr. 5348; ČpOTK, 141; Nr. 248} Taip pat Saulės vaizdavimasis su kojomis jau minėtoje lietuvių mįslėje (*Mergelė ant dangaus, kojos ant žemės*) ir tokiuose latvių tikėjimuose kaip: *Pa saules apakšu nedrikt vērpt, lai nenovērpstu saulei kājas* „Nusileidus saulei negalima verpti, kad nesuverptumei saulei kojų“ ^{ŠmLTT, 1590; Nr. 26314} ir pan. ^{Nr. 26316–26320} atitinkamai tokiu atveju suprantamas ir Saulės „tekėjimas“: *Senāk ļaudis ne-*

strādājuši, teikdami, ka apsvinot saulei kājas, lai būtu viegli tecēt „Seniau žmonės nedirbdavo, sakydami, kad švenčia saulės kojas, kad [jai] būtų lengva bėgti“ ^{ŠmLTT, 1591; Nr. 26323}; juolab čia tikėtų lie. *tekėti* reikšme „greitai eiti, bėgti, skubėti“ ^{LKŽ15, 1109} Suasmenintą Saulę mena ir Saulės duktė (bei sūnus), Saulės broliai, šokanti Saulė, arba Saulės šokis. Tam tikrą mitinę porą, be Saulės ir Mėnulio, sudaro suasmeninta Saulė ir Perkūnas (plg. jau minėtą Saulę maudančią *Percuna tete*).

Akis. Kadangi šviesa ir regėjimas apskritai simboliškai tapatinami, tai ir Saulė būdingai įsivaizduojama žemėn žiūrinti ir prilyginama akiai, kaip ir akys – saulėms: (*Iš*) *už aukšto kalno dvi saulės teka* = akys ^{LKŽ12, 193; BISLK, 97; Nr. 229; MS, 13} (vėl „dvi saulės“); kitąsyk abu Saulė ir Mėnulis: *Tėvas didžiaakis stebi vaikus viena akim dieną, kita akim naktį* = dangus, saulė, mėnuo ^{MS, 159} Kadangi dangus pastarojoje mįslėje iš esmės yra suasmenintas, tai jį teisėtai būtų galima keisti Dievu pirmykšte jo samprata. Taigi saulė būtų paties Dievo (dievinė) akis. Ir tikrai, L. Balčiūtės duomenimis: „Tikėta, kad *saulė yra Dievo pirmoji akis* (mėnuo – antroji: LTR 1593/1/) arba dangaus akis (LTR 374c/1305/), dėl to į ją negalima pirštu rodyti, o kas taip daro – *ant senatvės apžabs* (LTR 1593/2/)“ ir pan. ^{BlēVA, 104; (VITBM, 125;}

VIBP, 77; VICHMP, 60; BgnMV, 64; VšnsPP, 118; DndA, 39; DndŽ, 120) Prisiminkime ir latvių priežodį, kad „Saulė nemėgsta, kai jai į akis žiūri“: čia ji pati vaizduojama turinti akis. Antai *atsižiūrėti* šiaip jau reiškia „atsigręžus pasižiūrėti“, bet ir „nušvisti, pasirodyti, suspindėti prieš leidžiantis (apie saulę)“: *Saulutė atsižiūrėjo pro tamsius debesis, gausma lytaus* (Vainutas, Šilutės r.); *Jei saulelė atsižiūri, tai ant rytojaus lyja* (Alksnėnai, Vilkaviškio r.); *Da saulė atsižiūrėjo, lietaus nebus* (Aukštadvaris, Trakų r.)

^{LKŽ20, 786–788} *Jei leidžiasi ryški saulė, o šiandien buvo gražus oras, sakoma, saulė atsižiūri, bus ryt tokia pat diena* ^{BlzLRD, 264; Nr. 60} Panašiai veiksmazodis *dyrėti* reiškia „žiūrėti, ko nors laukiant, tykant, smaksoti, spoksooti“, bet *atsidyrėti* – „išlįsti iš debesų, patekėti“: *Gal bus lietaus – saulė atsidyrėjo* „išlindo iš debesų prieš leisdamasi“ (Kabeliai, Varėnos r.); *Leidos saulelė vakarėliuos, atsidyrėjo pusrytėliuos* (Seinai) ^{LKŽ2, 577–578} (Plg. ir Liūnę Sutemą: *Saulė... žiūri į mane* ^{ŠtmR, 93}) Saulė vaizduojama kaip žiūrinti akis ir baltarusių mįslėse: *Hi стучыць, ні гручыць – у ваконца глядзіць* „Nei beldžia, nei krebžda – pro langą žiūri“ = saulė ^{Згді, 21; Nr. 9}; *Што гэта за вочы: адно свеціць удзень, а другое – уночы* „Kas tai per akys: viena šviečia dieną, kita naktį“ = saulė, mėnulis ^{Згді, 25; Nr. 47}; pasakoje *сонейко поднялося на небо аглядаць аттуль землю* „saulelė pakilo į dangų, kad iš ten žemę apžvelgtų“ ^{СржпКАС, 124; Nr. 41}

Kai kas saulę laikė Perkūno akimi (DndŽ, 120). Štai G. Ostermejeris 1775 m. apie dievą Ukapirmą, šaltiniuose pavadinamą *Occopirn*, rašo, jog tai esąs „Okoperun... Jupiterio akis, iš *Oko* – ‘akis’ ir *Perun* – Jupiteris, kaip anksčiau pastebėta. Tai ne kas kita kaip saulė, kuria Jupiteris tarsi akimi žiūrįs iš dangaus ir apšviečia pasaulį“^{OstRR, 54}. Ostermejeriu akiai sekė I. J. Hanušas^{LM1, 106; (BlsLPD, 45)}. Ir Daukantas pritaria, jog lietuviai būtent saulę vadinę, jo žodžiais, „Okopiru, tai yra akis dangaus“^{DkRI, 81–82}.

Gal dėl to, kad ji „regi“, Saulei kartais priskiriamas sugebėjimas žinoti: *To neviens nezināja, / Kur raudāja bārenīte; / Saulīt' vien to zināja, / Mani mazu sildīdama* „Niekas šito nežinojo, / Kur rauduoja našlaitėlė; / Tik Saulytė tai žinojo, / Mane mažą šildydama“^{BDS, Nr. 4403; KrsLF, 218}. Ir baltarusių Saulė *ўсюды свеціць, усе бачыць, дак усе знае* „visur šviečia, viską mato, tai viską žino“, užtat ir žmogui ji gali suteikti žinojimą, kaip kad pasakos herojui: *бліснуло яму сонейко ў голаў. От і пачуў ён, што многа знае* „suspindo jam Saulė į galvą. Štai ir pajuto jis, kad daug žino“^{СржпКАС, 124, 125; Nr. 41}. Kito baltarusių pateikėjo žodžiais, Dievas *велеў яснаму сонейку свеціць людзям, каб ад таго свету ены набіраліса розуму, таго велікага розуму, што мацней усега на свеце* „liepė šviesiai saulelei šviesti žmonėms, kad nuo tos šviesos jie įgytų proto, to didžio proto, kuris pasauly už viską galingesnis“, užtat *розум хаць ціха, памалечку, да ўсё расце, расце ў паднімаецца на ногі. От як вырасце той, ясны, бы сонейко, розум да пачне свеціць людзям у вочы, та тагды ўсе пазнаюць... праўду* „protas nors palengva, po truputėlį, bet auga, auga ir keliasi ant kojų. Ot kai užaugs toks šviesus kaip saulė protas ir ims šviesti žmonėms į akis, tai tada visi pažins... tiesą“^{СржпКАП, 1356}

137: Nr. 61; JIII, 93, 94: Nr. 109. Lietuvių panašios sąsajos iškyla autorinėje poezijoje, pavyzdžiui, V. Mačernio: *...Ir žino, kad lauktoji pažinimo saulė / Pro nežinios tirštuosius debesis jai niekad nenušvis*^{MčrnSP, 23}.

Žirgas. Kadangi Saulės ratas, kaip matėme, traukia žirgai, tai, pasak R. Rimantienės, jau nuo senų senovės „ir žirgai tampa saulės simboliu – jos šventuoju gyvuliu“^{RmnLK, 171}. Jau minėta Tacito žinia apie Saulės žirgus, taip pat lietuvių piemenų dainelė, kurioje *Atvažiuoja Saulala / Variniais rateliais... Ugniniais arkliais*. Tas pat latvių dainose: *Saule brauca gar debesi / Div' dzeltenī kumeliņi* „Saulė važiavo per dangų / Dviem geltonais žirgeliais“, *trīs dzeltenī kumeliņi* „trim geltonais žirgeliais“ ir pan.^{BDS, Nr. 33915, 33913; (KrsLF, 98; VskSMS, 139–140; RzsR, 241–242)}. J. Kursytė pažymi, jog ir pati šių žirgų „geltona spalva siejasi su Saule“^{KrsLF, 69}. Ir pati Saulė

su Mėnuliu kitąsyk vaizdijami kaip žirgai, antai latvių mįslėje: *No jūriņas izpeldēja divi sirmi kumeliņi: vienam bija zvaigžņu sega, otram zelta iemauktiņi* „Iš jūros išplaukė du širmi (šyvi) žirgeliai: vienas su žvaigždžių gūnia, antras su aukso kamanomis“ = mėnulis ir saulė^{AnLTM, 241: Nr. 2712}; panašioje latgalių dainoje antrasis žirgas tiesiog neša Saule (raitą?): *Nu jiureņu iztecēja / Divi sirmi kumeliņi; / Vīnam beja zvaigžņu dečs, / Ūtram Saule mugorā* „Iš jūros išbėgo / Du širmi (šyvi) žirgeliai; / Vienas su žvaigždžių gūnia, / Antras su Saule ant nugaros“^{BDS, Nr. 33771/4; KrsLF, 14}. J. Kursytės nuomone, „žirgas su Saule ant nugaros, be abejo, vaizduoja pačią Saule“^{KrsLF, 15}, taigi žirgas, kaip Saulės transporto priemonė, pats prilyginamas Saulei. Gal verta čia paminėti ir vieną lietuvių pasaką (ATU 530), kurioje herojus paeiliui sugavo *s a u l ė s a r k l ĳ, mėnesio arklį ir žvaigždės arklį*^{LTs3, 379: Nr. 142}; kitame variante pas jį atlėkė *a r k l i u k s k e p s a u l a, arkliuks kep mėnuo* ir *žvaigždēm apsegiots arkliuks*, o pirmieji du netrukus vėlgi pavadinami *saulės arkliuku* bei *mėnesio arkliuku*^{TŽI, 124–125}. Saulė su arkliu susiejama ir prietaruose, antai: *Pavasarij pamačius pirmąsyk kregždę lekiant, sako, reikia iš a r k l i o pėdos vandeniui prausti burną, tai s a u l e neapdegi*^{BsJK, 336: Nr. 38}.

Kiti gyvūnai. Kartais Saulė prilyginama karvei. Antai latvių mįslėse: *Sarkana gotiņa puru brien* „Raudona karvutė raistu brenda“ = saulė pro miglą^{AnLTM, 193: Nr. 2055}; *Gotiņa gulstas, vērsītis ceļas* „Karvutė gulasi, jautelis keliasi“ = saulė ir mėnuo^{AnLTM, 242: Nr. 2713}. Ir lietuvių mįslė *Balta karvė subliovė – visas tvoras išgriovė*, P. Dundulienės duomenimis, gali reikšti saulę^{DndK, 14} (nors paprastai aušrą, dieną). Ir atvirkščiai – karvė gali būti palyginta su saule: *Mano gera karvė, kaip saulė tekanti*^{LKŽ12, 193; LKPŽ, 238; KdrG, 55}. (BgnMV, 71.) Panašu, jog su saule (balta arba žala) karvę sieja ir prietaras: *Jeį karves genant vakare namo pirma eina balta arba žala karvė, tai bus giedra, jei juoda – bus lietaus (Joniskėlis)*^{MT5, 167}. Beje, veiksmazodis *tekėti*, kuriuo būdingai žymimas saulės judėjimas dangumi iš ryto, turi ir reikšmę „duoti pieno, būti melžiamai“ (*Da karvė teka... Tauragnai ir pan.*)^{LKŽ15, 1107}. Savo ruožtu užkalbėjime nuo kraujavimo iš Švenčionių apylinkių minimas „saulės pienas“: *Saules pienas, akmenia kraujas. Saules aptemimas, krauja nustajimas*^{DVtLU, 436: Nr. 995; StkŠU, 131: Nr. 69; BIR4, 282: Nr. 504} („saulės pienas“ rasi mena baltą saulės šviesą, besiliejančią žemėn lyg visa maitinantis „saulės-karvės“ ar netgi „saulės-motinos“ pienas).

Kitąsyk mįslėse Saulė prilyginama ožkai: *Balta ožka ledą graužia*^{DndK, 14}; aviai: *Avis ledą praperdė; Balta avelė ledą prabzdėjo* = saulė^{LTs5, 451: Nr. 5369},

5370; (GspPTE, 58); katinui: *Gale lauko katinėlis plauko* TŽ5, 573; Nr. 53 (bene supainiota su *katilėliu*, žr. toliau); lapei (baltarusių: *Бегла лиска кыло лесу близко: ни следу спызнаць, ни лиски дыгнаць* „Bėgo laputė arti pro mišką: nei pėdsaką rasi, nei laputę pavysi“ Hkф3, 28; Nr. 509); vištai: *Geltona višta ant lango tupi* TŽ5, 588; Nr. 283 (plg. baltarusių: *Ходзіць курка-жаўтушка на сене і не іаствае* „Geltona vištelė per šieną vaikšto ir nešlama“ Згді, 23; Nr. 29); šiaip paukščiui: *Lekia kaip paukštelis – nei žvėris, nei paukštelis, nei akmuo, nei vanduo* (kalba mano sunorminta) TŽ1, 321; Nr. 152 (kiek ryškiau baltarusių: *Вышэй аблакоў чырвоная птушка лятае* „Aukščiau debesų raudonas paukštelis lakioja“; *Стайць дуб-старадуб, на тым дубе-старадубе сядзіць птушка-вяртушка, ніхто яе не дастане: ані цар, ані царыца* „Stovi ažuolas senolis, ant to ažuolo senolio tupi paukštelis-kūlvirstukas, niekas jo nepasieks: nei caras, nei carienė“ ir pan. Згді, 21, 22; Nr. 8, 15 (16, 17, 19); Hkф3, 28; Nr. 511, 505). Su saulės-paukščio įvaizdžiu vertas palyginti populiarios pasakos (ATU 550) aukso paukštis: ...*atlėkė aukso paukštė, nušvito visas sodas, nutūpė in obelį ir jau taikosi obuolį skint* BsLPI3, 209; Nr. 96; arba štai *atlėkė paukštis ir nušvietė kap diena an viso sodo. Pažiūri durnius, in viršų obelies kad tūpė paukštis*, ir net jo viena plunksna iškritusi *švietė kap žvakė nakties čėsą* BsLPI1, 350; Nr. 137 (juoba kad ir auksas, ir, kaip netrukus matysime, obuolys – būdingi saulės įvaizdžiai).

Augalas (medis, obuolys, žiedas). Pastaruosiuose pavyzdžiuose saulės paukštis nutūpia ant obels, o minėtoje baltarusių mįslėje tupėjo ant ažuolo. Ant ažuolo gali sėdėti ir suasmeninta Saulė-mergelė: *Стайць дуб-шкарадуб, на тым дубе-шкарадубе сядзіць красная дзявіца, ніхто яе не дастане: ні цар, ні царыца, ні голуб, ні пціца* „Stovi ažuolas šakotas, ant to ažuolo šakoto sėdi skaisti mergelė, niekas jos nepasieks, nei caras, nei carienė, nei balandis, nei paukštis“ = saulė Згді, 22; Nr. 18. O štai latvių dainoje: *Saule pina vainadziņu, / Vītālāje sēdēdama...* „Saulė pynė vainikėlį / Gluosnyje sėdėdama“ KrsLF, 284. Pasak M. Gimbutienės, vasaros „saulėgrįža šitai vaizdžiai aprašoma lietuvių mįslėje: *Ažuolas, ažuolaitis, šimtašakis, šimtalapis, ant viršūnės saulė teka*“ (mįslė veikiausiai mena augalą saulėgražą, žr. toliau), tačiau „medis ir jo viršūnėje saulė – ne tik saulėgrįžos, bet ir gyvybės simbolis. Tai gyvybės medis, vienas iš būdingiausių ir dažniausių lietuvių liaudies meno simbolių, paveldėtų iš priešistorinių laikų. Lietuvių stogastulpiai yra medžiai su spinduliuojančia iš geležies nukalta saule viršuje“, ir „net kryžiai lietuvių mene yra spinduliuojančios saulės“ GmbDD, 97–98; (GmbBM7, 35) (plg. pasakymą: *Iškalk iš metalo ant kapo*

man saulę LKŽ12, 194; ši iš geležies nukalta „saulė“, beje, antrina aptartai mitinio kalvio nukaltai saulei). Apie saulėleidį pasakoma: *Sauliūtė jau ant medžių* (Adučiškis, Švenčionių r.); *Jau saulaitė buvo nebeaukštai, ant medžių viršūnių* (iš M. Slančiausko užrašytos tautosakos) LKŽ12, 192; *Saulė kabo ant medžių, sakydavo, tai jau vakaras jau, baigiasi darbas* (Degutinė, Šakių r.) VskDŠG, 19. (Kadangi žiemos saulėgrįža yra „metų vidurnaktis“, kai saulė būna žemiausiai „nusileidusi“, tai ir naujametinė eglutė su žvaigžde-saule viršūnėje, kad ir kokia būtų jos istorinė kilmė, šiems baltų mitiniams vaizdiniam visiškai pritinka.) Saulė gali būti prilyginta medžio viršūnėje degančiais ugniai, kaip kad mįslėje: *Viršuj medžio ugnė kūrinasi = saulė* LTs5, 450; Nr. 5367; (VIBP, 197; DndK, 14, pav. 45) (plg. medžio viršūnėje Perkūno įskeltą ugnį, kaip kad latvių dainoje: *Pērkons šķīla uguntiņu / Sausas eglės galotnē...* KrsLA, 213 „Perkūnas skėlė ugnelę / Sausos eglės viršūnėje“). Savo ruožtu latviai žvakę kitąsyk prilygina medžiui, o jos liepsną – saulei medžio viršūnėje: *Smuidris smuidris ozoliņš, saule lēca galotnē* „Drūtas drūtas ažuolėlis, saulė teka viršūnėje“ = žvakės liepsna AnLTM, 279; Nr. 3183; iš dalies ir lietuviai: *Linas – stuomuo, bitės geluo, viršuj saulė teka* = žvakės dagtis, vaškas, liepsna SLT, 449; (BLTS1, 214; Nr. 66; BlzLRD, 206; Nr. 46). Abipus medžio viršūnės būdingai vaizduojami kartu Saulė ir Mėnuo.

Kitąsyk saulė nebe vaizduojama medžio viršūnėje, bet sutapatinama su pačiu medžiu: *Pušis linko, niekieno nelenkiama = saulė* LTs5, 451; Nr. 5368; GrgLLM, 10; Nr. 12; *Kumpa liepa kumpterėjo, tetervinė branksterėjo = saulė ir mėnuo* SLT, 411; arba: *Kumpa liepa kumterėjo, tetirvinai braksterėjo = saulei nusileidus, mėnuo užtekėjo* TŽ5, 578; Nr. 83; (MS, 184); *Pampa liepa linkt, cicilvikai brukšt = saulė leidžias, piemenys namo gena* MS, 184; (DndK, 14); (plg. jau minėtą mįslę: *Atsirita ritinys per aukštus kalnus, per liepų kelmus...* = saulė; minėto Saulės ryšio su Laima atodairoje įsidėmėtina, kad liepa – būdingas Laimos medis). (Ar ne savotišką mįslę, menančią saulę, aptinkame ir dainoje: *An tėvelio dvaro / Balta liepa augo, / Nuok tos liepelės / Aukso rasa krito...* TD4, 127; Nr. 328; juolab kai kuriose kitose: *Sėsk, Saulele, už miškelio, už miškelio, / Griūk, eglele, ant takelio, ant takelio...; Sėsk, Saulele, už medelio, / Griūk, eglele, už to kelio...; Sėsk, Saulute, už medelio, / Griūk, eglele, už takelio...; Sėsk, Saulele, už medžio, už medžio [= miško?], / Griūk, eglele, už tako, už tako...* ir pan. BIR1, 27–28; Nr. 14–(17); BITD, 5.) Saulę menanti mįslė *Viršuj medžio ugnis dega*, kita vertus, gali reikšti šermukšnį GrgLLM, 40; Nr. 241; LTs5, 497; Nr. 5873. Saulė žymintis ornamentas lietuvių pavadinamas ažuoliuku, latvių – Saulės ažuoliuku DVtSS, 32. P. Dundulienės duomenimis, „Latvių mitolo-

ginėje tautosakoje Saulės medžiai yra beržas, liepa ir kt. Dainose kalbama apie beržą su trimis lapais viršūnėje arba su trimis viršūnėmis. Ant vieno lapo saulė teka, ant kito – leidžiasi, ant trečio – beria sidabrą. Kitur kalbama apie sidabriniais lapais beržą, augantį prie kelio krašto. Ant jo Saulė kabina juostas, o jos dukros – vainikus. Saulė savo juostas kabina ir ant sidabrinės liepos. Be to, latvių mitinėje tautosakoje Saulės medžiai yra obelis, gluosnis, lazdynas“ ir „tie medžiai turi sidabrinis ar auksinius lapus ir šakas“; „Saulės medžiu laikomas ir ąžuolas su auksine viršūne, sidabriniais lapais, viduje šviečiančia Saule“; „Be to, Saulė ilsisi obelių sode“^{DndGM, 133}. Antai: *Bērziņš auga ceļmalā / Trejadām lapiņām: / Pirmajā Saule leca, / Otrā Saule norieteja, / Trešajā lapiņā / Zelts, sidrabis laistijās* „Beržas augo šalia kelio / trejopais lapeliais: / Vienuose Saulė teka, / Kituose Saulė leidžiasi, / Trečiuose lapeliuose / auksas, sidabras tvиска“; *Šorīt agri Saule lēca / Sarkanā kociņā; / Jauni puiši veci tapa, / To kociņu meklēdami* „Šīryt anksti Saulė tekėjo / Raudonam medely; / Jauni vaikinai paseno / To medelio ieškodami“; *Trīs rītiņi Saule lēca / Sarkanāja kociņā... Zelta zari, vara saknes, / Sudrabiņa lapiņām* „Trīs rytelius Saulė tekėjo // Raudonajame medely... Aukso šakos, vario šaknys, / Sidabriniais lapeliais“; arba: *Noiet Saule vakarā / Sarkanā kociņā* „Nusileido Saulė vakare / Raudonam medely“ (ir toliau taip pat); *Es uzgāju ganidama / Mežā vienu ozoliņu: / Zelta zari, zīda lapas, / Vidū saule laistijās* „Užėjau ganydama / Miške vieną ąžuolėlį: / Aukso šakos, šilko lapai, / Viduryje saulė tvиска“ ir pan. ^{BDS, Nr. 33748-2, 33786-5, 33786-4, 33786-8, 34065-0; (KrsLF, 59, 66)}. Dėl tokiose ir panašiose latvių dainose būdingos koreliacijos „medis–saulė“ latvių folkloristikoje net atsirado terminas *Saules koks* „Saulės medis“^{RdznSM, 43–44}. Kitąsyk saulės spinduliai tiesiog vaizduojami kaip medžio šakos: *Aiziet Saule laizdamās, / Zelta zarus zarodama...* „Slepias saulė leisdamsi, / Aukso šakas šakodama“; *Kupla liepa, zelta zari / Jūrmalā smiltienē, / Galā sēd Saules meita, / Pate Saule pazaros* „Kupli liepa, aukso šakos / Pajūrio smėlyne, / Viršūnēj sēdi Saulės duktē, / Pati Saulė po šakom“^{BDS, Nr. 18135, 33826; KrsLF, 74} (manoma, kad la. žodžio *zars* „šaka“ pirmtakas reiškė kartu „šaka“ ir „spindulys“; tos pat šaknies ^{KrLEV2, 550; FrLEW, 1290; SmSEJL, 779–780} yra lie. *žerēti, žeruoti, žara, žaros*, bet ir *žaras* reikšme „virbas, ražas, stagaras“^{LKŽ20, 162–163, 189}). Jau minėta L. H. Grėjaus nuomonė, kad dainoje „diena su devyniomis saulelėmis simbolizuoja saulės spindulius; kitoje dainoje tokią simbolinę reikšmę turi obelis su devyniomis šakomis“^{LM2, 129}. Panašiai manė ir M. Gimbutienė: „Obelis devyniašakė prilyginama

saulės spinduliams“^{GmbS, 16}. Kitąsyk ant lietuviškų tradicinių skrynių pavaizduotas kosminis augalas saulėje šaknyja, iš jos auga ^{UsčPM, 73} (O štai Liūnės Sutemos poezijoje pati Saulė turi šaknis: *Saulės šaknys kibios ir gajos; Saulės gajos šaknys apraizgė mane; ...paukščiai ulba saulėtekio medyje*^{StmR, 143, 145, 150}) M. Lingso supratimu, saulės medis apskritai yra tas pats Pasaulio medis, tik apverstas, šaknyjantis saulėje: „Normalaus medžio atveju saulė, kaip pamatysime, yra jo vaisius, bet čia nėra prieštaravimo, nes vaisius turi savy sėklą, kuri pati virtualiai yra šaknis“^{LngSA, 91–92}.

Saulė išties prilyginama ir medžio (būdingai obels) vaisiui (obuoliui): *Mažas obuolėlis visus apšviečia; Auksinis obuolėlis pro langą šviečia; Auksinis obuolėlis po žemę ritinėja (ridinėja) = saulė*^{LTs5, 450: Nr. 5356, 5358, 5357; TŽ1, 319: Nr. 78, 79; GrgLLM, 10: Nr. 8; MS, 100; (DndK, 14; DVtSS, 27; DVtUM, 53; UsčPM, 85)}. Taigi saulė apsireiškia kaip aukso obuolys, o kai pasirodo suasmeninta, jis yra būdingas jos atributas: *Gauži raud Saulite / Ābeļu dārzā, / Ābelei nokrita / Zel' ābolītis. / Neraudi, Saulite, / Dievs dara citu / No zelta, no vara, / No sudrabiņa* „Graudžiai verkia Saulytė / Obelių sode, / Nuo obels nukrito / Aukso obuolytis. / Neverk, Saulyte, / Dievas daro kitą / Iš aukso, iš vario, / Iš sidabrėlio“^{VcrALF, 126; BDS, Nr. 33781}; *Noiet Saule vakarā / Zeltābolu mētādama; / No rītiņa uzlēkdama, / Sijā tīru sudrabiņu* „Leidžias Saulė vakare / Aukso obuolį svaidydama; / Nuo rytelio užtekėdama / Sijoją gryną sidabrėlį“^{DVtSS, 27; BDS, Nr. 33881}. Minėtoje lietuvių pasakoje „Saulė ir Vėjų motina“ pastaroji liepia herojui saugoti obelių sodą ir pasako: *Kad išdabosi sodą, rytoj žinosi saulę!*^{DvPSO, 310: Nr. 99}. D. Vaitkevičienė pažymi, jog Saulė – sodų sodintoja yra tradicinis lietuvių dainų vaizdinys: *Saulė sodą sodino, / Darže vietą dabino...*, ir tasai Saulės sodas yra savotiška paguodos žemė žmogaus sielai^{DVtSS, 27–28} (o prisiminus Saulę vakare nusileidžiant į mirusiųjų šalį, gal ir numanomas rojus įvaizdis, juoba kad sodo obelyse tikėta būvant protėvių vėles^{DVtSS, 31}). Kitąsyk Saulė sutapatinama su rūta rūtų darželyje: *Vai Saulele, vai motule, / Nesileiskie labai giedriai. / Ba impulsī rūtų daržan, / Nuskins tave su rūtele...*^{BIR1, 25: Nr. 6; (DndPL, 135)}.

Dar viena saulės virš medžio arba ant medžio vaizdinio atmaina – medžio ar kito augalo žiedas. P. Dundulienės duomenimis, latvių tradicijoje žiedusaulė pražydęs medis „dieną žydi baltai, o vakare ir rytą raudonai“^{DndGM, 133}. Prisiminkime Gimbutienę jau sakius, jog liaudies mene saulė vaizduojama kaip „rožėlė arba ramunė, Saulės gelė“^{LM3, 125}. E. Usačiovaitė pažymi: „Ypač dažnas Lietuvos tautiškų skrynių puošyboje yra augalas su žvaigždžių ar saulučių formos

žiedais: gėlės-žvaigždės, gėlės-saulės. Dėl didelio tokių ornamentų populiarumo galima tvirtinti, kad jie yra klasikiniai“^{Us&PM, 72–73}. Plg. mįslės: *Aukštas kotas be lapų, viršuj saulė teka* = lelija; *Viršuj medžio saulė teka* = jurginas^{LTsU, 418: Nr. 459} (plg. žvakė!); *Užminsiu mįslę keturgyslę – viršuj saulė teka* = jurginas^{GrgLLM, 41: Nr. 252; LKŽ15, 1108}; *Šimtas lapų, šimtas palapių, ant viršūnės saulė teka*; *Keturšakis meteršakis, ant viršūnės saulė teka* = jurginas^{TŽ5, 574: Nr. 91; 589: Nr. 306}; *Keturlapis keturšakis, ant viršūnės saulė teka* = jurginas; *Ažuolas qžuolaitis, šimtašakis šimtalapis, ant viršūnės saulė teka* = saulėžiedis, ar saulenis (*Helianthemum*)^{LKŽ12, 199}, arba saulėgraža^{GrgLLM, 36: Nr. 212; MS, 46, 100; (BlzLRD, 29); Geltona kaip saulė, ant vienos kojos stovi... = saulėgraža}^{BISLK, 92: Nr. 130}. Plg. dar tokius saulenio pavadinimus kaip *saulėžiedė, saulžiedė* (PbržTA, 149); taip pat *saulutė, saulutis* „graizažiedžių šeimos augalas, panašus į ramunę (Bellis)“ (*Saulutė raudonai žydi daržely* iš A. Juškos žodyno)^{LKŽ12, 197, 199, 202} bei kt. Ir atvirkščiai: *Pražydo gėlė, pralinksmino visą pasaulį* = saulė teka^{DVtSS, 32; DVtUM, 36}; *Ant kalno kvietka, viso svieta patieka* = saulė^{DVtSK, 76}. Užkalbėjime iš Užupio k., Švenčionių r., kad kirmėlės negrauztų kopūstų, sakoma: *Gražus kvietkelis kap saulas ratelis*^{DVtLU, 115: Nr. 31}. Tas pat latvių mįslėse: *Skaista puķe ezerā: dienu zied balta, rītā un vakarā sarkana* „Graži gėlė ežere: dieną žydi balta, rytą ir vakarą raudona“; *Skaista puķe kalnā zied* „Graži gėlė ant kalno žydi“ = saulė^{AnLTM, 239: Nr. 2680, 2681}; *Liels, garš tilts, abos galos zelta puķes* „Didis aukštas tiltas, abiejuose galuose aukso gėlės“ = dangus, saulė ir mėnuo^{AnLTM, 107: Nr. 848}. Baltarusių: *Слонца-калонца, пасярэдзіне жывіца, хто не адгадае, той не будзе жаніцца* „Saulės stiebas rugiuose, kas neatspės, ta(s) neištekės (neves)“ = žydinti aguona^{3rui, 88: Nr. 779}. Pasak lietuvių tikėjimo, *Šv. Jono rytą saulelė žydi už tai, kad šv. Jonas žolininkas, o šv. Petras raktininkas, – kad visos žolelės žydi, tai ir saulutė žydi*^{BILKŠ, 241}. Būdinga saulės gėlė yra rožė, kalėdinėse dainose tiesiog einanti saulės vietoje: *Kalėdų rytų rožė pražydo...; Kalėdų rytų rožė inžydo...; Kalėdų rytų rožės žydėjo...; būtent: Kalėdų rytų Saulė pražydo... ir pan.*^{LLD20, 575: Nr. 343; 586: Nr. 352, 353; 590: Nr. 356; 592–593: Nr. 358, 359; AK, 68–69; (BILTS1, 119: Nr. 24; DVtUM, 36; GrmTAB, 472)} (vaizdinys aptinkamas ir baltarusių Velykų dainose^{LLD20, 591}). Ar ne dėl šios sąsajos rožės ypač skintos kupoliaujant, t.y. vasaros saulėgrįžos metu^{BIR2, 146}. Dar štai latvių mįslė: *Vidā pura dzira vira, skaista roze kalnā zied* „Vidur raisito gira verda, ant kalno graži rožė žydi“ = migla ir saulė^{AnLTM, 193: Nr. 2056}. D. Vaitkevičienės nuomone, „Rožė yra rytinės arba vakarinės saulės pavidalas, tai – užtekanti arba besileidžianti (ugninė, raudona) Saulė“, o apskritai,

„Raudona spalva ir apvali forma yra pagrindiniai požymiai, jungiantys Saulės ir rožės figūras“^{DVtUM, 37} (nors šiaip jau rožė gali būti ir balta, kaip kad vidudienio saulė). Šiaip ar taip, „Antalieptės apylinkėse gėles sodindavo saulei leidžiantis, kai ryškiai nusidažo dangaus vakarinis pakraštys“^{MrcKG, 15–16}. Savo ruožtu „Latvių dainos užtekančią ir besileidžiančią Saulę vaizduoja kaip rožių vainiką, rožių kerą, rožių darželį ir pan.“^{DVtUM, 36}. Saulę žymintis ornamentas lietuvių, latvių pavadinamas rožele^{DVtSS, 32; DVtUM, 37–40}. (Plg. aukščiau ligą rožę, užkalbamą *kad saulė iššviestų*.)

Ugnis. Jau minėtose mįslėse, vaizduojančiose saulę kaip ant medžio degančią ugnį (žvakė ir kt.), saulė suvokiama ir teigiama esanti ugnis. Taip pat kitose mįslėse, kaip kad menančioje žvakę: *Širdis pakulų, sermėga taukų, o ant viršaus saulė šviečia*^{LTsR, 426}; kuriamą, kūrenamą krosnį: *Pykšt paukšt pilių kalnas, pilių kalne ožių ragas, ožių rage saulė teka; Pykšt pokšt pilies vartai, dun dun ožio ragas, tame rage saulė teka*^{LTs, 566, 576: Nr. 6565, 6677; GrgLLM, 384 Nr. 548; MS, 178; (Us&PM, 81; VšnsLN, 95)}; nuodėgulį: *Trumpas drūtas jaučio ragas, tame rage saulė teka* = nuodėguly; *Stambus rumbus aukso ragas, tame rage saulė teka* = pypkė^{GrgLLM, 23: Nr. 117; MS, 80, 87}. Panašiai latvių: *Mazs* (var.: *Melns*) *mazs ezeriņš, visapkārt saule spīd* (var.: *tek*) „Mažas (var.: Juodas) mažas ežerēlis, aplinkui saulė spindi (var.: teka)“; *Saule visapkārt jūru silda* „Saulė iš visų pusių jūrā šildo“; *Ap kalnu saule lec* „Aplink kalnā saulė teka“; *Apaļš apaļš kalniņš, visapkārt saule spīd* „Apvalus apvalus kalnas, aplinkui saulė spindi“ ir pan. = katilas ant ugnies^{AnLTM, 156: Nr. 1530–1532}; *Apkārt ledus kalns, vidū saule spīd* „Aplinkui ledo kalnas, vidury saulė spindi“ = (stiklinis) žibintas^{AnLTM, 180: Nr. 1861}; *Kārts galā saule spīd* „Karties gale saulė spindi“; *Saule pa kārti tek* „Saulė kartimi bēga“ = skala dega^{AnLTM, 258: Nr. 2900.b, 2901}. Kai kuriose tokio pobūdžio mįslėse, beje, vėl atsiranda ir medžio (ąžuolo) vaizdinys: *Ozolam, dupuram visapkārt saule spīd* „Aplink ąžuolā drūtuolį saulė spindi“; *Liels melns ozols, visapkārt saule lec* „Didis juodas ąžuolas, aplinkui saulė teka“; *Dumpis pūš ozolā, visapkārt saule spīd* „Baublys baubia ąžuole, aplinkui saulė spindi“ = katilas ant ugnies^{AnLTM, 156: Nr. 1533a, b, 1534}; latgalių: *Ūzuls bambars, vysapleik saule tak* „Ąžuolas baublys, aplinkui saulė teka“ = puodas krosnyje ant ugnies^{AnLTM, 216: Nr. 2356}. Ir pačią saulę vaizduojančiose mįslėse ji būdingai užmenama per ugnį: *Dega visā dienā, bet nesudega; Vidury dangaus laužas dega; Mēlyna jūra ugnies kamuolys skrieja*^{GrgLLM, 10: Nr. 7; MS, 99; LTs5, 450: Nr. 5366; DVtUM, 36; SnuU, 45}; *Gale lauko ugnelē kūrenas; Gale lauko pragaras liepsnoja* = saulė leidžiasi^{LTs5, 451: Nr. 5373, 5374; LTsR, 414; SnuU, 45}. Panašiai

baltarusių, vėlgi primenančiose saulės virš medžio vaizdinį: *Вышэй лесу, краша пламя* „Viršum miško graži liepsna“ = saulė^{3ГДИ, 21: Nr. 10}; *Стаіць стаўбом, гарыць агнём: ні жару, ні пару, ні вуголя* „Stovi stulpu, dega ugnimi: nei žarijų, nei garo, nei anglių“ = saulė^{3ГДИ, 22: Nr. 19a}. Plg. dar: *Сонейко, это той агонь, што грэ небо, каб там было цёпло* „Saulė – tai ta ugnis, kuri šildo dangų, kad tenai būtų šilta“^{СржпПЗ, 28: Nr. 11}; *Няма на свеце сільней агню за сонечны агонь* „Nėra pasauly stipresnės ugnies už saulės ugnį“^{БМ, 479}. Todėl, pasak latvių priežodžio, *Saulei nav jāpalīdz ar skala uguni* „Skalos ugnimi saulei padėti nereikia“^{KKLSP, 265: Nr. 5789}. Pažymėtina, jog ir viena iš minėtų lietuvių piemenų dainelių dainuota būtent ugnį kuriant, kad laužas greičiau įsidegtų: *Kuriu, kuriu pečiukų, / Laukiu, laukiu svečiukų. / Atvažiuoja Saulala / Variniais rateliais, / Masinžiniais bateliais, / Ugniniais arklaliais*^{BIR4, 254: Nr. 330; BILTS2, 28}. Ir pats žodis *saulė* kilme mėgintas sieti su veiksmažodžiu *svilti* „degti, kaisti nuo ugnies“ bei „vysti, džiūti nuo saulės“ (*Viskas darže svyla, o lietaus nē[ra]* Seredžius, Jurbarko r.; plg. dar *susvilti* „perkaisti saulėje“^{LKŽ13, 358–359, 362}; *Juk žinai, brolau, koktu, kad svilina saulė* Donelaitis^{LKŽ12, 194} ir pan.)^{PKIEW, 881, 1045; SbLKL, 51; SmSEJL, 536–537; (FrLEW, 765–766)} (nors ne visi tam pritaria^{MŽPKEŽA, 74–75; MŽŽS, 48}). Šiaip ar taip, nuo seno esama nuomonės, kad Saulės gerbimas baltuose galėjo būti susijęs su ugnies garbimu. Štai J. I. Kraševskio įsitikinimu, „Ugnies garbinimas buvo seniausias saulės kultas, ugnis simbolizavo saulę, gyvybės šaltinį, iš kurio ir pati buvo kilusi“; A. H. Kirkoro manymu, būtent iš Saulės garbinimo „išsirutuliojo ugnies garbinimas“^{LM1, 196; 308}. J. Balys šią sąsają aiškina taip: „Ugnies gerbime pastebime dvejopą pradą: dangiškos ir žemiškos ugnies. Pirmoji bus Saulė, antroji – namų židinio ugnis“^{BIR1, 6}. O prisiminus sielos kelionę su saule, – gal ne tik namų židinio, bet ir laidotuvių laužo.

Dangaus vartai. Vienoje Vilniaus krašto lietuvių dainoje minimi „saulės vartai“, pro kuriuos (po žvaigždės ir mėnulio vartų) turi praeiti mirusiojo „dūšia“, norėdama patekti į dangų: *Ėjo dūšia raudodama, / Savo daikto [vietos] ieškodama. / Priėj dūšia saulės vartus...*

^{TD4, 134: Nr. 346a; (BrnsD, 142; DndK, 12, 14)} „Saulės vartai“ minimi ir vienoje latvių mįslėje, kur jie žymi angą, pro kurią daigas iš požemių išlenda saulės švieson: *Tu, brālīt, guli sapūdams, es iešu saules vārtos* „Tu, brolyti, miegok ir supūk, o aš eisiu pro saulės vartus“ = grūdas ir daigas^{AnLTM, 60: Nr. 289}. Tačiau turint omeny būdingą grūdo–vėlės mitinę sąsają, taip pat žvaigždžių, kaip dangaus skylių, prilyginimą ražienos skylutėms žemėje ir, kita vertus, žmonių sieloms danguje,⁵ ši latvių mįslė

savo struktūra visiškai atitinka lietuvių dainos vaizdinį. „Saulės vartais“, pro kuriuos sielos patenka į dangų, įsivaizdavus pačią saulę rodo latvių daina: *Atsaveries tu, Saulīte, / Kas tevīm pakaļā: / Simtiem tek bārenīšu / Basajām kājiņām* „Atsiverki tu, Saulyte, / [Tiems,] kas tau iš paskos: / Šimtai bėga našlaitėlių / Basomis kojėlėmis“^{BDS, Nr. 4349}; juoba kad basumas, pasak J. Kursytės, yra būdingas požymis pereinant į vėlių šalį^{KrsLF, 262}. Kitąsyk vartai nebeminimi, o tik pats išlindimas, išėjimas pro saulę: antai lietuvių melų pasakoje (LPK, ATU 1920C) iš Klaipėdos krašto, primenančioje populiarią pasaką „Pupos stiebu į dangų“ (LPK *1416A, ATU 804A ar 328A), žmogus pasakoja, kad sykį jo pasėta pupa, prieš užaugdama ligi dangaus, *er pro mėnes išlind, er pro saul kiaura parėj...*^{TD7, 115: Nr. 211}; priežodyje panašiai nusakomas keliavimas „į pasaulio kraštą“: *Norint pro saulę eikit*; J. Brodovskio paaiškinimu, „eikit kur norit, kad ir į pasaulio kraštą“^{SLT, 312, 313}; iš esmės – „kad ir į aną pasaulį“.

Duona. Saulė prilyginama ne tik ugniai, bet ir vienam iš svarbiausių ant ugnies gaminamų kulinarijos produktų – krosnyje iškeptai duonai. Pasak J. Balio, šiuo atžvilgiu „Labai įdomus yra piemenų burtas *Saulei užleisti*, užrašytas Gervėčių apyl. *Padarysim vakarą, kad Saulė užsileist*, – sako piemenys. Užlenkiamas lankas, jo galai įbedami į žemę, o lanko vidury pakabinamas duonos gabalas. Paskiau lankas apdengiamas drabužiu, ir taip po lanku pasidaro tamsu. Tada vienas piemuo, šliauždamas ant nugaros, palenda po ta palapine ir patamsy gauda burna duoną. Pagavęs iššliaužia iš palapinės ir ta duona pasidalija su piemenimis. Palapinė būna tamsu – *Kad taip ir Saulės nebūt*“^{BILTS2, 44; BITD, 6; BIR2, 24}. Lankas čia, regis, mena dangaus skliautą, o pakabinta po juo „duona, – A. J. Greimo žodžiais, – tapatinama su saule“^{GrmMBL, 43}. Saulės–duonos sąsają mena ir toks rugiapjūtės pabaigtuvių paprotys: „Rugius stengiasi baigti pjauti dar prieš saulei nusileidžiant, kad duona baltesnė būtų“^{BrėKP, 87; LFCh, 75: Nr. 136}. „Jei baigdavo rugius pjauti dar su saule, apie Varėną moteris susikabindavo rankomis rateliu ir šokinėdamos šaukdavo: *Balta duona, balta duona*. Pagal similinę magiją tai reikšdavo: su saule pabaigus pjauti, duona būsianti tokia kaip saulė“^{DndD, 90}. Taigi: *Baigt rugiai pjaut su saule – duona bus baltesnė* (Dūkštas, Ignalinos r.)^{LKŽ12, 191–192}; *Su Saulele rugius nupjovus, bus duonelė balta*^{DVtSK, 82}; *Rugius reikia baigti sėti su Saule, tai bus balta duona*^{BILŽP, 42: Nr. 689; (DVtSK, 82)}. Tą pat sąsają rodo ir palyginimai: *Duona balta kaip saulė; Duona kaip saulė; Gryna duona kaip saulė; An pieno užmaišai, tai duona kap saulė* (Gervėčiai, Baltarusija); *Rugiai nepripuė, tai kap iškepi duoną,*

tai kap saulė (Armoniškės, Baltarusija); taip pat *Miltai kaip saulė* (Pivašiūnai, Alytaus r.) LKPŽ, 237; LKŽ12, 193; (FŽ, 601; KdrG, 55); mardasavietis P. Zalanskas prisimena: *Bet kai pakepėm duonelę, buvo duonelė balta kaip saulė* ZICUS, 259 ir pan. Palyginimas perėjo į literatūrą, kaip kad V. Rudoko eilėraštyje: *Duona kasdieninė, mūs šventoji, / rugio daigu žemėj parašyk, / kad gyvybę mums visiems atstoji / ir esi į saulę panaši* DndD, 109. Panašiai latvių priežodyje: *Cepējs kā bitīte, maizīte kā saulīte* „Kepėjas kaip bitelė, duonelė kaip saulelė“, tiesiog *Maizīte kā saulīte* „Duonelė kaip saulelė“ KKLSP, 249: Nr. 5354; 250: Nr. 5360, 5365; *Ja grib, lai maize izceptu laba, tad nedrīkst slavēt cepēju, bet esot jāsaka: „Maizīte kā saulīte, cepēja kā cūka“* „Norint, kad duona gerai iškeptų, negalima girti kepėjos, bet reikia sakyti: ‘Duonelė kaip saulelė, kepėja kaip kiaulė’“ ŠmLTT, 1128: Nr. 18362; StrBV, 244. Plg. ir baltarusių mįslę: *За ясамі, за гарамі, за вялікімі марамі залатая дзяжа кіне* „Už girių, už kalnų, už didelių marių aukso duonkubilis rūgsta“ = saulė Зрп, 24: Nr. 36.

Čia saulė prilyginta dar neiškeptai, tik rūgstančiai duonos tešlai, taigi iš dalies tebeskystai beformei masei, laikomai tam tikrame inde. Panašiai saulė prilyginama lėkštei, katilui, puodui, taukinei: *Vidury dvaro torielka karo arba kabo* LTs5, 450: Nr. 5365; BISLK, 87: Nr. 33; *Gale lauko katilėlis plauko* GrgLLM, 10: Nr. 9; LTs5, 451: Nr. 5371; *Gale lauko ramunių puodas verda; Ant dvaro taukinė karo* MS, 99; baltarusių: *У новымь гыроде плула миска ны воде* „Naujame mieste plaukė dubenėlis per vandenį“; *У горыди-гыроде плувецъ тарелычка ны воде* „Mieste mieste plaukia lėkštelė per vandenį“ = saulė Hкф3, 28; Nr. 507, 508 (dar žr. toliau „bačka“ ir pan.). Visi šie saulei prilyginami indai, reikia manyti, talpina savyje kažkokį skystį, irgi savaip menantį saulę.

Skysta saulė. Kalbant apie saulę-karvę, jau buvo minėtas „saulės pienas“, taip pat saulės judėjimą dangumi ryte žyminčio veiksmoždžio *tekėti* reikšmė „duoti pieno, būti melžiamai“. Juolab šis veiksmoždis reiškia „judėti srove..., bėgti (apie upę, šaltinį ir pan.), sruventi“, „lietis, sunktis, lašėti, varvėti“, „aptekėti kuo plūstančiu, srūti“ ir pan. LKŽ15, 1104–1106. Taigi ir saulės judėjimą iš dalies galima suvokti būtent taip. Beje, veiksmoždžiai *riedėti, rietėti, risti(s)*, kuriais, kaip matėme, būdingai nusakomas saulės rato judėjimas dangumi, irgi kartu turi reikšmes „lašais kristi, byrėti“ bei „greitai sruventi, tekėti“ LKŽ11, 550, 584, 685 (plg. mįslę: *Citė ritė su antvožu* = užšalusi u p ė GrgLLM, 16: Nr. 56; LTs5, 461: Nr. 5484). Panašiai latvių *rietēt* reiškia ir „leisti (apie dangaus šviesulius)“, ir „tvinkti, pritvinkti (apie tešmenį)“, pvz.: *piens riet* „tešmuo tvinksta“, *govs riet* „karvė tvinksta“ LaLKŽ, 607 (taigi „priteka pieno“); K. Karulio

paaikškinimu, viena pirminė reikšmė čia išsišakojusi į dvi: 1) „tekėti“, iš kurios radosi „pritvinkti (tešmeniui)“, ir 2) „leisti, nusileisti (apie saulę ir kt.)“; ir „ši antroji reikšmė irgi išriedėjo iš senesnės ‘rietėti, tekėti, plūsti’, kuri galėjo žymėti regimą saulės judėjimą ne tik vakare, bet visame jos kelyje“ KrlEV2, 121. O tai, šiaip ar taip, savaime verčia numanyti „skystos saulės“ vaizdinį. Prisiminkime čia ir T. Narbuto minėtą aukso keptuvę, „kurioje kaista amžinasis aliejus, kuris reikalingas pasauliui apšviesti ir sušildyti“. Pasak M. Gimbutienės, ir „aukso kupka“, taurė, kalėdinėse dainose nukalama mitinių kalvių, su saule esanti susijusi kaip tik tuo, kad „saulė buvo įsivaizduojama skystu pavidalu“ GmbBM7, 34; GmbDD, 89; dar daugiau: „Buvo įsivaizduojama, jog saulė yra skysta kaip medus, dėl to ji *teka*“, ir „besileidžiančios saulės šviesa buvo poetiškai įsivaizduojama kaip skysta substancija ašotyje, kuris nugrimzta mariose“ GmbBM8, 34; GmbDD, 109; (GmbB, 164). Gimbutienės nuomone, ir pats „Saulės kamuolys taip pat yra ašotis arba samtis, nes saulės šviesa buvo suvokiama kaip skysta medžiaga“

LM3, 125. Ir tikrai, vienoje pasakoje (ATU 707) herojus su seseria ieško trijų stebuklingų daiktų, tarp jų ir *geltonojo v a n d e n i o*, kuris *tai ot šviečia kai s a u l a ant oro*; jį suradę, sesuo *pakišus butelį, lašas įvarvėjęs, ir pilnas butelys*, o paskui, parsinešę namo, *tą vandenį paleidę iš butelio – tas vel, ant oro aukštai išsikėlęs, geltonuojąs, šviečiąs*, taip, kad *visą sodną apšviečiąs* SišLP, 216–222: Nr. 99. (Tiesa, A. J. Greimas šį „geltonąjį vandenį“ tapatina su Aušrine ir jos pabertais karoliais – rasa GrmTAB, 159–160; jam pritaria ir N. Vėlius VIVA, 127.) Plg. Liūnę Sutemą: *Primirkę saule, gluosniai geltonuoja* StmR, 130, 131. Kaip skysta, saulė „ištykšta“ garsiojoje A. Strazdo giesmėje: *Kasgi tinay užmiszka, / Žiba twaska isztiszka, / Saulele / Saulele ti tekieia...* StrzG, 57. Tokį įvaizdį poetui gal pakuždėjo tautosaka, plg. jau XVIII a. pradžioje užrašytą mįslę: *Gale lauko puods plyšta* = aušta SLT, 408, 409; (GrgLLM, 12: Nr. 28); arba: *Gale lauko bačka trūko* = saulė užtekėjo LTs5, 451: Nr. 5372; MS, 99; (DndK, 14). Taigi saulės patekėjimas pavaizduojamas kaip iš plyšusio, trūkusio, skilusio indo „pasiliejęs“ šviesa. (Ar ne su tokiu jos įvaizdžiu susijęs įsivaizdavimas kai kuriuos šliužus „geriant“ saulę?) E. Usačiovaitė pastebi, jog „Panašiai šaltinio (= upės) vanduo sprogdina žemės plutą – gaivia srove prasiveržia į paviršių. Todėl saulės įvaizdis mįslėse sutampa su gyvu verpetuojančiu šaltinio įvaizdžiu: *Gale lauko katilėlis verda* (šaltinis); *Gale lauko ramunių puodas verda* (saulė)“ UsčPM, 86. T. Narbuto „aliejų“ keptuvėje iš dalies primena dar vienas mįslės variantas: *Gale lauko bačka tauko* = saulė užtekėjo. (Ir būdingas materialus saulės simbolis, auksas, gali „varvėti“, kaip

antai pasakoje: *Visur puiku, gražu, tik auksas varva!* (BsLPI3, 29: Nr. 7-). Mėgindamas kažkaip susieti tokius du regimai skirtingus įvaizdžius – riedančio rato ir tekančio skysčio, J. Vaiškūnas spėja, jog „su dangaus šviesuliais pirmiausia galėjo būti siejami žibantys sferinio pavidalo objektai: vandens lašeliai, rasa, taip pat ovalūs vandens telkiniai ir kt. Dėl to galėjo atsirasti manymas, jog patys dangaus šviesuliai yra skystos vandeninės prigimties“ (VskSMS, 132, (135)). Tikrai tad saulė gal *teka* kartu ir kaip ritinys, ritulėlis, ratas, ir kaip šviesos srautas, savotiška dangiškoji šviesos versmė ar „šviesos upė“ (RzsR, 238):

Šiaip ar taip, šaltinių, upių tekėjimas baltų tradicijoje gan griežtai siejamas su saule. Šaltiniai, tekantys prieš saulę („į saulę“?) paprastai laikomi šventais: *Garbindavo versmes, katros rytų pusėn teka, tai dėlto, kad prieš saulę teka...; Jeigu akis skauda, tai plauk vandeniū, kuris prieš saulę teka* (BIR2, 18 ir pan. VVtŠA, 66: Nr. 65; 82: Nr. 85; 89–90:

Nr. 98; 94: Nr. 107; 216: Nr. 385; 228: Nr. 413; 299: Nr. 562; 429: Nr. 916; DndPL, 125- Z. Slaviūno duomenimis, apie Dusetas buvo sakoma: *Versmės, kurios teka rytų pusėn, buvo garbinamos, mat teka prieš saulę, ir vanduo ten labai sveikas. Žmonės eidavo praustis į tas versmes. Laikydavo šventu vandeniū* (SlvMR, 315 = LM3, 20). Kita vertus, S. Valentas pažymi: „Abi labiausiai žinomos Šventosios (viena – dešinysis Neries intakas, kita – įtekanti į Baltijos jūrą) yra upės, tekančios iš rytų į vakarus. Galbūt buvo tikima, kad jomis atiteka saulė arba kad jos atiteka iš saulės?“ (VntLP, 81):

O vienoje latvių sakmėje apie Gaują ir jos pakeliui daromą kilpą teigiama, kad pagal saulę privalančios tekėti visos upės: pradžioj Gauja *tecēja tāpat kā visas upes pa saulei uz jūru. Kādu gabalu pagājusi, tā apcirtās un sacīja: «Tas nav nekās, citiem pakaļ darīt, es iešu pret sauli un aprīšu visu, kas man ceļā stāsies».* *Briesmīgi strauji tecēdama – šņākdama, krākdama, tā griezās saulei preti* „tekėjo kaip ir visos upės, pagal saulę į jūrą. Kažkiek pabėgusi ji apsisuko ir pasakė: ‘Kas iš to, kad aš darysiu kaip visi; geriau bėgsiu prieš saulę ir prarysiu viską, kas man stos ant kelio’. Baisiai srauniai tekėdama – šniokšdama kriokdama ji apsigrėžė prieš saulę“; tačiau paskui Dievas kalnais užtvėrė Gaujai kelią, tad jai *gribot negribot bija jāatlaižas no sava iedoma un jāgriežas pa saulei uz jūru* „nori nenori teko savo sumanymo atsisakyti ir apsigrėžti pagal saulę į jūrą“ (AnIT, 178). Plg. šiuo atžvilgiu tokius lietuvių upėvardžius kaip *Saūlupė* (Telšiai ir Žeimiai, Jonavos r.), *Saulātakis* (Raudondvaris, Kauno r.), A. Vanago nuomone, kilusius „greičiausiai iš lie. *saulė*“ (LHEŽ, 292; (LUEV, 143)); taip pat *Saulotekio* šaltinį ties

Tauragnais, Utenos r., taip pavadintą kaip tik todėl, kad teka prieš saulę, į rytus (VVtŠA, 429: Nr. 916). Galimas daiktas, tos pat kilmės yra trys Pamaskvio upėvardžiai *Сулоть*; nors jie gali būti susiję ir su pr. *Sultingen* (ТнрВП, 259), pagrįstu baltų žodžiu **sulā* „sula“. M. Vasmerio nuomone, Dnepro intakų pavadinimai *Сула* yra susiję su lie. *sula*, la. *sula* ir kt., o S. Karaliūnas būtent šiais žodžiais grindžia ir minėtus lietuvių upėvardžius su dėmeniu *Saul-*, ir tokius gyvenviečių pavadinimus kaip pr. *Saulisken*, *Saulon*, la. *Saule*, *Saulaine*, *Saulite* (KfBP1, 62; KfBP2, 235–236). Taigi ne tik saulės vaizdinys yra susijęs su tekančio skysčio, šaltinio, upės vaizdiniais, bet ir pats žodis *saulė* ima „painiotis“ su žodžiu *sula*. Mitopoetinis šių žodžių sąskambis šiaip jau nekelia abejonių: R. Ambraziejienės žodžiais, „*saulė* – tai šviesa iš viršaus, dangiška *sula*“

(AmbrŽIS, 85).

Kiti vietovardžiai.

G y v e n v i e t ė s (kai kurių ryšys su *saule* tėra netiesioginis ar išvis abejotinas): *Saulažoliai* Klaipėdos r., *Saulėgrąžiai* Kapsuko r., *Saulėnai 2*, Simno ir Vereviejų apyl., Alytaus r., *Saulėniškė* Švenčionių r., *Saulėtekiai* Kauno r., *Sauliai* Šilutės r., *Sauliākalnis 2*, Smalvų (žr. toliau kalnus) ir Kimbartiškės apyl., Zarasų r., *Saulūčiai 2*, Kaišiadorių ir Šiaulių r., taip pat Vilniaus m. dalis *Saulėtekis* (LATŽ, 273; VtŽ, 328; PttMLTV, 346; VVtŠA, 649); esama tikimybė, kad su *saule* kilme gali būti susijęs Šiaulių miesto vardas (ZnkLK12, 9), istoriniuose šaltiniuose minimas kaip *Saulen* 1254 m., *terram Sauliam* 1348 m., *in Saulia* 1358 m. ir pan. (VngLMV, 233–234 (nors veikiausiai vis dėlto jo kilmė kita (BgR2, 98, 349, 588)); 1784 m. paminėtas kaimas *Saule* ties Naujuoju Daugėliškiu, Ignalinos r. (VVtŠA, 354); k a l n a i: *Saulės kalnas 2*, Telšių ir Rokiškio r., *Saulėkalnis 2*, Tauragė ir Smalvos, Zarasų r. (VtŽ, 328; VVtŠA, 588, 648–649; LHEŽ, 292); p i e v o s: *Saulašilis* Pakuonis, Prienų r., ir *Saulūtė* Eržvilkas, Jurbarko r.; laukas *Saulėtrakis* Pagėgiai, Šilutės r. (LHEŽ, 292).

Nemažai esama lietuviškų šaknies *saul-* pavardžių: *Saulaitis*, *Saulāvičius*, *Saulė*, *Sauleika*, *Saulėnas*, *Saulėnas*, *Saulėvičius*, *Saulynas*, *Saulėnas*, *Saulis*, *Saulys*, *Saūlytis*, *Sauliūnas*, *Sauliuska*, *Saulonas*, *Saulūckas*, ir visos jos kilme siejamos su vardu bei pavarde *Saulius* ar *Saūlius*; A. Vanago nuomone, „Dažniausiai šios pavardės bus atsiradusios iš krikšto vardo *Saūlius*, plg. dar bru. *Саула*, *Сауль* : *Савел*, le. *Saul*, *Saulus*, bulg. *Саул* ir pan. Ryšys su lie. *saulė* sunkiai įmanomas“ (LPŽ2, 682–683, (ZnkLA, 381; RgKA, 125, 133)). Tuo tarpu K. Kuzavinis ir B. Savukynas atitinkamus vardus kilme skiria į du: 1) *Saulius*, arba ir *Saūlius*, esąs „galūnės vedinys iš mitologinio vardo *Saulė*“, o 2) *Saūlius* – „iš sulotyninto hebr. *Saulus*, kuris iš hebr. *Šā’ul* ‘išmelstas iš Dievo’“;

iš lie. *Saulė* dar kildinami vardai *Saulėnė* ir *Saulėnis* LVK, 284–285. Panašiai Z. Zinkevičius skiria hebrajiškos kilmės vardus *Saūlius*, *Sáulis* nuo pravardinės (mitologinės) kilmės *Sáulius* ir *Sáulė* ZnkVLA, 74; ZnkLA, 381, 554, 617. Tokio vardo motyvacijos pavyzdžių galima rasti ir tarp šiuolaikinių lietuviškų pravardžių: antai *Sáulė* gali būti praminta „švari“ moteris; *Saulėlė* – „linksmo būdo“; *Sáulės Brolis* – „tinginys“; *Saulýtė* – „šviesiaplaukis“; *Sauliūtė* – nes pati „vartoja tokį kreipinį, pataikūnė“; *Saulūtė* – nes „vis šypsosi“, yra „apskrito veido“, „graži“, „vyrų numylėtinė“, „malonaus būdo“, „gražių šviesių plaukų“, „tamsaus gymio“ (įdeganti saulėje) arba tiesiog todėl, kad „taip į ją kreipiasi vyras“; o vienas vyriškas Šaukote, Radviliškio r., taip pramintas todėl, kad yra „siaurų akių, lyg prisimerkęs nuo saulės“; ir pagaliau būtent pravardė *Saūlius* (taip!) vyriškiui buvo suteikta todėl, kad jis „šviesiaplaukis“, kad „gyvena pakalnėje, žmonės dažnai matydavę jį kopiant į kalną, ‘į saulę’ arba kad jo „sodyba neapsodinta, visada saulės apšviesta“ LP, 375–376. O jei jau vardai *Sáulius* bei netgi *Saūlius* gali būti savi, paremti žodžiu *sáulė*, tai jie gali būti ir gana archajiški: šiaip ar taip, jau K. Būga juos buvo palyginęs su sen. graikų asmenvardžiu ‘**Ἡλιών** BgR1, 425 (plg. **ἥλιος** ‘saulė’ ir atitinkamą saulės dievo Helijo vardą); dar stipresnis argumentas už tai būtų Herodoto (IV.76) paminėtas skitų karaliaus Saulijo, ar stačiai Saulio, vardas **Савлиос** А6СЕИ, 39. Į tai šiaip jau derėtų atsižvelgti ir interpretuojant minėtas pavardes (senasis savas *saule* paremtas vardas galėjo paprasčiausiai susiliesti su atneštiniu krikščioniškuoju, kaip kad yra atsitikę labai daugeliu atvejų, bet tai anaipol nesuteikia pastarajam viršenybės).

LITERATŪRA:

BITD, 4–8; BIR1, 23–32; BIR2, 23–25, 264–265; VskDŠG, 17–19; DndK, 13–25; DndPL, 122–138; DVSS, 27–35; BrsnRŽ, 167 = ME2, 294; (VskSMS, 131–143; RzsR, 233–263)

NUORODOS:

1. Daugybės papildomų sąsajų, kalbant atskirai apie saulę, nėra galimybės aptarti, tad norom nenorom tenka remtis kitais „mitinio vaizdymo“ straipsniais, iš kurių vos vienas kitas dar tėra parašyti. Savo straipsnių turėtų susilaukti ir AUKSAS, ir ŽIEDAS, ir VAINIKAS, ir t.t., ir t.t. Čia bus daromos nuorodos tik į jau parašytus ir paskelbtus straipsnius.
2. RAZAUSKAS, D. Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių: AUŠRINĖ (ir VAKARINĖ). Iš: *Liaudies kultūra*, 2011, Nr. 6, p. 17–25.
3. RAZAUSKAS, D. Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių: REINKARNACIJA, arba pergimimas. Iš: *Liaudies kultūra*, 2009, Nr. 4, p. 44–46.
4. Čia vėl tenka nurodyti AUŠRINEI skirtą straipsnį (p. 20) bei kliautis dar neparašytu straipsniu, skirtu mitiniam KARALIENĖS vaizdinui (plg. saulės lyjant apibūdinimą *karalienė verkia* ir t.t.).
5. RAZAUSKAS, D. Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių: ŽVAIGŽDĖ. Iš: *Liaudies kultūra*, 2010, Nr. 6, p. 6–19.

SANTRUMPOS (pirmenybė didžiai raidei):

- AK = *Atvažiuoja Kalėdos: Advento–Kalėdų papročiai ir tautosaka*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2000.
- AmbrŽIS = (AMBRAZIEJENĖ, Rasa.) *Ženkla, įvaizdiniai, simboliai*. Kaunas: Kauno tautinės kultūros centras, 2000.
- AnIT = *Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas: izlase*. Sastādītāja Alma Ancelāne. Rīga: Zinātne, 1991.
- AnLTM = *Latviešu tautas mīklas: Izlase*. Sastādītājs A. Ancelāne. Rīgā, 1954.
- BDS = *Krišjāņa Barona Dainu skapis*: <<http://www.dainuskapis.lv>>.
- BRMŠ1 = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, I: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- BRMŠ2 = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, II: XVI amžius*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.
- BRMŠ3 = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, III: XVII amžius*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
- BRMŠ4 = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, IV: XVIII amžius*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- BgR1–2 = BŪGA, Kazimieras. *Raštai*. Sudarė Z. Zinkevičius, I–II. Vilnius, 1958–1959.
- BgnMV = BŪGIENĖ, Lina. Mitinis vandens įprasminimas lietuvių sakmėse, padavimuose ir tikėjimuose. Iš: *Tautosakos darbai*, XI (XVIII). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.
- BILKŠ = BALYS, Jonas. *Lietuvių kalendorinės šventės: Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius: Mintis, 1993.
- BILTS1–2 = BALYS, Jonas. *Lietuvių tautosakos skaitymai*, I–II. Tūbingen: Patria, 1948.
- BILŽP = BALYS, Jonas. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai*. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla, 1986.
- BIPMV = BALYS, Jonas. Perkūnas medžioja velnią: Lietuviškos kilmės mitologinis padavimas. Iš: *Vairas*, 1935, Nr. 3.
- BIR1–4 = BALYS, Jonas. *Raštai*, I–IV. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998–2003.
- BISLK = *Suvalkiečių liaudies kūryba Amerikoje: Antologija*. Surinko ir suredagavo Jonas Balys. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla, 1989.
- BITD = BALYS, Jonas. *Tautosaka apie dangų*. Sodus, Michigan: J. J. Bachunas, 1954.
- BlēVA = BALČIŪTĖ, Lina. Vandens ir akių sąsajos lietuvių mitologijoje. Iš: *Lituanistica*, 1995, Nr. 3 (23).
- BldMP = BALDŽIUS, J. Mūsų patarlės. Iš: *Gimtasai kraštas*, 1940, Nr. 3–4 (26–27).
- BlšŽD = BALSYS, Rimantas. *Mažosios Lietuvos žvejų dainos: Sandaros, turinio ir poetikos ypatumai*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2003.
- BlzLRD = *Linėlius roviau, dainavau*. Onos Bluzmienės tautosakos ir atsiminimų rinktinė. Vilnius: Vaga, 1990 (kalba cituojant su norminta).
- BrčKP = BURACĖS, Balys. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius: Mintis, 1993.
- BrsnD = BERESNEVIČIUS, Gintaras. *Dausos: Pomirtinio gyvenimo samprata senojoje lietuvių pasaulėžiūroje*. Klaipėda: Taura, 1990.
- BrsnGŠ = BERESNEVIČIUS, Gintaras. Gamta ir šventumas: Senovės lietuvių religijos „gamtiškumo“ klausimu. Iš: *Gamta ir religija (= Senovės baltų kultūra 7)*. Vilnius: Versus aureus, 2006.
- BrnsRŽ = BERESNEVIČIUS, Gintaras. *Trumpas lietuvių ir prūsų religijos žodynas*. Vilnius: Aidai, 2001.
- BrtrRR = BRETKŪNAS, Jonas. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mokslas, 1983.
- BsJK = *Juodoji knyga*. Surinko Jonas Basanavičius. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

- BsLP1–3 = *Lietuviškos pasakos įvairios*. Surinko Jonas Basanavičius, I–III. Vilnius: Vaga, 1993–1997.
- ČpOTK = *Oi tu kregždė: Anelės Čepukienės tautosakos ir kūrybos rinktinė*. Parengė Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1973.
- DSkTSV = SAUKA, Donatas. *Tautosakos savitumas ir vertė*. Vilnius: Vaga, 1970.
- DVVtM = VAITKEVIČIENĖ, Daiva, VAITKEVIČIUS, Vyktas. Mirtis, laidotuvės ir atminai. Iš: *Tautosakos darbai*, IX (XVI). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- DVtKP = VAITKEVIČIENĖ, Daiva. Tarp emocijos ir ritualo: Baltų karo papročių pėdsakai. Iš: *Tautosakos darbai*, XXXIII. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
- DVtLU = *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės*. Parengė Daiva Vaitkevičienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
- DVtSK = VAITKEVIČIENĖ, Daiva. Saulės kryptys. Iš: *Lituanistica*, 1998, Nr. 3 (35).
- DVtSS = VAITKEVIČIENĖ, Daiva. Saulės sodai. Iš: *Liaudies kultūra*, 1997, Nr. 1.
- DVtUM = VAITKEVIČIENĖ, Daiva. *Ugnies metaforos: Lietuvių ir latvių mitologijos studija*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- DkR1 = DAUKANTAS, Simonas. *Raštai*, I. Vilnius: Vaga, 1976.
- DnPLP = DAUNYS, Stasys. *Pirtis kaimo kultūroje*, I: *Liaudies papročiai*. Rumšišškės: Lietuvos liaudies buities muziejus, 2003.
- DndA = DUNDULIENĖ, Pranė. *Akys lietuvių pasaulėjautoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1992.
- DndD = DUNDULIENĖ, Pranė. *Duona lietuvių buitėje ir papročiuose*. Kaunas: Šviesa, 1989.
- DndGM = DUNDULIENĖ, Pranė. *Gyvybės medis lietuvių mene ir tautosakoje*. Kaunas: Šviesa, 1994.
- DndK = DUNDULIENĖ, Pranė. *Lietuvių liaudies kosmologija*. Vilnius: Mokslas, 1988.
- DndPL = DUNDULIENĖ, Pranė. *Pagonybė Lietuvoje: Moteriškosios dievybės*. Vilnius: Mintis, 1989.
- DndŽ = DUNDULIENĖ, Pranė. *Žalčiai lietuvių pasaulėjautoje ir dailėje*. Vilnius: Mintis, 1996.
- DnlM = DONELAITIS, Kristijonas. *Metai ir pasakėčios*. Vilnius: Baltos lankos, 1994.
- DvPSO = *Pasakos, sakmės, oracijos*. Surinko Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Vilnius: Vaga, 1973.
- DvdJ = DOVYDAITIS, Jurgis. Joninės. Iš: *Gimtasai kraštas*, 1935, Nr. 2 (6).
- Dvn68 = *Dieveniškės*. Vilnius: Vaga, 1968.
- FŽ = *Frazeologijos žodynas*. Redagavo Jonas Paulauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001.
- FrLEW = FRAENKEL, Ernst. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I–II. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag–Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965.
- GmbB = GIMBUTIENĖ, Marija. *Baltai priešistoriniais laikais: Etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija*. Vilnius: Mokslas, 1985.
- GmbBM7, 8 = GIMBUTIENĖ, Marija. *Baltų mitologija* 7, 8. Iš: *Mokslas ir gyvenimas*, 1989, Nr. 7, 8.
- GmbDD = GIMBUTIENĖ, Marija. *Senovės lietuvių deivės ir dievai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002.
- GmbS = GIMBUTIENĖ, Marija. *Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene*. Vilnius: Mintis, 1994.
- GrgLLM = *Menu mįslė keturgyslė: Lietuvių liaudies mįslės*. Paruošė K. Grigas. Vilnius: Vaga, 1970.
- GrgPP = GRIGAS, Kazys. *Patarlių paralelės: Lietuvių patarlės su latvių, baltarusių, rusų, lenkų, vokiečių, anglų, lotynų, prancūzų, ispanų atitikmenimis*. Vilnius: Vaga, 1987.
- GrmMBL = Mito balsai Lietuvoje: Susitikimai su Algirdu Juliumi Greimu. Parengė Saulius Žukas. Iš: *Tautosakos darbai*, III (X). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1994.
- GrmTAB = GREIMAS, Algirdas Julius. *Tautos atminties beiškant; Apie dievus ir žmones*. Vilnius: Mokslas–Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1990.
- GspPTE = GASPARAVIČIUS, Kazimieras. Puodžiūnų kaimo tautosaka ir etnografija. Iš: *Kraštotyra* 22. Vilnius: Mintis, 1988 (užr. apie 1928–1929; cituojant rašyba mano sunorminta).
- JcvR = JUCEVIČIUS, Liudvikas Adomas. *Raštai*. Vilnius, 1959.
- JnLF = JONYNAS, Ambraziejus. *Lietuvių folkloristika iki XIX a.* Vilnius: Vaga, 1984.
- JstMrcE = MARCINKEVIČIUS, Justinas. *Eilėraščiai, mažosios poemos*. Vilnius: Vaga, 1975.
- JstMrcV = MARCINKEVIČIUS, Justinas. *Vėlyvo vėjo vėliavos: Eilėraščiai*. Vilnius: Alma litera, 2009.
- JSSD1 = *Lietuviškos svotbinės dainos*. Užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos, I. Vilnius, 1955.
- KR = *Kupolė rožė: Sekminių–Jominių papročiai ir tautosaka*. Parengė N. Marcinkevičienė, L. Mukaitė, A. Vakariniene. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2003.
- KdrG = KUDIRKIENĖ, Lilija. *Tautosakinis gegutės įvaizdis*. Iš: *Tautosakos darbai*, XXI (XXVIII). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
- KkLSP = *Latviešu sakāmvārdi un parunas: Izlase*. Sastādījusi E. Kokare. Rīga: Latvijas PSA Zinatņu akadēmijas izdevniecība, 1957.
- KlvD = *Prūsijos Lietuvių dainos*. Surinko ir pridėdamas anas per Rėžą, Nesselmann'ą, Dr. Sauerwein'ą bei kitus rinktas arba sutaisytas dainas išleido savo paties kašta Vilius Kalvaitis. Tilžėje, 1905; Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- KrLEV1–2 = KARULIS, Konstantins. *Latviešu etimologijas vārdnīca*, I–II. Rīga: Avots, 1992.
- KrVtMM = KURILA, Laurynas, VAITKEVIČIUS, Vyktas. Mirusiųjų deginimo papročio refleksijos: padavimas apie Migonių piliakalnį. Iš: *Tautosakos darbai*, XLI. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- KrlBP1–2 = KARALIŪNAS, Simas. *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose*, I–II. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2004–2005.
- KrsLA = KURSYTĖ, Janina. *Laukiniai augalai mitinėje tradicijoje*. Iš: *Tautosakos darbai*, XIII (XX). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
- KrsLF = KURSĪTE, Janīna. *Latviešu folklorā mītu spoguļi*. Rīga: Zinātne, 1996.
- KrzVA = KRIAUZA, Alb. *Vaikai ir jų auginimas Kupiškio apylinkėje*. Iš: *Gimtasai kraštas*, 1943, Nr. 31.
- LATŽ = *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*, II. Vilnius: mintis, 1976.
- LFCh = *Lietuvių folkloro chrestomatija*. Parengė Bronislava Kerbelytė, Bronė Stundžienė. Vilnius: Regnum fondas, 1996.
- LHEŽ = VANAGAS, Aleksandras. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1981.
- LKPŽ = *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas*. Sudarė K. B. Vosylytė. Vilnius: Mokslas, 1985.
- LKŽ1–20 = *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius, 1956–2002.
- LLD20 = *Lietuvių liaudies dainynas*, XX: *Kalendorinių apeigų dainos*, I: *Advento–Kalėdų dainos*. Parengė Jurgita Ūsaiytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
- LM1–2 = *Lietuvių mitologija*. Sudarė Norbertas Vėlius, I–II. Vilnius: Mintis, 1995–1997.
- LM3 = *Lietuvių mitologija*. Sudarė Norbertas Vėlius ir Gintaras Beresnevičius, III. Vilnius: Mintis, 2004.
- LP = BUTKUS, Alvydas. *Lietuvių pravardės*. Kaunas: Aesti, 1995.
- LPŽ2 = *Lietuvių pavardžių žodynas*. Atsakingasis redaktorius A. Vanagas, II. Vilnius: Mokslas, 1989.
- LTs1 = *Lietuvių tautosaka*, I: *Dainos*. Medžiagą paruošė V. Barauskienė, B. Kazlauskienė, B. Uginčius. Vilnius, 1962.
- LTs3 = *Lietuvių tautosaka*, III: *Pasakos*. Medžiagą paruošė L. Sauka, A. Seselskytė. Vilnius: Mintis, 1965.

- LTs5 = *Lietuvių tautosaka, V: Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*. Medžiagą paruošė K. Grigas. Vilnius: Mintis, 1968.
- LTsR = *Lietuvių tautosakos rinktinė*. Ats. redaktorius E. Korsakas. Vilnius, 1954.
- LTsU = *Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944–1956*. Vilnius, 1957.
- LUEV = *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*. Vilnius, 1963.
- LVK = KUZAVINIS, Kazimieras, SAVUKYNAS, Bronys. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. 4-asis papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- LaLKŽ = *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*. Sudarė Alvydas Butkus. Vilnius, 2003.
- LmSS = LEMEŠKINAS, Ilija. *Sovijaus sakmė ir 1262 metų chronografas (pagal Archyvinį, Varšuvos, Vilniaus ir I. J. Zabelino nuorašus)*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009 (senosios rusų kalbos rašmenys cituojant supaprastinti).
- LngSA = LINGS, Martin. *The Symbolism of the Luminaries in Old Lithuanian Songs*. Iš: LINGS, Martin. *Symbol and Archetype: A Study of the Meaning of Existence*. Cambridge: Quinta Essentia, 1991.
- LrkD = LAURINKIENĖ, Nijolė. Danguis įsivaizdavimas ir dangaus šviesulių kilmės motyvai. Iš: *Tautosakos darbai*, XIV (XXI). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- LrkK = LAURINKIENĖ, Nijolė. Baltų mitinis kalvis ir jo atitikmenys kitų tautų mitologinėse tradicijose. Iš: *Tautosakos darbai*, XVII (XXIV). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- LrkMKD = LAURINKIENĖ, Nijolė. *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*. Vilnius: Vaga, 1990.
- LrkPK = LAURINKIENĖ, Nijolė. Pasaulio kūrimo motyvai lietuvių pasakojamojoje tautosakoje. Iš: *Liaudies kultūra*, 2002, Nr. 5.
- Lsc = LASICIUS, Johannes. *De diis Samagitarum caeterorumque Sarmatarum et falsorum Christianorum*; LASICKIS, Jonas. *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*. Vilnius: Vaga, 1969.
- ME2 = *Mitologijos enciklopedija*, II. Vilnius: Vaga, 1999.
- MS = *Mįslių skrynelė*. Sudarytojas Stasys Lipskis. Vilnius: Žuvėdra, 2002.
- MT3, 5 = *Mūsų tautosaka*. Red. prof. Krėvė-Mickevičius, III, V. Kaunas: Hum. m. fak. Tautosakos komisijos leidinys, 1931, 1932.
- McjLS = MACIJAUSKAITĖ-BONDA, Jurgita. Lietaus ir sniego šaukimas bei nuvarymas lietuvių vaikų folklore. Iš: *Tautosakos darbai*, XXXI. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.
- MčrnSP = MAČERNIS, Vytautas. *Sielos paveikslas*. Vilnius: Vyturys, 1993.
- MrL = MAIRONIS. *Lyrika*. Vilnius: Vaga, 1988.
- MrcKG = Kaipgi gražus gražus... [gėlių darželis]. Parengė Nijolė Marcinkevičienė. Iš: *Liaudies kultūra*, 1990, Nr. 4.
- MsvPD = MISEVIČIENĖ, Vanda. Piemenų dainos. Iš: *Liaudies kultūra*, 1993, Nr. 3.
- MžPKEŽ4 = MAŽIULIS, Vytautas. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, IV. Vilnius: Mokslo–Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1997.
- MžŽS = MAŽIULIS, Vytautas. Dėl balt.-sl. žemė ir saulė kilmės. Iš: *Baltistica*, XXX(1). Vilniaus universiteto leidykla, 1995.
- MžISD = MAŽIULIS, A. Saulės dievinimo atošvaistos Pasarčių krašte. Iš: *Gimtasai kraštas*, 1937, Nr. 14–16.
- NmLR = NIEMI, Aukusti Robert. *Lituanistiniai raštai: Lyginamieji dainų tyrinėjimai*. Sudarė ir iš suomių kalbos vertė Stasys Skrodenis. Vilnius: Džiugas, 1996.
- NrbLM = NARBUTAS, Teodoras. *Lietuvių tautos istorija, I: Lietuvių mitologija*. Vilnius: Mintis, 1998.
- NvsMS = NEVSKAJA, Lidija. Motinos sąvoka laidotuvių folklore. Iš: *Liaudies kultūra*, 1995, Nr. 2.
- OstRR = OSTERMEJERIS, Gofrydas. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- PPr = *Patarlės ir priežodžiai*. Vilnius, 1958.
- PbržTA = PABRIEŽA, Ambražiejus. Botanika, arba Taislius auguminis. Iš: *Dirva*, Nr. 2, kn. 14. Shenandoah, 1900.
- PkIEW = POKORNY, Julius. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I. Bern–München: Francke Verlag, 1959.
- PknM = PAKNYS, Mindaugas. *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.* Vilnius: Aidai, 2008.
- PretP3 = PRETORIJUS, Matas. *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, III. Vilnius: Pradai–Lietuvos istorijos institutas, 2006.
- PtrMLTV = PĖTERAITIS, Vilius. *Mažosios Lietuvos ir Tvankstos vietovardžiai: Jų kilmė ir reikšmė*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
- RdznSM = REIDZANE, Beatrise. Saulės medis latvių liaudies dainose. Iš: *Liaudies kultūra*, 1995, Nr. 5.
- RgKA = RAGAUSKAITĖ, Alma. *XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.
- RmnLK = RIMANTIENĖ, Rimutė. *Lietuva iki Kristaus*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1995.
- RzD1 = RĖZA, Liudvikas. *Lietuvių liaudies dainos*, I. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958.
- RzsR = RAZAUSKAS, Dainius. *Ritimai*: lietuviškas ritualo pavadinimas ir jo kilmė. Iš: *Gamta ir religija (= Senovės baltų kultūra 7)*. Vilnius: Versus aureus, 2006.
- RzsRRR = RAZAUSKAS, Dainius. *Ryto ratų ritimai: Pagrindinio kosmologinio modelio rekonstrukcija su etimologiniais priedainiais*. Vilnius: Pradai, 2000.
- SLT = *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.: Priežodžiai, patarlės, mįslės*. Paruošė Jurgis Lebedys. Vilnius, 1956.
- SchckSN = SUCHOCKI, Jerzy. Co słonce robi nocą? Przyczynek do rozważań nad wizją świata w bałtyjskich kulturach ludowych, na materiale dain lotewskich. Iš: *Etnografia Polska*, XXXI, 1987.
- SbLKL = SABALIAUSKAS, Algirdas. *Lietuvių kalbos leksika*. Vilnius: Mokslo, 1990.
- SIŠLP = *Šiaurės Lietuvos pasakos*. Surinko Matas Slančiauskas. Vilnius: Vaga, 1974.
- SlvMR = SLAVIŪNAS, Zenonas. Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose. Iš: *Tautosakos darbai*, VI–VII (XIII–XIV). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997.
- SmSEJL = SMOCZYŃSKI, Wojciech. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wilno: Uniwersytet Wileński, 2007.
- SnvU = SENVAITYTĖ, Dalia. *Ugnis senojoje lietuvių tradicijoje: Mitologinis aspektas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2005.
- StkŠU = STUKENAITĖ-DECIKIENĖ, Pr. Švenčionių apylinkės užkalbėjimai. Iš: *Gimtasai kraštas*, 1941, Nr. 1–2 (28–29).
- StmR = SUTEMA, Liūnė. *Poezijos rinktinė*. Vilnius: Vaga, 1992.
- StrBV = STRAUBERGS, K. *Latviešu bučamie vārdi*, I–II. Rīgā: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1939–1941.
- StrP = STRAUBERGS, K. *Latviešu tautos paražas*. Rīgā: Latvju grāmata, 1944.
- StrzG = STRAZDAS, Antanas. *Giesmės svietiškos ir šventos (faksimilinis leidinys)*. Vilnius: Vaga, 1991.
- ŠIŽA = ŠLIAVAS, Juozas. *Žemelio apylinkės*. Kaunas: Šviesa, 1985.
- ŠlpLM = ŠLIŪPAS, J. *Lietuvių, latvių bei prūsų, arba baltų, ir jų prosenių Mythologija*. Šiauliai, 1932.
- ŠmLM = ŠMITAS, Pēteris. *Latvių mitologija*. Vilnius: Aidai, 2004.
- ŠmLTT = *Latviešu tautos ticējumi*. Sakrājis in sakārtojais Prof. P. Šmits. Rīgā: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1940–1941.
- TD4, 7 = *Tautosakos darbai*. Spaudai paruošė Dr. J. Balys, IV, VII. Kaunas, 1938, 1940.
- TPD = *Teikas par Dievu: Izlase*. Rīgā: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1929.
- TŽ1, 5 = *Tauta ir žodis*. Red. prof. V. Krėvė-Mickevičius, I, V. Kaunas, 1923, 1928.
- TcRR = TACITAS, Publijus Kornelijus. *Rinktiniai raštai*. Iš lotynų kalbos vertė Dalia Dilytė, Janina Mažiulienė. Vilnius: Vaga, 1972.
- TprBMR = TOPOROV, Vladimir. *Baltų mitologijos ir ritualo tyrinėjimai: Rinktinė*. Sudarė Nikolai Mikhailov. Vilnius: Aidai, 2000.

- UsėPM = USAČIOVAITĖ, Elvyra. Pasaulio medis Lietuvos tautiškų skrynių puošyboje. Iš: *Senovės baltų simboliai (= Senovės baltų kultūra 1)*. Vilnius: Academia, 1992.
- VL = Vilniaus lygiadieniai: Eglė Plioplienė, Vilniaus etninės veiklos centro kūrėją bei ilgametę vadovę kalbina Saulė Matulevičienė. Iš: *Liaudies kultūra*, 2008, Nr. 5.
- VVtŠA = VAITKEVIČIUS, Vyktintas. *Senosios Lietuvos šventvietės: Aukštaitija*. Vilnius: Diemedis, 2006.
- VcrALF = VĀCERE, Laila. The Sign of the Apple-Tree in Latvian Folksongs: Through Formula to Sign. Iš: *Tautosakos darbai*, XXXI. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.
- VķFrKS = VĪĶE-FREIBERGA, Vaira. Kosmologinė Saulė: Šis pasaulis, anas pasaulis ir saulės kelias tarp abiejų. Iš: *Liaudies kultūra*, 1998, Nr. 1.
- VIBP = VĒLIUS, Norbertas. *Senovės baltų pasaulėžiūra: Struktūros bruožai*. Vilnius: Mintis, 1983.
- VICHMP = VĒLIUS, Norbertas. *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis: Folklorinė velnio analizė*. Vilnius: Vaga, 1987.
- VIKAŽ = *Kaip atsirado žemė: Lietuvių etiologinės sakmės*. Sudarė ir parengė Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1986.
- VIRM = VĒLIUS, Norbertas. *Senovės lietuvių religija ir mitologija. Iš: Krikščionybė ir jos socialinis vaidmuo Lietuvoje*. Vilnius: Mintis, 1986.
- VISV = *Sužeistas vėjas: Lietuvių liaudies mitologinės sakmės*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Vyturys, 1987.
- VITBM = VĒLIUS, Norbertas. Trys baltų mitologijos atmainos. Iš: *Laikas ir idėjos: Filosofijos istorijos baruose*. Vilnius: Mintis, 1980.
- VIVA = VĒLIUS, Norbertas. *Velnius ir Aušrinė*. Iš: *Lietuvos mokslas*, 1994, II / 1 (2).
- VnVcSTP = VAINAUSKIENĖ-VAICEKAUSKAITĖ, Dana. Senųjų tikėjimų pėdsakai. Iš: *Sintautai, Žvirgždaičiai: Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvos leidinys*. Vilnius: Vakarinės naujienos, 1996.
- VngLMV = VANAGAS, Aleksandras. *Lietuvos miestų vardai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- VlntLP = VALENTAS, Skirmantas. *Lingvistinis pasaulis poezijoje*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
- VškDŠG = VAIŠKŪNAS, Jonas. Žinios apie dangaus šviesulius Griškabūdžio apylinkėse. Iš: *Liaudies kultūra*, 2009, Nr. 5.
- VškKS = VAIŠKŪNAS, Jonas. Kas slypi po Kalėdų Senio kauke? Iš: *Liaudies kultūra*, 2010, Nr. 6.
- VškSMS = VAIŠKŪNAS, Jonas. Saulės ir mėnulio simbolika baltų pasaulėžiūroje. Iš: *Senovės baltų simboliai (= Senovės baltų kultūra 1)*. Vilnius: Academia, 1992.
- VškŽDŠ = VAIŠKŪNAS, Jonas. Žmogaus ir dangaus šviesulių santykis lietuvių tradicinėje kultūroje. Iš: *Žmogaus samprata tradicinėje kultūroje: Konferencijos medžiaga*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2005.
- VšnkSA = VIŠINSKAITĖ, Asta. *Lietuvių liaudies sapnų aiškinimai ir pasakojimai apie sapnus: sandara, funkcionavimo specifika, reikšmės (Daktaro disertacija)*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007.
- VšnsLN = VYŠNIAUSKAITĖ, Angelė. *Lietuvio namai*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1999.
- VšnsPP = VYŠNIAUSKAITĖ, Angelė. Pagoniškosios pasaulėžiūros atspindžiai kaimo kultūroje. Iš: *Ikikrikščioniškosios Lietuvos kultūra: Istoriniai ir teoriniai aspektai (= Senovės baltų kultūra 2)*. Vilnius: Kultūros ir meno institutas, 1992.
- VšnsSLV = VYŠNIAUSKAITĖ, Angelė. Simbolika lietuvių vestuvėse. Iš: *Mūsų praeitis*, I. Vilnius, 1990.
- VtŽ = *Vietovardžių žodynas*. Parengė Aldonas Pupkis, Marytė Razmukienė, Rita Miliūnaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.
- ZIČUS = Čiulba ulba sakalas: Petro Zalansko tautosakos ir atsiminimų rinktinė. Sudarė ir parengė Danutė Krikštopaitė, Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1983.
- ZnkLA = ZINKEVIČIUS, Zigmas. *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
- ZnkVLA = ZINKEVIČIUS, Zigmas. *Lietuvių antroponimika: Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*. Vilnius: Mokslas, 1977.
- АБСЕИ = АБАЕВ, Василий Иванович. *Скифо-европейские изоглоссы: На стыке Востока и Запада*. Москва: Наука, 1965.
- ББК = Быт белорусских крестьян [autorius nenurodytas]. Iš: *Этнографический сборник*, II. Санктпетербург, 1854.
- БМ = *Беларуская міфалогія: Эцыклапедычны слоўнік*. Мінск: Беларусь, 2004.
- Згді = *Загадкі: 2-е выданне, выпраўленае і дапрацаванае*. Складнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. Мінск: Беларуская навука, 2004.
- ИвнМПО = ИВАНОВ, Вячеслав Всеволодович. О мифопоэтических основах латышских дайн. Iš: *Балто-славянские исследования 1984*. Москва: Наука, 1986.
- ИвнТпрИОС = ИВАНОВ, Вячеслав Всеволодович, ТОПОРОВ, Владимир Николаевич. *Исследования в области славянских древностей*. Москва: Наука, 1974.
- КркВГ = КИРКОР, А. Этнографический взгляд на Виленскую губернию. Iš: *Этнографический сборник*, III. Санктпетербург, 1858.
- ЛП = *Легенды і паданні*. Складальнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі; 2-е выданне, дапоўненае і дапрацаванае. Мінск: Беларуская навука, 2005.
- НкфЗ = *Простонародные загадки*. Собрал в Витебской губернии Н. Я. Никифоровский. Витебск, 1898.
- НпкКС = НЕПОКУПНЫЙ, А. П. 'Кресло Солнца' как название прусского села и стихотворения Я. Райниса (в связи с балтийским фольклором, фито- и оронимиком). Iš: *Балто-славянские исследования*, XV. Москва: Индрик, 2002.
- СржпКАП = СЕРЖПУТОЎСКИ, А. К. *Казкі і апавяданні беларусаў-палешукоў*. Мінск: Універсітэцкае, 1999.
- СржпКАС = СЕРЖПУТОЎСКИ, А. К. *Казкі і апавяданні беларусаў Слуцкага павета*. Мінск: Універсітэцкае, 2000.
- СржпПЗ = СЕРЖПУТОЎСКИ, А. К. *Прыmkі і забабоны беларусаў-палешукоў*. Мінск: Універсітэцкае, 1998.
- ТпрВП = ТОПОРОВ, Владимир Николаевич. «Baltica» Подмосквья. Iš: *Балто-славянский сборник*. Москва: Наука, 1972.
- ТпрЯМ = ТОПОРОВ, Владимир Николаевич. Об одной „дтвяжской“ мифологеме в связи со славянской параллелью. Iš: *Acta Baltico-Slavica*, III: *Baltica, in honorem Iohannis Otrębski*. Białystok, 1966.

The SUN in Lithuanian Mythology

Dainius RAZAUSKAS

The article aims to describe the Sun (Lith. *Saulė*) from a mythological point of view, or, in other words, to present the mythological data on the Sun featured in the historical sources of the Baltic religion and in folklore. This article follows the previous topics of the Morning Star, the Star(s), Meteor and Comet. The data on the Sun is clearly split into two branches: one, speaking of the solar cult and the personified Sun, and the other, presenting the Sun as and, made by a mythical smith, or simply equating it to wheel, golden ring, etc. As the word meaning "sun" in Baltic is of the feminine genre, the personified Sun is usually conceived as mother, bride, or girl.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, LT-2055 Vilnius, el.p. liaudies.kultura@lki.lt; dainius@liti.lt
Gauta 2012-03-07, įteikta spaudai 2012-06-20